

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний аграрний університет

На правах рукопису

КОРЧИНСЬКА ОЛЕКСАНДРА ОСТАПІВНА

УДК 334.722:338.48:379.845

**РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО
ТУРИЗМУ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник
Костирко Ігор Григорович,
доктор економічних наук,
професор

Львів – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	12
1.1 Економічна сутність поняття підприємництва у сфері сільського зеленого туризму	12
1.2 Особливості та закономірності розвитку підприємницької діяльності агроосель у сфері сільського зеленого туризму	33
1.3 Методика дослідження розвитку підприємництва агроосель у сфері сільського зеленого туризму	46
Висновки до розділу 1	59
РОЗДІЛ 2 СТАН ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРООСЕЛЬ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	62
2.1 Стан підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні та за кордоном	62
2.2 Оцінка стану розвитку підприємництва агроосель у сфері сільського зеленого туризму Львівської області	82
2.3 Тенденції розвитку агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму	99
Висновки до розділу 2	121
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРООСЕЛЬ ЯК СУБ'ЄКТІВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	124
3.1 Перспективи розвитку туристичного підприємництва в сільській місцевості	124
3.2 Інституційні чинники активізації процесу розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму	145
3.3 Інноваційна модель розвитку туристичного підприємництва	

агроосель на основі кластерного підходу	160
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Актуальність теми. Швидкий ритм життя, урбанізація, розвиток високих технологій та комунікацій створили умови для формування та розвитку сільського зеленого туризму. В Україні цей вид туризму набув поширення в останньому десятилітті та переживає період становлення як окремої сфери підприємницької діяльності. Враховуючи особливості географічного положення, сприятливість кліматичних умов, культури і традицій, у нашій країні є достатні передумови для розвитку сільського зеленого туризму.

Функціонування сільського зеленого туризму має стратегічне значення для розвитку економіки України, особливо з урахуванням проблеми високого рівня безробіття, який сформувався на сільських територіях (10,2 %), що потребує нагального вирішення. Одним із шляхів зниження безробіття на селі є розвиток підприємництва на сільських територіях, зокрема в сфері сільського зеленого туризму, тобто створення можливостей для сільських жителів займатись підприємницькою діяльністю, отримувати дохід.

З метою активізації підприємництва, розвитку сільського зеленого туризму в Україні та перетворення його у вагомий економічний чинник для підвищення доходів сільських домогосподарств необхідна тісна співпраця сільського населення, громадських організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування. Для досягнення цього в державі необхідно створити сприятливе, прозоре та зрозуміле для сільського населення нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів, які регулюють підприємницьку діяльність на селі.

Проблеми розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму та особливості його становлення в системі аграрної економіки є в полі зору багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Варто відзначити праці вітчизняних науковців, які досліджують особливості розвитку економічної ситуації в Україні та світі і роль туристичної галузі, зокрема: Н. Гоцуєнко,

І. Гальцова, І. Філіпенко, В. Биркович, М. Долішній, М. Рутинський, Л. Забуранна, Т. Ткаченко, Л. Шульгіна, Г. Михайліченко, Ю. Зінько, С. Кравцов, Ю. Грицку-Андрієш, М. Костриця, Т. Осадча, О. Дудзяк, А. Кулік, Х. Рихлицька, В. Липчук, Г. Черевко, Н. Липчук, Г. Шимечко та багато інших. Серед зарубіжних дослідників економіки туристичної діяльності особливе місце посідають праці Х. Каравеллі, Т. Дуча, М. Кларка, М. Лонча, Монтанер Х. Монтехано. Науково-теоретичні аспекти підприємництва в аграрній сфері та розвиток сільських територій висвітлено в працях Ю. Губені, С. Майовця, І. Свиноуса, П. Березівського, В. Галанця, О. Варченка та інших вчених. Проте досі існують малодосліджені теоретичні, методологічні і методичні проблеми, які потребують поглибленого вивчення, особливо стосовно впливу підприємництва на розвиток сільського зеленого туризму і його місце в структурі національної економіки, ролі особистих селянських господарств та перспектив їхньої трансформації у суб'єкти підприємницької туристичної діяльності на селі. Вирішення зазначених проблем дасть змогу вдосконалити теоретико-методичні та організаційно-економічні аспекти функціонування підприємництва в сфері сільського зеленого туризму в Україні та домогтися зростання зайнятості і обсягів діяльності цієї сфери.

Наявність недостатньо досліджених питань та проблем, значущість їх для науки і практики визначають актуальність проведеного дослідження та необхідність теоретичного узагальнення і практичного опрацювання проблем, які виникають у цій сфері економічної діяльності сільського населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною бюджетної наукової теми економічного факультету Львівського національного аграрного університету на 2011–2015 рр. "Теоретико-методологічне та організаційно-економічне обґрунтування розвитку сільського господарства і села" (номер державної реєстрації 0111U001252). Роль автора у виконанні науково-дослідної роботи

полягає в дослідженні теоретико-методологічних засад функціонування та обґрунтуванні напрямів розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є узагальнення і розвиток теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо прискорення розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

Відповідно до мети дослідження визначені такі основні задачі:

- дослідити економічну сутність сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності на основі узагальнення положень теорій підприємництва, інституціоналізму і теорії економічної організації;
- виявити особливості і закономірності розвитку підприємницької діяльності агроосель у системі сільського зеленого туризму;
- обґрунтувати методичну основу дослідження розвитку підприємництва агроосель як суб'єкта сільського зеленого туризму;
- проаналізувати та узагальнити стан підприємництва та визначити соціально-економічні наслідки його розвитку у сфері сільського зеленого туризму в Україні та за кордоном;
- оцінити стан розвитку підприємництва агроосель Львівської області, зокрема в гірських районах;
- виявити та дослідити тенденції розвитку агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму та проблеми, що стримують зростання їхньої діяльності;
- встановити та конкретизувати перспективи розвитку туристичного підприємництва в сільській місцевості;
- визначити інституційні чинники активізації процесу розвитку підприємництва як джерела диверсифікації доходів власників агроосель;
- розробити інноваційну модель розвитку туристичного підприємництва агроосель на основі кластерного підходу.

Об'єктом дослідження є процес становлення та розвитку

підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних засад організації і функціонування агроосель як суб'єктів підприємницької діяльності на основі трансформації особистих селянських господарств.

Методи дослідження. Дослідження, результати якого викладено у дисертації, ґрунтуються на фундаментальних положеннях сучасної економічної науки, зокрема теорій підприємництва, інституціоналізму, базових положеннях теорії економічної організації, теорії користування спільним тощо.

Методологічною основою роботи є діалектичний метод і системний підхід до вивчення соціально-економічних процесів, зокрема процесу сільського розвитку та розвитку підприємницької діяльності агроосель у сфері сільського зеленого туризму як явища організації економічної діяльності сільського населення. Методом наукового абстрагування уточнено зміст понять "агрооселя", "сільський зелений туризм", класифікацію форм його функціонування; методом індукції і дедукції, аналізу і синтезу досліджувались конкретні прояви та узагальнені характеристики розвитку агроосель у системі сільського зеленого туризму на засадах підприємництва. Для узагальнення результатів дослідження і формулювання висновків використано абстрактно-логічний метод.

У процесі виконання дисертаційної роботи для детального вивчення особливостей діяльності агроосель як суб'єкта сільського зеленого туризму, позитивних і негативних чинників впливу на процеси їх формування, становлення та розвитку застосовано монографічний та абстрактно-логічний методи.

Порівняння показників обсягів туристичної діяльності в різних регіонах України здійснювали з використанням статистико-економічного методу, зокрема порівняння. Для встановлення взаємозалежності між рівнем туристичних потоків та станом інфраструктури застосовано метод

соціологічних опитувань, результати яких узагальнено за допомогою методу статистичних групувань, і кореляційно-регресійний аналіз.

Для обґрунтування перспектив розвитку агроосель у сільському зеленому туризмі та визначення прогностичних показників цього процесу застосовано розрахунково-конструктивний метод.

Інформаційною основою дисертаційного дослідження стали спеціальна наукова та довідкова література, законодавчо-нормативні акти, інформаційні ресурси світової комп'ютерної мережі Інтернет, власні спостереження автора, дані громадських організацій, зокрема Співпраця сприяння розвитку туризму, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Львівській області, Львівського державного центру науково-технічної та економічної інформації.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження процесу функціонування сільського зеленого туризму, умов його становлення та розвитку, посилення економічної ролі агроосель як найбільш поширеної організаційної форми підприємницької діяльності на основі використання спільних ресурсів дало змогу одержати такі результати, що містять елемент наукової новизни:

вперше:

- запропоновано комплексний підхід до наукового обґрунтування напрямів розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на основі положень теорій підприємництва, інституціоналізму та економічної організації (теорія користування спільним), який передбачає використання моделі створення "коридорів розвитку" і організації локального туристичного кластера, що дозволить стимулювати створення агроосель як осередків підприємництва, збільшити доходи сільських жителів і підвищити рівень зайнятості у селах;

удосконалено:

- методичні підходи до здійснення економічної оцінки діяльності агроосель як організаційної форми підприємницької діяльності з

використанням системи якісних (рівень розвитку інфраструктури, доступ до мережі Інтернет, категорія агрооселі) та кількісних (кількість агроосель, рівень їх доходів та витрат, кількість туристів) характеристик, які застосовують в аналізі їх економічної діяльності;

- теоретичні положення функціонування підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, що передбачають розробку і реалізацію стратегії підтримки та розвитку агроосель як суб'єктів підприємницької діяльності на основі методики оцінки можливостей сфери сільського зеленого туризму через систему кількісних та якісних показників його розвитку;

набули подальшого розвитку:

- принципи щодо визначення сутності та класифікації понять, які описують підприємницьку діяльність у туристичній галузі, зокрема поняття "сільський зелений туризм", "агротуризм", "екотуризм", на основі їх гносеологічної єдності (вид відпочинку) та змістових відмінностей (мета відпочинку, залучений капітал селянина-господаря чи фермера), класифікаційних характеристик, що конкретизує об'єкт та предмет дослідження;

- концептуальні засади та принципи розвитку підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму з урахуванням локального природно-ресурсного потенціалу сільської місцевості на основі створення "коридорів розвитку" та кластерної моделі взаємодії учасників підприємницької діяльності на засадах стратегії голубого океану.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні та методичні підходи до проведення економічної оцінки стану та розвитку агроосель у системі сільського зеленого туризму, які використані в процесі наукового дослідження, спрямовані на обґрунтування основних економічних, організаційних та інституційних напрямів їх зростання, а також на розробку коротко- та довгострокової стратегії їх ефективного розвитку, що сприятиме зміцненню добробуту сільського населення.

Результати та висновки дисертаційної роботи можуть бути застосовані під час розроблення загальнодержавних і місцевих програм розвитку сільського зеленого туризму та сільських територій.

Результати наукових досліджень розглянуті, схвалені і прийняті для практичного використання Славською селищною радою (довідка № 1169 від 26.05.2015 р.), Сколівським районним центром зайнятості (довідка № 395 від 24.06.2015 р.), Департаментом агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 01-37/13 від 01.07.2015 р.) та Сколівською районною державною адміністрацією (довідка № 02/01-19-2124 від 10.08.2015 р.). Їм передані до практичного використання рекомендації щодо формування програм сприяння розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

Результати наукових досліджень автора використовуються у навчальному процесі Львівського національного аграрного університету (довідка № 01-28-06/2-521 від 30.06.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно відповідно до поставленої мети і завдань. Наукові висновки та рекомендації, що виносяться на захист, є результатом власних наукових досліджень дисертанта. Із праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Результати та положення дисертаційної роботи доповідались і були схвалені на національних і міжнародних науково-практичних конференціях та форумах: "Актуальні проблеми податкової політики" (м. Харків, 2013 р.); "Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій" (м. Львів, 2013–2015 рр.); "Повышение качества образования в рамках базовой естественнонаучной составляющей ФГОС ВПО" (м. Омськ, 2014 р.), а також на IV Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції

"Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р.: інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки" (м. Львів, 2015 р.) і щорічних звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів Львівського національного аграрного університету у 2013–2015 рр.

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 12 наукових праць (8 одноосібно) загальним обсягом 4,78 друк. арк., з яких 6 – у наукових фахових виданнях (2,84 друк. арк.), у тому числі 4 статті розміщено у наукометричних та бібліографічних базах РИНЦ, INDEX COPERNICUS та Google Scholar. Одна стаття опублікована в зарубіжному виданні (0,25 друк. арк.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ

ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Економічна сутність поняття підприємництва у сфері сільського зеленого туризму

Підприємництво є однією з фундаментальних засад ринкової економіки, а його розвиток свідчить про належну якість економічного середовища, в якому людина може вільно реалізувати свою здатність до праці. Підприємництво у країнах з розвинутою ринковою економікою вважається необхідною умовою забезпечення соціально-економічного добробуту і стабільності. Підприємницька діяльність пронизує всі галузі сучасної економіки, відтворюючи закономірності і національні особливості розвитку економічних систем. Ринкові трансформації в аграрній сфері нашої держави зумовили поширення підприємництва у сільській місцевості та спонукали сільських жителів до активної участі в економічних процесах на селі. Новим явищем для сільської економіки, яке набуває все більшого значення, стало підприємництво у сфері сільського зеленого туризму, яке розвивається переважно на основі домогосподарств шляхом трансформації особистих селянських господарств в агрооселі. Тому з позицій макроекономічного підходу процес становлення й розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є об'єктом нашого дослідження.

Сутність будь-якого економічного поняття можна всебічно пізнати у його діалектичній єдності, рухаючись у процесі пізнання від аналізу найбільш загальної сфери його існування (туризм загалом як макроекономіка) до конкретного його прояву у вигляді дій і їх наслідків (підприємництво на рівні суб'єктів мікроекономіки).

Сучасні умови розвитку та функціонування економіки розвинутих держав світу свідчать про вагомість та ефективність підприємницької

діяльності у сфері туризму, який інтенсивно нарощує свою роль і місце у створенні національного валового продукту і перетворився у динамічний сектор економіки. Незважаючи на негативні наслідки економічної кризи, сфера туризму стабільно розвивається в різних напрямках [171].

У процесі еволюції суспільно-економічних відносин змінюються уявлення про туризм, про його сутність, функції та значення, тому доцільним є макроекономічний підхід у дослідженні його економічної суті як системи економічних відносин, в яких здійснюється підприємницька діяльність. Це дозволяє чітко окреслити рамки економічної системи, що формується у сфері туризму на основі особистих селянських господарств і агроосель, та деталізувати особливе і специфічне в підприємницькій діяльності в цій сфері на мікрорівні.

Підприємництво за своєю роллю є істотною складовою економічної системи в більшості розвинених країн світу та основою їх динамічного розвитку. Розвиток підприємництва в різних економічних системах має свої особливості. У командно-адміністративній системі організації економіки, в якій тривалий час перебувала наша країна, підприємництво не визнавалось за окрему економічну категорію, а ототожнювалось зі спекуляцією та незаконним способом отримання доходів. Здобуття Україною незалежності зумовило необхідність переходу до ринкового типу економічних відносин та відповідних змін у розумінні ролі і суті підприємництва.

Вважають, що наука про підприємництво як економічна теорія сформувалась у XVIII ст. завдяки англійському економісту Р. Кантільйону, який вжив термін "підприємець", що в перекладі з французької трактується як "взятися за справу" [135, с. 56].

Розвиток науки про суспільно-економічні відносини сприяв появі різноманітних думок, напрямів і течій, які в основному доповнювали та розвивали погляди Р. Кантільйона стосовно підприємницької діяльності. Так, фізіократи визначали особливу роль підприємця, котрий займається суспільним виробництвом в умовах ведення сільського господарства. Було

звернуто увагу на те, що звичайне використання власного капіталу з метою здійснення підприємницької діяльності не є достатнім, що діють інші мотиви і механізми в підприємництві. Видатний англійський економіст А. Сміт послуговується поняттям "економічної людини", котра керується компетентністю у веденні справ і здатна поєднувати ризик та обережність з метою отримання винагороди.

Відомий дослідник Ж.-Б. Сей наприкінці XVIII – на початку XIX ст. розширює уяву про підприємця як про особу, яка прагне не лише отримати додаткову вартість, а й управляти процесом виробництва. З погляду економіста, така особа повинна вирізнятися своїм розумом, а головне – вправністю, яка притаманна незначній кількості людей. Тобто Ж.-Б. Сей акцентує увагу на тому, що підприємництво є формою організації діяльності, яка потребує поєднання специфічних рис характеру особи-підприємця.

Основою сучасного розуміння суті підприємництва є науковий доробок представників австрійської економічної школи, зокрема М. Вебера та Й. Шумпетера. Науковці вважали, що підприємництво – це спосіб життя, за якого людина існує для діла, а не навпаки [20, с. 88-90]. Зокрема, Й. Шумпетер зазначав, що основна мета та суть підприємництва полягає в тому, щоб запроваджувати інновації в життя [177, с. 91].

У сучасній економічній теорії існує достатньо різноманітних підходів у трактуванні підприємництва, які всебічно розкривають природу і економічну суть цього явища. Водночас, аналізуючи особливості функціонування підприємництва в сільській місцевості, варто звернути увагу на окремі елементи його ресурсної складової і реалізацію ним виробничої функції на базі капіталу домогосподарств. Цей аспект дослідження підприємництва є ключовим у роботах відомого вченого-економіста Е. де Сото, який у своїй праці "Загадка капітала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире" обґрунтовує теорії боротьби з бідністю, зокрема, опираючись на твердження про недостатнє використання домогосподарствами власного капіталу (праці, будинків та землі). За його

образним висловом, капітал виникає в результаті розкриття та вивільнення потенційної енергії, укладеної в трильйонах цеглин, з яких складені стіни бідняцьких осель [43, с. 3].

Справді, гіпотетично підприємницьку діяльність на селі у сфері сільського зеленого туризму може здійснювати чи не кожне домогосподарство, що має у власності житловий будинок, земельний наділ, трудові ресурси. Це майно є матеріальним втіленням капіталу, що може приносити дохід і стати вагомими чинником зниження рівня бідності сільського населення. Лише підприємницькі здібності членів сільського двору, які володіють цим капіталом, можуть активізувати його виробничу функцію та диверсифікувати джерела доходів селян.

Тому ми пропонуємо розглядати підприємництво у сфері сільського зеленого туризму як альтернативу прискорення сільського розвитку, активізації сільських громад та окремих домашніх господарств на основі використання наявного капіталу, перетворення його із замороженого та непрацюючого в ефективний фактор виробництва. Ернандо де Сото нашої думки нас на цю думку, адже він зазначає, що людство (принаймні велика група вчених) навчилося отримувати енергію з матерії, але ми всі разом примудрилися забути процес, котрий дозволяє отримувати капітал з нерухомості. У підсумку 80% населення світу страждають від браку капіталу; люди не в змозі вивільнити економічну енергію, скуту в їхніх помешканнях або інших активах, щоб перетворити її на капітал [43, с. 5].

Таким чином, підприємництво у сфері сільського зеленого туризму повинно спонукати жителів сільських територій вчитися використовувати наявний потенціал (зокрема, капітал у вигляді власних будинків) для отримання економічних вигод. Цього можна досягти, створивши відповідні інституційні можливості, бо саме усунення інституційних перешкод, вказує Е. де Сото, може вивільнити виробничу функцію цього капіталу і поширити стимули до підприємницької діяльності.

Розглядаючи підприємницьку діяльність у системі сільського зеленого

туризму, необхідно зазначити, що він цілком узгоджується з нормою чинного законодавства, зокрема ст. 3 Господарського кодексу України, де вказано, що підприємництвом є господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку [191].

Це означає, що економічна сутність підприємництва у сфері сільського зеленого туризму зводиться до розуміння його як діяльності сукупності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямованої на надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, а отже, мусить бути інституціоналізована.

Будь-яка інституціоналізація вимагає насамперед чіткої ідентифікації певного явища, норми і правила регулювання якого необхідно впорядковувати. Складнощі у трактуванні суті, які пов'язані з дефініціями "сільський туризм", "сільський зелений туризм", "зелений туризм", "екотуризм", "агротуризм" та "екоагротуризм", зумовлені, на нашу думку, тим, що в різних законодавчо-нормативних актах один і той самий вид туризму згадується під різними назвами (дод А, табл. А.1).

Сутність феномена "туризм" розглядається в працях багатьох науковців. Серед вітчизняних дослідників це В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, І. М. Мініч, Ж. А. Богданова, М. П. Мальська, О. О. Любіцева, Т. Г. Сокол, П. Р. Пуцентейло, С. П. Кузик, М. Б. Биржаков, Л. М. Шульгіна та інші. Окремі аспекти туризму відображені також у працях закордонних науковців: І. В. Зоріна, І. Т. Балабанова, В. О. Квартальнова, Т. П. Каверина, Ф. Котлера та ін.

Зокрема, Т. Г. Сокол визначає туризм як сферу діяльності людей, пов'язану з подорожами та мандрівками, що виконує низку функцій політичного, економічного й культурного характеру. Усі вони проявляються як на рівні особистості, так і на рівні суспільства загалом [150, с. 81].

Автор М. П. Мальська подає туризм як вид рекреації, пов'язаний з виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальними,

спортивними, оздоровлювальними і культурно-розважальними цілями [94].

Попри наявність великої кількості трактувань поняття "туризм", можна стверджувати, що він є унікальним економічним, соціальним, правовим і культурно-комунікативним явищем. У Хартії туризму, прийнятій Всесвітньою туристською організацією (ВТО) у 1985 р., проголошено, що кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та оплачувану періодичну відпустку, а також право вільно пересуватися без обмежень. Для реалізації цих прав, як говориться в Хартії туризму, держави повинні розробляти й проводити політику, спрямовану на забезпечення гармонійного розвитку внутрішнього й міжнародного туризму, а також займатися організацією відпочинку на благо всіх тих, хто ним користується [100, с. 162; 171].

Узагальнюючи положення окремих міжнародних правових актів, які регламентують туризм, порядок та умови його реалізації (див. дод. А, табл. А. 2), а також думки окремих науковців, можна дійти висновку про те, що туризм є багатограним та багатоаспектним суспільно-економічним явищем, основні цілі якого полягають, з одного боку, у створенні можливостей для людей отримати бажаний відпочинок, а з іншого – в отриманні економічної вигоди особами, які задіяні в цьому процесі як підприємці.

Україна заявила про себе як про самостійного економічного партнера на ринку туризму на Варшавському туристичному ярмарку і туристичному салоні в Познані в 1993 р., уклавши понад 300 контрактів, переважно з приймання туристів у країну [12, с. 194]. Сьогодні індустрія туризму набуває все більшого значення для розвитку економіки держави і соціальної сфери. Туризм виступає важливим чинником покращання якості життя населення, новим джерелом наповнення бюджету, зростає роль нашої держави в системі міжнародних економічних відносин. Можна стверджувати про становлення туризму як динамічно зростаючого сектору економіки в Україні. Наша держава є членом Всесвітньої туристської організації, тому норми і правила

ведення туристичної діяльності створюються з урахуванням вимог розвитку туризму у світі.

Основним документом, що регулює здійснення туристичної діяльності в Україні, є Закон України "Про туризм", в якому встановлені загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні принципи реалізації державної політики України в галузі туризму [125].

У сучасних умовах туризм реалізується в різноманітних відносинах, взаємозв'язках, явищах та сферах, що зумовлює необхідність класифікації його форм, видів і способів здійснення. Класифікація як методологічний підхід має велике наукове та практичне значення, оскільки допомагає впорядкувати знання та глибше пізнати сутність цього явища, оцінити стан та перспективи подальшого розвитку сфери туризму, визначити пріоритетні напрями діяльності туристичної індустрії. Виділення окремих видів і форм туризму як економічної діяльності дає змогу розробити та впровадити регіональні та загальнодержавні програми функціонування туристичного господарства з поєднанням економічних, політичних, національних, релігійних, культурних та історичних особливостей задля розвитку та успішного функціонування окремого регіону та держави загалом.

Класифікація туризму дає можливість також визначити місце туристичної індустрії серед інших галузей економіки держави, виявити проблеми та запропонувати способи їх вирішення.

Питання класифікації туризму розкрито у працях різних учених, серед яких: В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух, Т. Г. Сокол, М. П. Крачило, Ю. І. Прасул, О. О. Бейдик, Г. А. Яковлев, Н. А. Гук, С. В. Дутчак, О. О. Колесник, С. П. Кузик, В. В. Гаворецкий та ін.

У працях відомого українського туристознавця М. П. Крачила виокремлено класи, форми та види туризму (дод. А, рис. А. 2) [83].

У науково-довідковій літературі застосовують найрізноманітніші підходи до класифікації туризму. Так, в енциклопедичному словнику-довіднику з туризму знаходимо виділення категорій (видів) туризму за

дев'ятьма ознаками [149]. За видами та формами класифікує туризм Г. А. Яковлев. Особливу увагу автор звертає на те, що види туризму різняться за мотиваціями подорожуючих, тобто внутрішніми факторами, а його форми – за зовнішніми факторами і впливами [184]. У своїй праці С. В. Дутчак наводить уточнену класифікацію видів туризму (див. дод. А, табл. А. 3), яку запропонували М. П. Крачило та Т. Г. Сокол [48, с. 54].

Автори А. П. Дурович, Г. А. Бондаренко та Г. М. Сергєєва зазначають, що відповідно до рекомендацій ВТО, крім форм та видів, туризм можна класифікувати за типами (національною належністю подорожуючих) і категоріями (співвідношенням різних типів туризму) [103].

Дослідник О. В. Топчієв у своїх працях розглядав туризм як тип рекреаційної діяльності. При цьому вчений поділяв його на види та підвиди: пізнавальний (краєзнавчий, релігійний, міжнародний); історико-етнографічний; історико-культурний; ландшафтно-екологічний; спортивний (рибальство, водно-спортивний, альпінізм, екстремальний); діловий; науковий; родинно-гостьовий; торговельний; громадсько-політичний; розважальний (спортивно-видовищний і фестивально-видовищний) та релігійний [163]. Учений С. П. Кузик доповнив класифікацію туризму, яку запропонував польський дослідник В. В. Гаворецький.

Нами проведено групування видів туризму на основі узагальнених критеріїв мотивацій цього явища (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Критерії виокремлення основних видів туризму*

Критерії мотивації	Основні види туризму
1	2
<i>Фізіологічні:</i>	
- Відпочинок	Відпочинковий
- Лікування й оздоровлення	Лікувально-оздоровчий
- Спорт	Спортивний
<i>Психологічні:</i>	
- Відхід від щоденної одноманітності	Розважальний
<i>Культурологічні та духовні:</i>	
- Пізнання культури народів світу	Культурно-пізнавальний
- Духовні потреби	Релігійно-паломницький
<i>Професійні:</i>	

Продовж. табл. 1.1

1	2
- Розвиток та вдосконалення особистості	Діловий, або економічний
- Участь у конгресах, симпозіумах, конференціях	Науковий
<i>Політичні:</i>	
- Політична діяльність	Дипломатичний
- Участь у громадсько-політичних заходах	Майданний
<i>Індивідуальні:</i>	
- Відвідування знайомих, родинних місць	Сентиментальний
- Відпочинок на природі	Екологічний, зелений
- Тихе "полювання" (збір ягід, рибальство)	Аматорський
- Пристрасть до ризику	Екстремальний
- Пізнання світу через Інтернет	Віртуальний

*Складено на основі [85, с. 49-52; 190].

Наведені в таблиці критерії мотивації та види туризму, які їм відповідають, усе ще не повною мірою відображають сучасні особливості. Наприклад, за критерієм мотивації "психологічні" виділено лише розважальний вид туризму, хоча екскурсійний та етнічний також можна виділити за цим критерієм. Щодо екологічного, зеленого та аматорського туризму, то ми пропонуємо їх не розділяти, оскільки збір ягід, грибів та рибальство належить до основних занять у сільському зеленому туризмі.

Широку класифікацію видів туризму подає О. О. Колесник (див. дод. А, рис. А. 1) [71, с. 171-175]. Він виділяє науковий, екскурсійний, етнічний, сільський та релігійний як різновиди пізнавального туризму. Ми вважаємо, що доцільніше було б виділяти їх як окремі самостійні та самодостатні види туризму (рис. 1.1).

Провівши огляд класифікацій туризму різних авторів, можна зауважити, що вони відображають туристичну діяльність з різних поглядів і дотримуються різних критеріїв. Проте з розвитком суспільно-економічних відносин, а також у результаті науково-технічного прогресу туризм, як частина сфери послуг, є динамічним явищем та змінює свої види і форми. Водночас автори М. П. Мальська, В. В. Худо та В. І. Цибух зауважують: "Досі немає чіткої загальноприйнятої класифікації туризму, адже практично неможливо виокремити чисті форми і види сучасного туризму" [93].

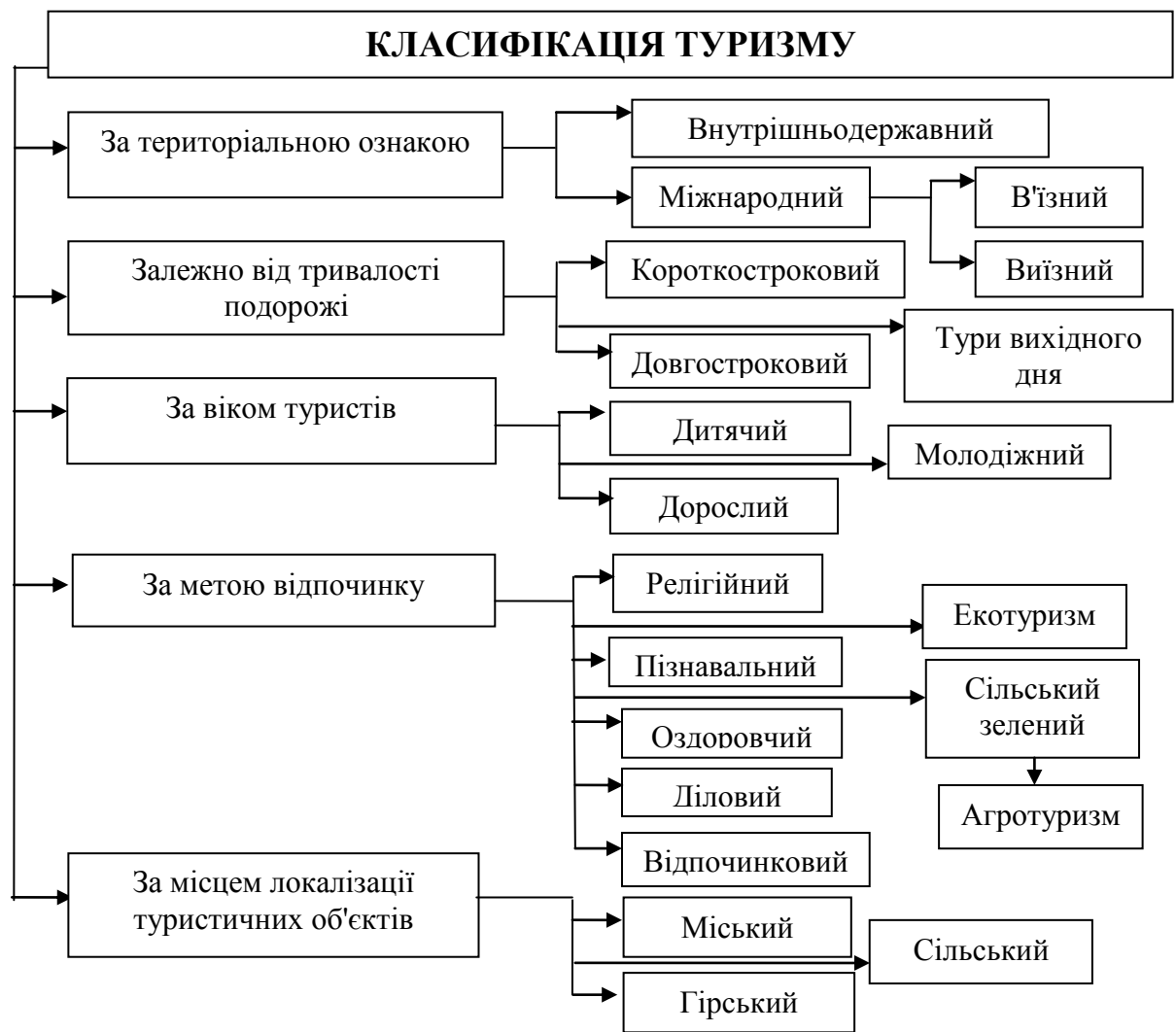

Рис. 1.1. Класифікація туризму з позицій споживача*.

* Розроблено автором на основі [71, с. 171-175; 83].

Таким чином, розглянувши різні класифікації туризму, можна зробити висновок про те, що насправді кожна з них має право на існування.

Ринок туристичних послуг задовольняє потреби населення у відпочинку та змістовному проведенні дозвілля і функціонує за загальними законами світового ринку. Розвиток туризму в умовах інтенсивного використання природних ресурсів та зростання впливу екологічних проблем зумовлює поширення нових видів туризму, зокрема: сільський зелений туризм, екотуризм, етнічний, релаксаційний, лікувально-оздоровчий тощо, що потребує їх глибокого вивчення. Аграрна сфера як система суспільно-економічних відносин є тим середовищем, де ці види туризму через підприємницьку діяльність у рамках підсобних господарств і агроосель тісно

вплітаються у процеси виробництва сільськогосподарської продукції та взаємодіють з можливостями, які характерні для сільських територій.

Підприємництво сільських жителів у сфері сільського зеленого туризму є важливим соціально-економічним явищем, яке, поряд з іншими, функціонує відповідно до інституціональних можливостей і відображає стан та рівень розвитку цього середовища.

В Україні підприємницька діяльність селян у сфері сільського зеленого туризму, як одного з напрямів туризму, набирає все більшого розвитку, і як об'єкт наукових досліджень постійно перебуває в полі зору багатьох дослідників [172]. З урахуванням цього ми зосередили увагу на дослідженні економічного змісту сільського зеленого туризму як сфери підприємницької діяльності сільських жителів, особливостей його становлення і розвитку, функцій, які виконує цей вид економічної діяльності сільських домогосподарств в економіці держави. Необхідно виявити зв'язок, який існує між сільським зеленим туризмом, агротуризмом та екотуризмом, оскільки дуже часто ці поняття вживаються як синоніми.

Сільський зелений туризм як масове явище особливо поширився у другій половині ХХ ст. Швидкий ритм життя, урбанізація, розвиток високих технологій та комунікацій створили умови для формування та розвитку сільського зеленого туризму. Бажання людей відпочити від міського шуму, набратися сил та змінити спосіб життя породжує неабиякий рівень попиту на послуги сільського зеленого туризму. Україна, враховуючи особливості географічного положення, кліматичних умов, культури та традицій, розвиток сільськогосподарського виробництва, має беззаперечні передумови для розвитку сільського зеленого туризму, що створює сприятливе середовище для підприємницької діяльності сільських домогосподарств у цій сфері.

Питаннями розвитку сільського зеленого туризму займаються як вітчизняні, так і закордонні вчені-економісти, туризмознавці. Великий внесок у виявлення і дослідження проблемних питань розвитку цього виду туризму зробили А. В. Дроздов, Ю. В. Зінько, В. А. Квартальнов, В. Ф. Кифяк,

С. Медлік, Х. Й. Роглев, Т. К. Сергєєва, А. І. Ейтінгон, В. В. Храбовченко, М. Й. Рутинський, С. П. Кузик, Х. М. Рихлицька та спеціалісти Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні (зокрема, голова спілки В. Васильєв). Серед зарубіжних дослідників особливе місце посідають праці Х. Каравеллі, Т. Дуча, М. Кларка, В. В. Гаворецького, М. Лонча.

Трактування сільського зеленого туризму як поняття різними науковцями показує широкий спектр думок щодо розуміння змісту цієї дефініції (табл. 1.2-1.4). Незважаючи на різноманітність у підходах, спільним для більшості авторів є посилення на те, що сільський зелений туризм – це насамперед вид відпочинку, який пов'язаний з виїздом у сільську місцевість.

Ключовими видовими ознаками в трактуванні сільського зеленого туризму як виду туризму (див. табл. 1.2) виступають територіальна локалізація місця отримання послуг і їх характер (відпочинок).

Таблиця 1.2

Підходи до визначення терміна "сільський зелений туризм" як виду туризму*

Трактування	Автор	Джерело
1	2	3
Вид туризму, що передбачає знайомство з місцевим побутом в агрооселях, вивчення традицій проведення народних свят, фольклорної творчості, організацію подорожі вихідного дня з полюванням, рибальством, турів "народна аптека" зі збиранням лікарських трав, "пасіка" – із качанням меду, "сам собі господар" – з навчання традиційним народним технологіям виробництва соків, вин, консервування овочів та фруктів, "дари лісів" – консервування ягід, грибів тощо.	Т. Булах	[18, с. 144]
Відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних територіях, який передбачає заняття різними формами активної рекреації у природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу.	С. Медлік, І. Петлін	[95; 109, с. 210]
Вид проведення вільного часу у формі стаціонарного відпочинку з можливістю недалеких радіальних виїздів чи походів.	М. Рутинський, Ю. Зінько	[134, с. 23]
Стаціонарний відпочинок з будь-якою метою, видом та формою організації туристичної подорожі у сільській місцевості.	М. Глядіна	[32, с. 17]
Відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму.	Проект Закону "Про сільський зелений туризм"	[122; 141, с. 20]

Продовж. табл. 1.2

1	2	3
Вид туризму, що включає перебування та рекреаційну діяльність в сільській місцевості. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами.	М. Костриця	[81, с. 43]
Вид сільського туризму, що передбачає перебування в оселі сільського господаря, який здійснює основну діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, а також побічну – з використанням майна цього господарства для надання послуг у сфері сільського туризму, а саме: про-живання, харчування, ознайомлення з місцевою культурою.	Н. Самолюк	[136, с. 182]
Вид туризму, який здійснюється на сільських територіях незалежно від їхнього призначення (належності до природоохоронних чи курортних територій), має особливість різної специфікації послуг, що дозволяє задовольняти потреби споживачів та сприяє розвитку територіальної інфраструктури.	Х. Рихлицька	[133, с. 6]

* Складено автором.

На основі узагальнення наукових підходів іншої групи науковців можна зробити висновок про те, що поняття сільського зеленого туризму трактується ними як форма туризму (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до визначення терміна "сільський зелений туризм" як форми туризму та відпочинку*

Трактування	Автор	Джерело
1	2	3
Специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості, а також культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону.	Ю.Вишневська; В. Биркович	[10; 21, с. 7; 145]
Специфічна форма відпочинку на селі, де суб'єктами надання туристичних послуг є не професіонали, а мешканці села – власники особистих, підсобних та фермерських господарств, які спираються на наявні місцеві ресурси.	Ю.Шахраук-Онофрей	[179, с. 45]
Сільський туризм – це відпочинок з будь-якою метою, видом та формою організації туристичної подорожі у сільській місцевості з розміщенням на відпочинок у будинку сільського господаря; автор окремо виділяє зелений туризм як вид туризму, що надають підприємства на підставі особливої концепції діяльності, яка, з одного боку, відрізняє їх від конку-	А. Зінченко	[60, с. 8]

Продовж. табл. 1.3

1	2	3
рентів, а з іншого, – передбачає відпочинок на певній відстані від населених пунктів в екологічно чистому природному середовищі.		
Являє собою особливу форму туризму, на відміну від масового туризму або відпочинку, але водночас він увібрав у себе деякі риси загального туризму. Найбільше це проявляється у так званих сільських готелях, тобто сільських будинках, які приймають водночас досить велику кількість туристів і мають високий рівень сервісу.	О. Галич, І. Шевченко	[25, с. 41]
Це туризм, який проходить у сільській місцевості.	Л. Робертс, Д. Холл	[196]
Різновид сільського туризму, характерними рисами якого є: перебування туриста в приватній садибі сільського господаря; надання сільськими господарями послуг туристам з використанням ресурсів сільської місцевості; залучення туриста до сільського життя, зокрема до традиційних форм господарювання.	С. Кравцов	[82, с. 4-5]

* Складено автором.

Погляди цієї групи науковців щодо змісту поняття сільського зеленого туризму як форми туризму мають певне методологічне підґрунтя, оскільки форма як пізнавальна категорія є втіленням певного змісту. У даному випадку сільський зелений туризм розглядається як форма, що відображає внутрішню і зовнішню організаційну сторону особливого способу економічної (підприємницької) діяльності, вказує на спосіб її здійснення на особливих засадах з використанням певних ресурсів (ресурсний підхід). Для форми характерними є стабільність і самостійність існування. Таке трактування, на наш погляд, розширює макроекономічні межі цієї дефініції за рахунок її мікроекономічного змісту, оскільки додає до нього можливості дослідження взаємозв'язку функціонування цієї форми з організаційно-економічним середовищем. Такий методологічний прийом дає можливість переходу від загального до конкретного, від описування явища (сільський зелений туризм) до аналізу економічного процесу та участі в ньому конкретних суб'єктів (сільські домогосподарства), а також механізмів, що рухають цей процес (підприємництво).

Загалом обидві точки зору в дослідженні сільського зеленого туризму як виду чи форми мають право на існування, проте вони не є вичерпними, про що свідчить узагальнення позицій іншої групи авторів (див. табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Підходи до визначення терміна "сільський зелений туризм" як процесу, діяльності та чинника активізації підприємництва в сільській місцевості*

Трактування	Автор	Джерело
Вид непрямой сільськогосподарської діяльності, спрямованої на надання послуг з розміщення, харчування, дозвілля та відпочинку міського населення на сільських територіях, без значного антропогенного впливу на природу.	Ю. Грицку-Андрієш	[38, с. 5]
Складна багатоаспектна діяльність, що включає в себе пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, та інші, менш спеціалізовані форми туризму.	Експерти Всесвітньої туристської організації	[196]
Зелений туризм – діяльність, що відбувається у контакті з природою, життям у таборах або поселеннях. Це діяльність, поєднана із сільськогосподарськими роботами, знайомством із життям невеликих поселень, пішими екскурсіями, вивченням флори і фауни, заняттям річковим спортом тощо.	Монтанер Х. Монтехано	[175]
Сектор туристичної галузі, орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристичного продукту.	А. Кулік	[86, с. 15]
Процес задоволення оздоровчих, професійно-ділових та інших потреб людини або групи, що здійснюється в сільській місцевості, що не супроводжується будь-якою оплачуваною діяльністю.	Т. Осадча	[104, с. 64]
Сутність сільського туризму полягає в тому, що сільські жителі, котрі не забезпечені роботою, приймають у себе бажаючих провести відпочинок на природі, в екологічно чистій місцевості. Основними напрямками послуг сільського туризму є розміщення, харчування, послуги транспорту, релаксація, ознайомлення з навколишнім природним та історичним багатством сільської місцевості.	Б. Фіногеев	[173, с. 98]
Сільський (зелений) туризм запропоновано розглядати з економічного погляду як чинник активізації аграрного підприємництва, що сприяє підвищенню зайнятості та покращанню життєвого рівня сільського населення.	В. Гловацька	[31, с. 6]

* Складено автором.

Узагальнюючи наведені наукові позиції щодо трактування поняття "сільський зелений туризм", можна зауважити, що спільним для них є погляд на суть туризму з позицій споживача його послуг. За межами аналізу залишилися інші важливі сутнісні ознаки цього явища, які характеризують його як вид підприємницької діяльності і як елемент економічних відносин між споживачем послуг і власником агрооселі. У трансакції з купівлі-продажу таких послуг домогосподарство несе витрати з метою отримання

доходу, а покупець оплачує ці послуги як споживчу вартість, що задовольняє його потреби, оплачуючи ціну, яку визначає ринок. Це дає нам підстави запропонувати власне визначення поняття сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності щодо надання послуг відпочинку у сільській місцевості з використанням об'єктів приватної власності домогосподарств (майно, земля) та локальних природно-культурно-історичних ресурсів [171, с. 153].

Близькою до такої позиції є точка зору Ю. П. Грицьку-Андрієш, що визначає сільський зелений туризм як вид непрямой сільськогосподарської діяльності, спрямованої на надання послуг з розміщення, харчування, дозвілля та відпочинку міського населення на сільських територіях, без значного антропогенного впливу на природу. Однак при цьому таке трактування обмежує коло споживачів сільського туризму, адже відпочивати в агрооселях можуть не тільки міські жителі, а й жителі сільських територій, в яких немає відповідних природних умов для розвитку сільського туризму. Маємо на увазі той факт, що сільські жителі з інших областей України як туристи дуже часто відпочивають у селах, які розташовані в Карпатах, зокрема і на Львівщині.

На економічну сутність сільського зеленого туризму вказує і В. В. Гловацька, яка зазначає, що він передбачає не тільки здійснення рекреативно-культурної функції, а й забезпечує реалізацію економічної місії, яка полягає у підвищенні зайнятості сільського населення завдяки активізації аграрного підприємництва, сприяє зростанню доходів сільських мешканців та їх життєвого рівня в цілому, розвитку сільськогосподарського виробництва та продовольчого ринку, що відповідає цілям ринкової трансформації аграрного сектору [31, с. 5]. З цього випливає, що автор вважає за доцільне зараховувати сільський зелений туризм до організаційної форми підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Хоча сільський зелений туризм ще досі не має законодавчого закріплення, проте у ст. 1 Закону України "Про особисте селянське

господарство" зазначено, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [121].

Як наслідок, і сьогодні в науковій літературі можна зустріти ототожнення сільського зеленого туризму з поняттями "агротуризм" чи "екотуризм". Спробуємо виокремити їх, встановивши характерні риси кожного.

На думку М. Й. Рутинського та Ю. В. Зінька, агротуризм – форма сільського туризму, оскільки він має тісний зв'язок саме із сільським фермерським господарством, де відпочинок пов'язаний з активним залученням його учасників до традиційних форм господарювання на селі (збір винограду, сіна, догляд за худобою тощо) [85, с. 263].

Як вважає Н. В. Липчук, агротуризм – це вид підсобної діяльності селянського (особистого чи фермерського) господарства з надання туристичних послуг у сільському середовищі з використанням власного потенціалу, передусім власної бази ночівлі. До агротуризму, на думку автора, можна зарахувати лише ті форми туризму, які пов'язані з пізнавальною і виробничою діяльністю в селянському господарстві та використанням його бази з такою метою. Інші агрооселі, які надають агротуристичні послуги, належать до сільського зеленого туризму [88, с. 7].

Дослідники Л. А. Українець та М. М. Лесів у визначенні поняття "агротуризм" зосереджують увагу на особливості проведення вільного часу туристів у сільській місцевості, а саме – на проживанні туристів на території сільськогосподарського виробничого господарства селян, а також на їхньому дозвіллі, яке охоплює участь у певних видах виробничої діяльності

господарства, спілкування з природою, тваринами, що вирощуються чи утримуються в господарстві, участь у сільських святкуваннях [167, с. 293].

Варто також зазначити, що З. П. Березівський та Г. В. Східницька розуміють під агротуризмом організацію перебування туристів родиною сільськогосподарського виробника у власному його господарстві [6, с. 164]. Автори розглядають форми агротуризму, які, на їхню думку, поділяються на дві групи. До першої групи належать форми агротуризму, пов'язані з сільським господарством (спостерігання за сільськогосподарськими роботами та участь у них; робота на грядці для гостей; знайомство з виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції; збирання ягід; дегустація продукції господарства тощо), до другої – форми, не пов'язані із сільським господарством, зокрема: рекреаційні заняття в силовому залі, на стежці здоров'я; кулінарні атракції, приготування національних страв [6, с. 165].

На думку дослідників, агротуризм є відпочинковим видом туризму, зосередженим на сільських територіях, який передбачає використання сільського (фермерського) господарства з метою рекреації, освіти чи активного залучення до традиційних форм господарювання [134, с. 19].

Що ж до сутності поняття "екотуризм", то у працях дослідників знаходимо таке його трактування: вид сільського туризму, що передбачає відвідування туристами сіл, розташованих у межах територій національних природних парків, заповідних зон, тобто таких, що мають природничу, культурологічну, етнографічну цінність [136, с. 181].

У трактуванні В. І. Гетьмана екотуризм охоплює всі види стійкого (сталого) природно орієнтованого туризму, до кола інтересів якого входить збереження природного довкілля, формування інтелектуально-гуманістичного світобачення, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів. Автор також зазначає, що загальним (якщо не основним) правилом екотуризму, що відрізняє його від

"традиційного" туризму, є наявність досить суворих правил поведінки, значно жорсткіших, ніж на звичайних туристичних маршрутах [29, с. 10-11].

У своїх дослідженнях І. М. Петик зазначає, що існує понад 17 визначень поняття "екотуризм", узагальнивши які можна виділити такі найголовніші ознаки цього туризму: скерованість на організацію повноцінного відпочинку у "дикій" природі, відновлення фізичних і духовних сил туриста, розширення його світогляду, використання екологічних технологій розробки турпродукту і функціонально-планова організація рекреаційних територій [115, с. 26; 108, с. 182].

Автор звертає увагу на те, що залежно від інтенсивності рекреаційної діяльності та режиму природокористування в Україні можуть розвиватися дві форми екотуризму. Перша форма є агресивнішою, бо турист може інтенсивно переміщуватись у природному просторі. Друга форма екотуризму, на думку І. М. Петик, ґрунтується на раціональному використанні природних рекреаційних ресурсів на основі науково-пізнавальної інформації, що несе в собі об'єкт природи [108, с. 182].

Узагальнену інформацію про спільні та відмінні риси сільського зеленого туризму, екотуризму та агротуризму наведено в табл. 1.5. Це дає підстави конкретизувати сутності сільського зеленого туризму, агротуризму та екотуризму, у зв'язку з чим ми пропонуємо розглядати сільський зелений туризм та екотуризм як два відокремлені види туризму, в яких є і спільні, і відмінні риси, а агротуризм – як форму сільського зеленого туризму.

Таблиця 1.5

**Спільні та відмінні характеристики сільського зеленого туризму,
агротуризму та екотуризму***

Характеристика	Сільський зелений туризм	Агротуризм	Екотуризм
1	2	3	4
З погляду туриста			
Місце дислокації	Сільська територія	Сільська територія	Території природних парків, лісових та гірських масивів

Продовж. табл. 1.5

1	2	3	4
Місце отримання послуг	Будинок сільського господаря	Ферма	Будинки лісників, палатки посеред дикої природи
Мета подорожі	Відпочинок від галасу міста, ознайомлення з культурою та місцевими традиціями	Допомога у веденні сільського господарства	Знайомство з живою природою та збереження довкілля
З погляду власника домогосподарства			
Мета надання послуг	Отримання доходів від надання послуг проживання, харчування та дозвілля	Допомога у веденні сільського господарства, отримання доходів від надання послуг проживання	Не залежить від волі і бажання селянина
Законодавче регулювання	Частково регулюється Законом України "Про особисте селянське господарство"; відсутність спеціальних законодавчих актів та норм	Закон України "Про особисте селянське господарство"	Положення законодавства України щодо охорони навколишнього середовища
Орган регулювання та підпорядкування	ВНО "Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму"; Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та локальні органи виконавчої влади	ВНО "Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму"; Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, локальні органи виконавчої влади	ВНО "Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму" та Міністерство екології та природних ресурсів України
Стартовий капітал	Власний будинок господаря (агрооселя, агросадиба)	Фермерське господарство з окремим будинком для ночівлі	Не залежить від волі і бажання селянина

* Власна розробка автора.

Підводячи підсумки щодо використання в обігу понять "сільський туризм", "зелений туризм", "сільський зелений туризм", "агротуризм" та "екотуризм", варто звернути увагу на те, що вони мають достатню кількість схожих рис, оскільки характеризують вид відпочинку в сільській місцевості. Водночас існує низка відмінностей, які розмежовують ці дефініції.

Сільський зелений туризм є дещо ширшим поняттям, ніж агротуризм,

оскільки передбачає не лише проживання з родиною на території сільськогосподарського виробника з метою ведення домашнього господарства, а й відвідування місцевих пам'яток культури та історії, природних багатств. Це у свою чергу спонукає до висновку, що функціонування сільського зеленого туризму пов'язане з використанням власних осель жителів, а агротуризм – з використанням майна фермерів, основна діяльність та зайнятість яких спрямована на сферу сільського господарства.

Сільський зелений туризм та екотуризм є близькими за змістом поняттями, проте між ними існує різниця насамперед в об'єкті. Об'єктом екотуризму є "дика" природа (первинні, незаймані ділянки людини ландшафти), а об'єктом сільського зеленого туризму – надбання культурно-історичної та господарської діяльності людини.

Другою відмінністю є те, що екотуризм передбачає заняття різними формами активної рекреації (піші прогулянки, велосипедний, водний спорт, збиральництво, рибальство) у природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу, а сільський зелений туризм – це тимчасове переміщення туристів у сільську місцевість з метою відпочинку та ознайомлення з місцевим способом життя, традиціями, звичаями [49, с. 79].

Узагальнюючи наведені вище аргументи, можна стверджувати, що сільський зелений туризм є окремим видом туризму, який зосереджений, з одного боку, на можливості отримати додатковий дохід сільській родині, а з іншого – передбачає отримання користувачем послуг, споживчі якості яких не містяться в туристичних продуктах інших видів туризму.

Таким чином, домогосподарства, що розташовані у сільській місцевості, функціонуючи як особисті селянські господарства, можуть реалізувати свою виробничу функцію й у сфері сільського зеленого туризму. Можна вважати, що це є свідченням відображення інституційних змін у статусі домогосподарств з метою їх кращої адаптації до ринкових умов. Це дає підстави для поширення сільського зеленого туризму, який виступає не

тільки особливим способом організації відпочинку, а й видом підприємницької діяльності, що має прив'язку до сільських територій і домогосподарств.

Підсумовуючи теоретичні аспекти, можна стверджувати, що сільський зелений туризм як макроекономічне явище і науково-термінологічне поняття, яке є об'єктом дослідження у працях багатьох науковців, трактується відповідно до змін у суспільно-економічних відносинах. На цій підставі в подальших дослідженнях з позицій мікроекономіки ми розглядаємо сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності, спрямованої на надання послуг з відпочинку в сільській місцевості та отримання доходів, що функціонує за законами ринку і є специфічною, особливою складовою механізму функціонування аграрного сектору економіки загалом.

1.2 Особливості та закономірності розвитку підприємницької діяльності агроосель у сфері сільського зеленого туризму

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності має особливе значення для розвитку аграрної економіки держави. Він сприяє прискореному розвитку сільських територій, зростанню рівня добробуту сільського населення, диверсифікує сільськогосподарське виробництво та забезпечує вирішення низки інших завдань. Особливого значення розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму набуває в умовах економічної кризи, оскільки є одним із напрямів зниження безробіття на селі та джерелом додаткових доходів селян. Україна має достатні передумови і можливості для успішного функціонування та розвитку сільського зеленого туризму (природні і кліматичні умови, культурну та історичну спадщину). Суспільне значення діяльності сільського туризму як потужного чинника формування економіки держави зумовлює необхідність створення системи заходів та методів управління в галузі туризму. Сільський зелений туризм, поряд з іншими сферами господарювання, в Україні є досить новим та ще не

до кінця сформованим суспільним явищем і економічним процесом, що функціонує та розвивається з певними особливостями.

На думку В. В. Гловацької, процеси становлення й розвитку сільського зеленого туризму зумовлені соціально-економічними перетвореннями в аграрній сфері економіки України, зокрема формуванням нових організаційних форм господарської діяльності на засадах приватної власності. Автор стверджує, що розвиток сільського зеленого туризму з неконсолідованого індивідуального господарювання перетворюється на організаційну форму підприємницької діяльності, яка сприяє задоволенню потреб сільського населення і виступає як додаткове джерело його доходів. Важливою особливістю сільського зеленого туризму є активна участь у ньому сільських жителів, які не мають належного досвіду самостійної діяльності, не володіють навичками туристичного обслуговування, але з метою покращання свого матеріального забезпечення змушені самореалізовувати себе, вдосконалюючи при цьому практично набуті знання [31, с. 12]. Ми підтримуємо думку про те, що організаційний аспект підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є дуже важливим, оскільки дає змогу ідентифікувати суб'єкт підприємництва і прив'язати його до матеріальної основи, якою є особисте селянське господарство.

Сільський зелений туризм як багатовимірне суспільно-економічне і культурне явище є серйозним чинником змін не тільки в організаційно-економічному середовищі, а й у соціальному контексті. Ці зміни можуть розглядатися в кількісних та якісних категоріях. Одним із дослідницьких підходів, який використано для аналізу змін якісного характеру під впливом сільського зеленого туризму, є вивчення функцій, які він виконує.

Так, Ж. А. Богданова виділяє сім функцій туризму, а саме: рекреаційну, економічну, екологічну, виховну, культурну, соціальну і політичну [12, с. 195].

Оскільки сільський зелений туризм є однією з форм туризму, то відповідно виконує ті ж самі функції, наповнюючи їх новим змістом. Беззаперечною є думка про те, що сільський зелений туризм виконує

рекреаційну функцію. Вона підтверджується тим, що агрооселі розташовані передусім у місцях з чудовими природними ландшафтами з чистим повітрям, у лісистій місцевості, що в сукупності сприяє оздоровленню туристів.

Економічна функція сільського зеленого туризму реалізується в розвитку сільських територій, зниженні рівня безробіття на селі, підвищенні рівня доходу та добробуту сільського населення за рахунок додаткового залучення в економічний оборот сільськогосподарської продукції, яка стала товаром.

У процесі функціонування агрооселі використовуються екологічно придатні території (з чистим повітрям, незабрудненими водоймами) на умовах, що забезпечують одночасне збереження екологічного стану. Тут інтереси власників агроосель та відпочивальників збігаються.

Виховна, культурна та соціальна функції сільського зеленого туризму є спорідненими і, на наш погляд, забезпечують однакові цілі та шляхи їхнього досягнення, наповнюючись змістом залежно від культурного, освітньо-кваліфікаційного, а також ментального рівня розвитку суспільства. Важко виокремити вплив виховної чи культурної функції, тому пропонуємо об'єднати їх в єдину та узагальнити із соціальною функцією.

Сільський зелений туризм передбачає не лише отримання місця ночівлі в агрооселі, а й, за необхідності, транспортне, медичне та розважальне обслуговування. Це створює відповідне комплексне наповнення його соціальної функції і є важливою змістовною компонентою в процесі його розвитку.

Окрім оздоровчого ефекту, сільський зелений туризм містить і комунікативно-інформаційний аспект, сприяючи розширенню кола спілкування, формуванню та розвитку соціально-культурних зв'язків, обміну досвідом, відродженню промислів і традицій українського народу, формуванню бережливого ставлення до використання природно-рекреаційних ресурсів тощо.

В економічній літературі часто зустрічається думка, що сільський

зелений туризм зумовлює розвиток інфраструктури сільських територій, їх благоустрій. На наш погляд, таке твердження є контраверсійним. Адже деякі групи споживачів, які навпаки, свідомо намагаються уникати "цивілізаційних вигод", обирають місце відпочинку там, де ще збережено самотність територій і побуту сільського життя. Інші ж, навпаки, надають перевагу тим місцям відпочинку, де вже є розвинута інфраструктура і достатній рівень комфорту. Таким чином, можливості для розвитку сільського зеленого туризму є у всіх сільських територій, а ефективність цього процесу не завжди залежить від розвитку інфраструктури.

Більшість науковців, звертаючи увагу на економічну функцію сільського зеленого туризму, вказують на те, що він сприяє розширенню знань та навичок сільських жителів, забезпечує відродження давніх національних традицій і ремесел, що є важливим елементом підвищення якості людського капіталу сільських територій.

На нашу думку, недостатньо дослідженим є сам процес реалізації сільськими домогосподарствами нових можливостей виробничої функції, що їх привносить на село підприємництво у сфері сільського зеленого туризму. Адже надання послуг сільського зеленого туризму для домогосподарства є своєрідним виробництвом із залученням природних ресурсів (земля, вода, гори), капіталу у вигляді власної оселі, а також людського капіталу (селяни-власники агроосель і члени їхніх сімей) з його здатністю створювати на основі підприємливості нову споживчу вартість у вигляді комплексного туристичного продукту.

Варто окремо вказати на інноваційну складову багатофункціональності сільського зеленого туризму, яка полягає в постійному використанні власниками агроосель специфічних підходів до управління власним бізнесом та наданні послуг відпочивальникам з урахуванням сучасних вимог і стану розвитку економіки. Кожна агрооселя прагне мати власну "родзинку" у всьому – в оформленні сільського двору, інтер'єрі житла, оригінальності харчування, виборі додаткових послуг та їх атракційності, чого складно

досягти без підприємливого підходу і креативності мислення. Саме наявність таких рис у підприємця звертав увагу Й. Шумпетер.

Узагальнення функцій сільського зеленого туризму наведено на рис. 1.2.

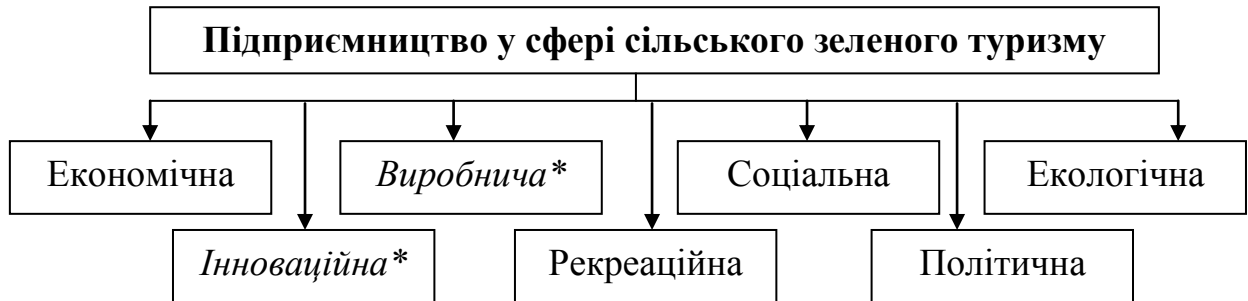

Рис. 1.2. Функції підприємництва у сфері сільського зеленого туризму*.

* Власна розробка автора.

Основна відмінність сільського зеленого туризму від звичайного, на думку Л. Х. Рибак, полягає в тому, що туристичні послуги надають особи, які мають інший фах (сільськогосподарські робітники, працівники сфери освіти) та надають ці послуги в сільській місцевості [132].

Сільський зелений туризм є переважно відпочинковим та пізнавальним, його базою є капітальний житловий фонд у сільській місцевості і наявні природні рекреаційні ресурси, пам'ятки історії та культури. Сільські споруди, облаштовані для прийому відвідувачів, в Україні прийнято називати агрооселями або садибами. Загалом, агрооселя – це житлове приміщення, що розташоване в сільській місцевості, містить не більше п'яти кімнат (залежно від категорії житла), пристосованих для проживання туристів, і належить на правах приватної власності господарю, який займається сільськогосподарською діяльністю або зайнятий у сфері обслуговування чи соціальній сфері села [143, с. 51].

Основна послуга сільського зеленого туризму – це не просто надання туристам тимчасового проживання, а формування комплексного обслуговування відпочивальників – проживання, харчування та дозвілля. Центальною фігурою в організації відпочинку виступає сільська родина, яка проживає в селі, здійснює основну діяльність, пов'язану з веденням

особистого селянського господарства, та побічну – з використанням майна цього господарства для надання відповідних послуг у сфері сільського зеленого туризму. Члени сільських родин, готуючись до прийому гостей, поповнюють свої знання з ведення домашнього господарства, санітарії, кулінарії тощо. Це означає фактично трансформацію сільських жителів у більш кваліфіковану робочу силу і зростання якості людського капіталу села.

Варто звернути увагу на те, що власники сільських "зелених" куточків шукають і знаходять специфічні природні, історичні чи культурні об'єкти, які б зацікавили гостей. Вони готові розширити знання міських дітей про тварин, яких селяни вигодовують, та показати процес догляду за ними [36]. У цьому теж проявляється їх інноваційність як підприємців.

У сфері сільського зеленого туризму як виду господарської діяльності є ще одна характерна якість, яка зумовлена природою та сутністю послуги. Туристичні послуги, як і будь-які інші послуги, у значній частині своїх споживчих якостей є нематеріальні, невідчутні, наповнені естетичним сприйняттям навколишнього середовища. Цим вони відрізняються від товарів та інших матеріальних благ.

Це має певний вплив не тільки на споживання цих послуг, а й на їх виробничий процес. Виробництво, реалізація, споживання туристичних послуг відбуваються одночасно, не виділяючись у самостійні стадії.

Невідчутність послуг, неможливість їх накопичувати, зберігати, як, наприклад, товари, підсилює підприємницький ризик у сільському зеленому туризмі. Унаслідок цього нереалізований туристичний продукт, у тому числі послуги з обслуговування, не продані з причин сезонності чи іншого характеру, веде до непоправних витрат. Зменшити втрати доходу агроосель через незбереженість, ненакопичуваність туристичного продукту можна за допомогою покращання процедури узгодження попиту та пропозиції туристичних послуг. Для цього застосовують гнучку систему цін, що враховують сезонність споживання туристично-рекреаційних ресурсів, попереднє бронювання місць розміщення, гнучкі форми зайнятості

працівників в індустрії сільського зеленого туризму тощо.

Потенційний турист має можливість лише непрямой оцінки споживчих властивостей послуг, що здобуваються, використовуючи для цього суспільну думку, рекламу, фірмовий знак, зазначає П. Р. Пуцентейло. Матеріальний субстрат (у вигляді каталогів, проспектів, компакт-дисків та ін.), як зазначає автор, дозволяє здійснювати вибір за допомогою аналогії, тому що власні відчуття й емоційне сприйняття в туриста з'являються лише після безпосереднього споживання послуг, коли вибір стане практично незворотним [131]. Особливості послуг сільського зеленого туризму узагальнено на рис. 1.3.

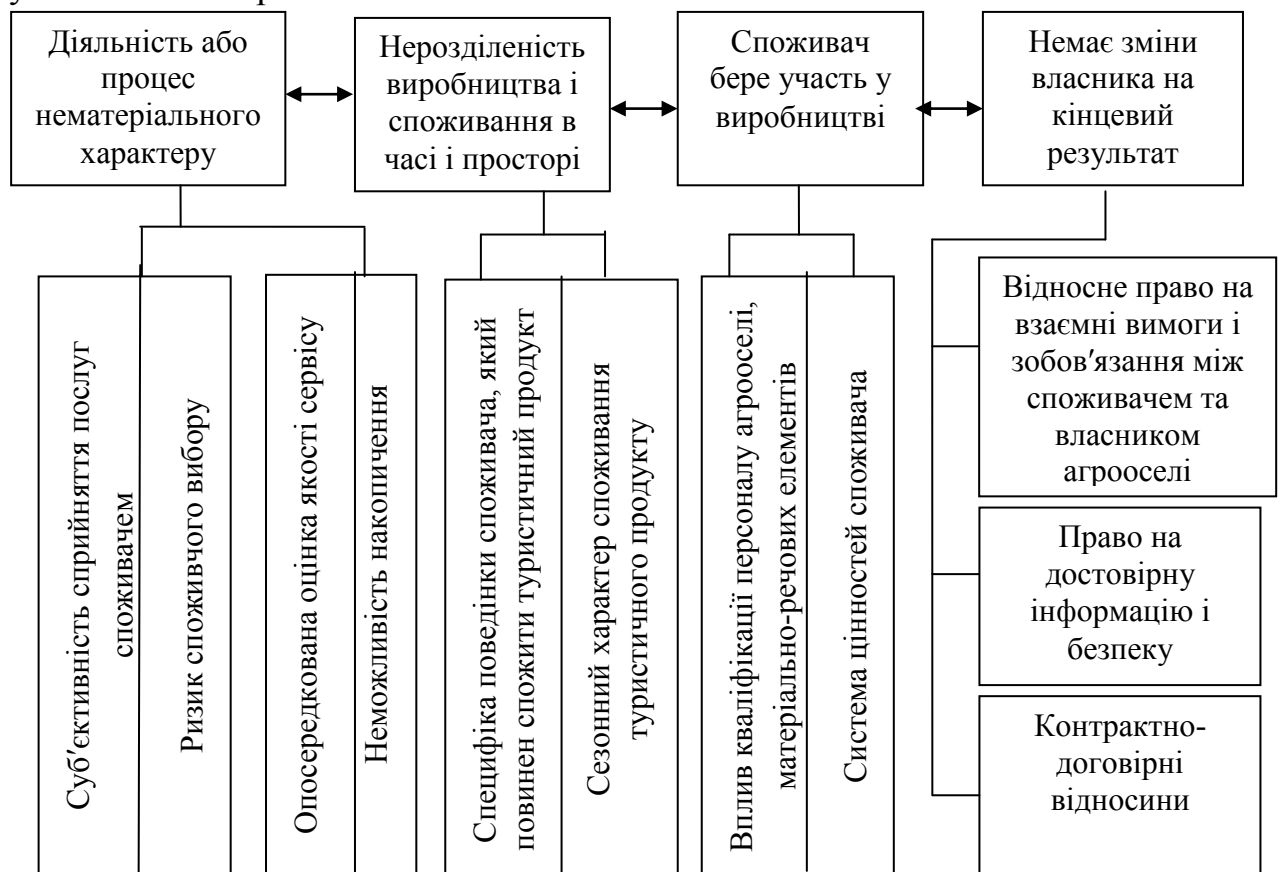

Рис. 1.3. Специфіка властивостей послуг сільського зеленого туризму*.

* Складено на основі [131].

З позицій теорії суспільного блага, завдяки позитивним зовнішнім ефектам розкривається ще одна специфічна характеристика послуг сільського зеленого туризму, яка полягає в тому, що розвиток його дає мультиплікативний ефект, роблячи значний позитивний вплив на суб'єкти

господарювання інших галузей національної економіки, діяльність яких прямо чи побічно орієнтована на задоволення запитів туристів. Створення туристичної індустрії на селі сприяє залученню в економічний оборот природних та інших ресурсів, робочої сили, сприяє зростанню рівня зайнятості населення [131].

Важливо зазначити, що сільський зелений туризм як багатовимірне та багатоаспектне явище по-різному впливає на кожного учасника, який бере участь у процесі надання-отримання послуг туризму.

Так, розглянемо основні наслідки впливу розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на домогосподарства, які надають ці послуги:

- створення можливостей для отримання додаткових доходів; мінімальні затрати на започаткування підприємництва;
- залучення в економічний оборот наявного матеріального капіталу у вигляді житла та основних фондів, землі;
- можливість здійснення підприємницької діяльності в межах сільської родини і посилення виробничої функції домогосподарства;
- створення нової якості людського капіталу, додаткові знання, досвід та розвиток кожного члена сім'ї;
- трансформація світогляду сільських жителів у ринкову поведінку тощо.

Водночас підприємництво сільського зеленого туризму чинить локальний позитивний вплив на сільську територію і сільську громаду, у межах якої він функціонує, та сприяє:

- зниженню рівня безробіття на сільських територіях;
- диверсифікації економічної діяльності і розвитку інших галузей (промисли, ремесла, торгівля, будівництво);
- збереженню й розвитку історико-культурної спадщини села як джерела туристичної атракційності території;
- розвитку інфраструктури сільських територій;

- зростанню активності членів сільської громади та посиленню взаємодії з органами місцевого самоврядування.

Для споживача, який оплачує туристичний продукт у сфері сільського зеленого туризму, крім задоволення його споживчих потреб, забезпечено можливість власними видатками стимулювати розвиток тих видів послуг, які є найбільш конкурентними за якістю, ціною і атракційністю, і впливати на розвиток ринку цих послуг та сприяти створенню нової якості економічного простору.

Функціонування підприємництва у сфері сільського зеленого туризму залежить від низки чинників, які формуються і змінюються в процесі розвитку економічних відносин. Істотним при цьому є необхідний рівень соціально-економічного розвитку і стан нормативно-правового забезпечення, а також політичного клімату в державі (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Фактори впливу на підприємництво у сфері сільського зеленого туризму*.

* Удосконалено автором на основі [181, с. 97].

Сільський зелений туризм є важливим соціально-економічним явищем

сучасності. Головну роль у його розвитку, на думку М. О. Шмагельської, відіграють природно-географічні, історико-політичні, соціально-економічні та демографічні фактори. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні відбувається досить спонтанно [181, с. 95].

Умовно фактори розвитку сільського зеленого туризму автор поділяє на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів розвитку туризму можна віднести географічне положення регіону, політичні відносини між країнами, міжнародний поділ праці, рівень цін на міжнародному ринку та в різних країнах, співвідношення валют тощо. Визначальними при цьому є внутрішні фактори розвитку сільського зеленого туризму: природно-географічні особливості й кліматичні умови країни, наявність та якість природних ресурсів і можливість їх зручного використання; сприятлива економічна та політична ситуація в країні; рівень розвитку продуктивних сил, структура і рівень добробуту населення.

Як вважає Т. Г. Сокол, з погляду впливу на туристичну діяльність усі фактори поділяються на фактори залучення, що спонукають до подорожі чи відпочинку, та фактори розподілу, або диференціації попиту, що впливають на вибір місця подорожі чи відпочинку [150].

З цього випливає, що сільський зелений туризм розвивається під впливом загальносвітових економіко-соціальних трендів, які сприяють залученню міських жителів до культури та побуту села, природного середовища, краєвидів тощо.

Зважаючи на особливості функціонування підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, а також на специфічність послуг як об'єкта купівлі-продажу, що їх пропонують агрооселі, формується цільовий набір особливих послуг сільського зеленого туризму. Усі без винятку ринки підпадають під дію законів вартості, попиту і пропозиції, а також конкуренції.

Попит на послуги сільського зеленого туризму залежить в основному від рівня доходів потенційних споживачів, якості послуг, які надають

агрооселі, та від рівня цін на інші види відпочинку (переважно порівнюють з відпочинком на морі в Україні та за кордоном). Таким чином, можна зазначити, що попит на послуги агрооселі є вторинним, тобто формується як результат вибору споживача залежно від рівня його платоспроможності.

З урахуванням великої кількості продавців, тобто власників агроосель, стандартного набору послуг та автоматичного встановлення ціни на середньому рівні можна стверджувати, що суб'єкти підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму діють в умовах ідеальної ринкової структури. Однак функціонування агроосель дедалі частіше характеризується ознаками недосконалої (монополістичної) конкуренції, зокрема через використання нецінової конкуренції.

Пропозицію послуг агроосель та інших суб'єктів підприємництва визначають насамперед їх витрати, пов'язані з наданням послуг, наявність власного житла, а також природно-кліматичні умови регіону, в якому розташовані сільські домогосподарства. Державна політика та кількість суб'єктів господарювання – селян-власників агроосель в сукупності визначають доцільність ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму.

Реальним відображенням стану ефективності ринкової економіки у сфері сільського зеленого туризму, механізмом взаємоузгодженості інтересів господарюючих суб'єктів – покупців послуг і продавців, тобто власників агроосель, є співвідношення між попитом і пропозицією послуг. Способом встановлення раціонального співвідношення між ними є формування ринкових цін, що зумовлює досягнення динамічної рівноваги між попитом і пропозицією, а отже, відтворення стимулів, з одного боку, для економічних суб'єктів виробляти та надавати послуги сільського зеленого туризму, а з іншого – отримувати такі послуги. Це досягається за такого рівня цін і обсягів послуг сільського зеленого туризму, коли кількість таких послуг, які продаються, повністю задовольняє потреби споживачів. Тобто формується ціна рівноваги на послуги агрооселі.

Ціна як визначальний чинник функціонування підприємництва, зокрема і у сфері сільського зеленого туризму, формується під впливом попиту і пропозиції на послуги агрооселі.

Безумовною перевагою сільського зеленого туризму порівняно з іншими видами туристичної діяльності є відносно нижчий рівень цін на послуги, гнучкість цін та можливість домовитися з індивідуальним господарем агрооселі.

Діяльність агрооселі як суб'єкта підприємництва в системі сільського зеленого туризму залежить від механізму взаємодії складових туристичного ринку. Схематично це зображено на рис. 1.5.

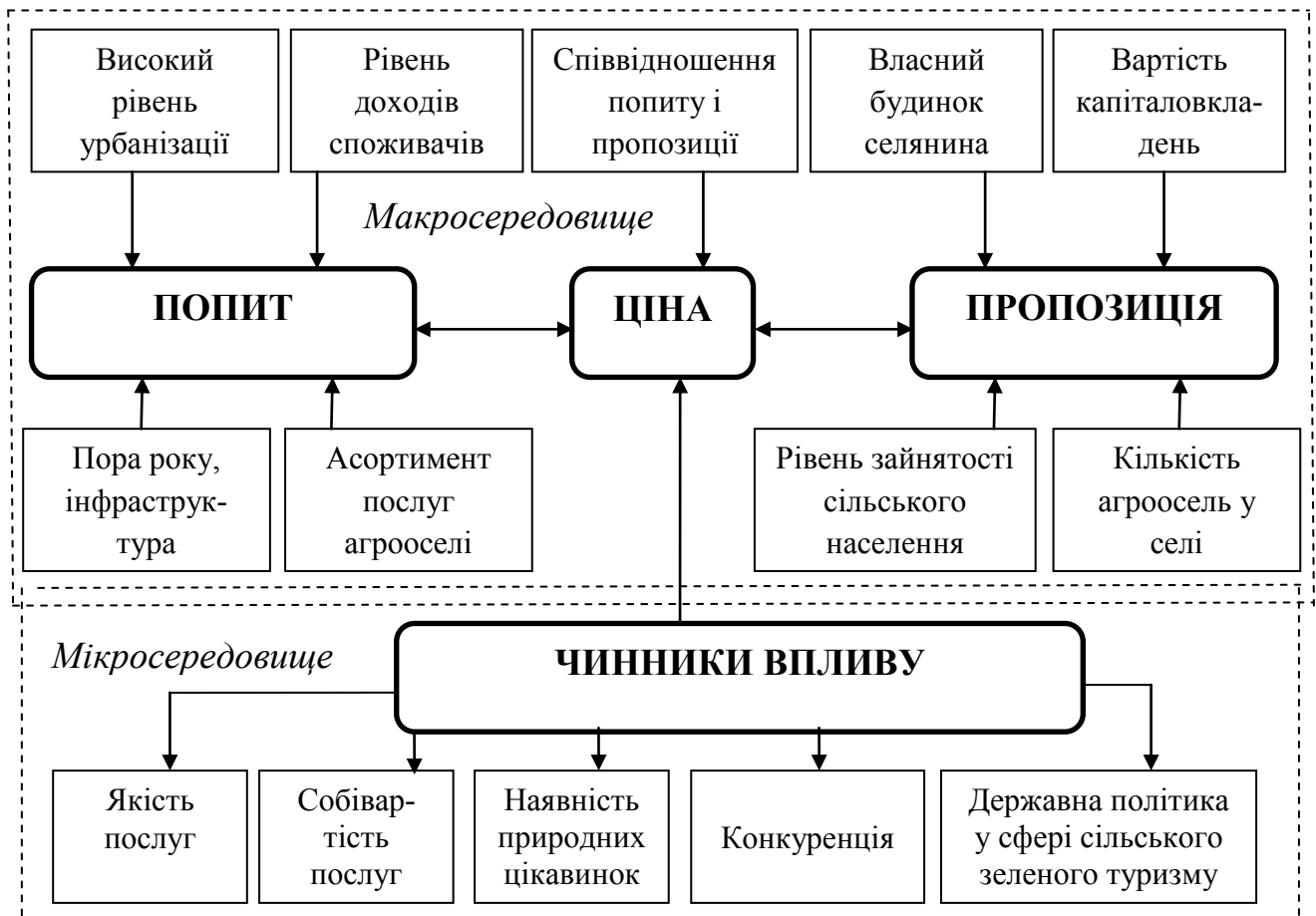

Рис. 1.5. Механізм функціонування агрооселі як суб'єкта підприємництва у сфері сільського зеленого туризму*.

*Розроблено автором на основі [90, с. 232].

Елементи класичної ринкової тріади – "домогосподарства – фірми – держава" – окреслюють рамки середовища, яке необхідно створити через

систему інститутів для успішної їхньої взаємодії. З цих позицій нами представлено окремі сутнісні ознаки домогосподарств, що залучені до сільського зеленого туризму, зміна яких може сприяти їх трансформації в більш ефективні суб'єкти ринку та можливості стати учасниками процесу надання послуг сільського зеленого туризму (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

**Підприємництво як організаційно-економічний чинник ринкової
трансформації домогосподарств**

Сутнісні ознаки	Домогосподарства	
Об'єкти	особисті селянські господарства	особисті селянські господарства – агрооселі
Суб'єкти	населення	фізичні особи-підприємці
Ресурси	земля; житлові будинки; трудові ресурси сім'ї	земля; житлові будинки; трудові ресурси сім'ї; наймана робоча сила
Умови	загальноінституційно-нальні	капітал; загальноінституційнональні; спеціальні інститути; організаційні форми
Режим функціонування	непостійне функціонування	постійний економічний процес
Спосіб функціонування	режим самозайнятості	виробничий процес
Економічний механізм	самозабезпечення; просте відтворення	управління; розширене відтворення
Мотиви	зростання самозабезпеченості	утримання конкурентних позицій на ринку
Результати	створення додаткового доходу сім'ї	підприємницький дохід; інвестиції в розвиток
Можливості трансформації	за наявності заощаджень	надлишок доходу; доступність зовнішнього залучення
Передумови трансформації	сталість отримання додаткового доходу	сталість економічного росту
Умови трансформації	простота входження в ринок	розширення ринку послуг
Стимули для трансформації	сприяння місцевої влади; формування локальної інфраструктури	інституційний розвиток середовища; раціональна податкова політика; розвиток організаційних форм; розвиток інфраструктури

* Власна розробка автора.

Таким чином, підприємництво у сфері сільського зеленого туризму функціонує за законами ринку і є специфічною, особливою складовою механізму функціонування аграрного сектору економіки загалом.

Агрооселю визначаємо як суб'єкт підприємницької діяльності у сфері

сільського зеленого туризму. Водночас ми звертаємо увагу на те, що агрооселя – це власний будинок селянина, який використовується ним для особистого проживання та членів його сім'ї, а також для надання його в користування (ночівлі) туристам в умовах участі у відносинах у сфері сільського зеленого туризму.

Специфічною одиницею туристичного продукту у сфері сільського зеленого туризму є послуга агрооселі. Комплекс послуг, що надаються відпочивальникам, складається з послуг проживання, обслуговування, харчування, транспортного та інформаційного забезпечення. Сільський зелений туризм є дієвим чинником розвитку сільських територій, сприяє диверсифікації сільськогосподарського виробництва і відродженню села.

Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму здійснюється на ринкових засадах під впливом низки чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, а саме: екологічних, соціоекономічних, політичних, психологічних – і сприяє розвитку сільських територій.

1.3 Методика дослідження розвитку підприємництва агроосель у сфері сільського зеленого туризму

Пізнання і науковий аналіз будь-якого явища потребують вибору сукупності певних способів, методів та прийомів дослідження.

Функціонування підприємництва у сфері сільського зеленого туризму залежить від об'єктивної оцінки умов та перспектив його розвитку, тобто від аналізу мікро-, макро- та мегатрендів і чинників, що спричиняють відповідні тенденції та створюють потенційні можливості для цього. Така оцінка зводиться до використання різних прийомів і методів економічного аналізу.

Наукові дослідження ґрунтуються на використанні філософських (фундаментальних), загально- та конкретно-наукових принципів, системи загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціальних методів і технік.

У нашому дослідженні використовуємо діалектичний метод як

науковий принцип пізнання дійсності. За допомогою цього методу підприємництво у сфері сільського зеленого туризму розглядається у розвитку, постійному русі. Діалектичний метод дає змогу пояснити причинно-наслідкові зв'язки між підприємництвом у цій сфері з іншими економічними явищами та з урахуванням суперечностей між ними забезпечити об'єктивну оцінку дійсності.

У процесі дослідження для детального вивчення особливостей сільського зеленого туризму як сфери підприємницької діяльності, позитивних і негативних чинників впливу на агрооселі, їх становлення та розвитку застосовано загальнонаукові принципи, зокрема: історичний, системний, когнітивний (пізнавальний), термінологічний, функціональний, моделювання, мультиплікації, а також монографічний та абстрактно-логічний методи.

Дослідження сільського зеленого туризму неможливе без використання історичного та системного принципів, зокрема вивчення умов формування та становлення сільського зеленого туризму як виду економічної діяльності та як окремої галузі народного господарства. Якщо ми говоримо про підприємництво у сфері сільського зеленого туризму, то необхідно зважати на його зв'язок із суспільно-економічними процесами та з їхнім безпосереднім проявом. Ми усвідомлюємо, що сільський зелений туризм розвивається в процесі швидкої урбанізації, погіршення стану навколишнього середовища (зокрема, у містах), а також залежить від рівня доходів населення (і міського, і сільського), рівня розвитку інфраструктури тощо. Таким чином, дослідження сільського зеленого туризму вимагає вивчення всієї сукупності чинників, умов та особливостей, які формують сприятливе середовище для розвитку підприємництва в цій сфері.

Необхідність використання історичного методу в нашій дисертаційній роботі зумовлена тим, що економіка кожної окремої країни розвивається з урахуванням певних традицій, які у свою чергу формуються під впливом історичних подій. Саме тому ми змушені враховувати історичні моменти та

досвід інших країн під час вивчення та дослідження підприємництва агроосель у сфері сільського зеленого туризму.

Як зазначають В. М. Шейко та Н. М. Кушнарєнко, когнітивний, або пізнавальний, принцип має особливе значення, оскільки для нього характерним є те, що в центрі дослідження перебуває людина, як член соціуму, представник етносу, психологічний суб'єкт [180, с. 60]. Сільське населення як окрема група суспільства сприймає всі соціально-економічні та політичні процеси, які відбуваються в державі, відповідно до особливостей своєї культури, ментальності та світосприйняття. З врахуванням цього всі перетворення, що відбуваються в державі, чинять безпосередній вплив на економічну поведінку селян. У зв'язку з цим необхідним є дослідження ролі і впливу держави на створення умов для функціонування і розвитку сільського зеленого туризму, а також пошук взаємозв'язку між інституціональними змінами та ефективністю інституцій державного регулювання процесу розвитку діяльності агроосель як суб'єктів цього процесу.

Поряд з усіма іншими методами, які використовуються в нашому дослідженні, варто відзначити важливість використання термінологічного принципу. Сільський зелений туризм є новим явищем в економіці нашої держави і через це недостатньо конкретизованим поняттям у наукових розробках. Існують різні трактування його економічної сутності, проте жодна з дефініцій не розкриває повною мірою його суті, умов формування та функціонування, а також впливу на національну та сільську економіку. Об'єктивним чинником, що стимулює використання термінологічного підходу, є відсутність єдиної законодавчо сформульованої системи понять, в якій сільський зелений туризм є ключовим елементом. Одне із завдань нашого дослідження полягає в розробці конкретного логічного визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки сільського зеленого туризму як особливого виду економічної діяльності на основі підприємницького підходу.

Селянин як власник агрооселі може здійснювати підприємницьку

діяльність, пов'язану з наданням послуг проживання, харчування та дозвілля з метою отримання прибутку. Результати діяльності, а отже, і розмір прибутку селянина-підприємця залежать від особистих якостей усіх членів сім'ї, від їх бажання та вміння працювати. При цьому він тісно взаємодіє з іншими членами сільської громади, які є потенційними конкурентами та спільно використовують наявний природно-кліматичний та ресурсний потенціал сільської території. Істотний вплив на діяльність агрооселі чинить макросередовище, зокрема умови функціонування у сфері сільської економіки, можливості для взаємодії з іншими суб'єктами господарювання, інтегрування з іншими галузями та сферами економічної діяльності, рівень стимулів і обсяг державної підтримки.

З позицій функціонально-структурного підходу це дає змогу розглядати сільський зелений туризм одночасно і елементом системи, і окремою системою [40].

Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму активно розвивається і в інших державах світу, для економіки яких він не є новим та недослідженим явищем. З метою перейняти досвід ведення підприємницької діяльності в цій сфері, управління та регулювання її державою, а також створення сприятливого клімату для подальшого розквіту агроосель в Україні ми порівнюємо показники обсягів туристичної діяльності в різних регіонах нашої країни та в інших державах з використанням статистико-економічного методу, зокрема порівняння. Для встановлення взаємозалежності між рівнем туристичних потоків та станом інфраструктури використано метод статистичних групувань.

У процесі функціонування сільського зеленого туризму виникає ситуація, за якої велика кількість користувачів спільно споживає одне і те ж благо, тому потребує розгляду такий важливий аспект діяльності, як укладання угод на основі принципу користування спільним, що зроблено на прикладі конкретного населеного пункту з визначенням можливих обсягів послуг і перспектив розвитку сфери сільського зеленого туризму. У

дослідженні це здійснено за допомогою розрахунково-конструктивного методу.

Метод моделювання соціально-економічних процесів тісно пов'язаний із принципом мультиплікації. Це зумовлено тим, що дохід домогосподарств є одним із видів і джерел формування внутрішніх інвестицій. Відповідно до теорії мультиплікатора можна припустити, що зі зростанням доходів населення, зокрема сільського, і інвестицій, можна очікувати на зростання ВВП та надходжень до бюджету. При цьому до уваги взято розвиток сільських територій, зниження рівня безробіття на селі, покращання добробуту населення, підвищення рівня освітньо-культурної сфери, медицини тощо. Таким чином, метод моделювання з урахуванням принципу мультиплікації дає змогу відобразити взаємозалежності між рівнем доходу сільського населення та рівнем розвитку територій і передбачити проблеми, які потребують вирішення в реформуванні соціально-економічної сфери села [84].

Метод моделювання процесу надання послуг сільського зеленого туризму є ефективним засобом детермінації якісних та кількісних ознак, формалізації функціональних залежностей і тенденцій розвитку. У процесі дослідження створюються моделі, які зображають логічні зв'язки і взаємозалежності у вигляді таблиць, формул та графіків. Кожна з цих форм моделей відображає певну характеристику та особливість сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності та сфери господарювання. Так, у табличній формі ми подали характеристику сільського зеленого туризму (див. табл. 1.2-1.4).

За допомогою графічної моделі показано логіку процесу зміни показників протягом певного періоду та функціональну залежність між ними.

З використанням методології синергетичного підходу сільський зелений туризм розглядається як соціально-економічне явище та досліджується як система, що самоорганізується, виникнення і зміна якої ґрунтується на випадкових процесах, особливо в їх кризових, нестабільних

станах. Враховуючи це, можна зазначити, що сільський зелений туризм виник в умовах зростання рівня безробіття на селі та досягнення ним критичної межі, з одного боку, а з іншого – як реакція жителів міських територій на зростання рівня урбанізації та погіршення стану навколишнього середовища.

Інструментарій синергетичного підходу дає змогу визначити, що:

1) сільському зеленому туризму як системі неможливо нав'язати напрями і шляхи розвитку, можливо лише сприяти процесу самоорганізації його суб'єктів;

2) неможливо досягти одночасного поліпшення відразу всіх важливих показників системи (і покращити рівень інфраструктури, і підвищити добробут населення, і вдосконалити інституційне середовище);

3) для сільського зеленого туризму існує декілька альтернативних шляхів розвитку (наприклад, або за умов дотримання принципу користування спільним, тобто на локальному рівні, або розробка комплексної системи заходів сприяння розвитку сільських територій на державному рівні);

4) кожний елемент системи несе інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами. Це означає, що існує зв'язок між кількістю агроосель, які розташовані на території сільської місцевості, та кількістю працездатного населення, яке має достатній рівень знань і бажання для ведення підприємницької діяльності та отримання доходів. Варто також зважати на наявність природних умов, що сприятимуть зростанню ролі сільського зеленого туризму на певній території [24]. На наш погляд, здатність до підприємництва об'єктивно є обмеженою кількісно, оскільки не всі сільські жителі мають хист до підприємницької діяльності та не всі оселі є придатними до такого виду діяльності. Тому підприємництво в цій сфері може трактуватись як обмежений ресурс, використання якого залучається в економічний оборот на конкурентній основі.

Очевидно, що важливого значення у становленні підприємництва у

сфері сільського зеленого туризму ми надаємо можливостям сільської території з її природними та кліматичними умовами. Водночас ми беремо до уваги інші можливості – кількість місцевого населення, його середній вік, наявність освіти, менталітет та бажання працювати. Враховуючи вплив кожного окремого чинника, за допомогою методу індукції формується загальна концептуальна схема функціонування агроосель у сфері сільського зеленого туризму.

Сільський зелений туризм співіснує з іншими сферами людської діяльності на підприємницьких засадах. Сфера сільського зеленого туризму також потребує державних програм розвитку та фінансування суміжних з нею сфер (наприклад, розвиток підприємництва агроосель сільського зеленого туризму сповільнюється в разі незадовільного стану інфраструктури, але розвивається за умов сприяння розвитку сільської місцевості). Послідовно розглядаючи взаємодію сільського зеленого туризму з іншими формами господарювання і досліджуючи його як елемент складної економічної системи на державному рівні, ми переходимо на локальний рівень, використовуючи метод дедукції як інструмент пізнання і виявлення закономірностей його розвитку.

Для визначення ступеня впливу зовнішніх (політичних, економічних, соціальних, культурних, правових тощо) і внутрішніх (рівень кваліфікації персоналу, залученого до надання послуг сільського зеленого туризму, менеджмент організації, що здійснює проект, тощо) чинників на можливість успішного провадження підприємницької діяльності агроосель у сфері сільського зеленого туризму використовувався інституційний аналіз.

Основні задачі, які розв'язувалися за допомогою інституційного аналізу, полягали у:

- 1) аналізі політичної орієнтації та макроекономічної політики уряду щодо питань підприємництва у сфері сільського зеленого туризму;
- 2) визначенні пріоритетних цілей та напрямів розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму;

3) оцінці фактичного стану туристичного підприємництва на селі та визначенні параметрів його успішної реалізації;

4) створенні можливостей та стимулів для узгодженості цілей підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму з інтересами його учасників;

5) локальній інституціоналізації підприємницької діяльності на основі координації дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування та економічної самоорганізації суб'єктів підприємництва.

Оцінка зовнішніх чинників впливу на підприємницьку діяльність у сфері сільського зеленого туризму за допомогою інституційного аналізу дає нам змогу визначити обмеження в процесі прийняття рішень власниками агроосель. Такі обмеження є результатом правових та управлінських рамок, в яких агрооселя повинна працювати, що передбачає захист споживачів і навколишнього середовища, сплату податків, установлення мінімального рівня заробітної плати тощо. Ступінь впливу окремих зовнішніх чинників у роботі оцінювався на основі застосування евристичних підходів, заснованих на експертних оцінках.

Характеристика внутрішнього середовища туристичної підприємницької діяльності на селі на основі інституційного аналізу ґрунтується на принципах правильної організації, дає змогу зробити висновок про здатність агрооселі досягти поставлених цілей [165, с. 212-214].

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності провадиться селянами з метою отримання доходу та наповнення сімейного бюджету. Змістом діяльності агрооселі вважається операція, пов'язана з наданням послуг туристу. Дохід, який отримується в результаті цієї операції, визначається, виходячи зі ступеня завершеності процесу надання послуг, якщо результат може бути достовірно оцінений.

Послуга вважається наданою в повному обсязі, якщо турист закінчив користуватися наданим йому приміщенням, тобто звільнив кімнату (залишив агрооселю). З метою оцінки результатів діяльності послуга садиби

ідентифікується з добою. Одиниця послуги (ліжко-доба) вважається наданою в повному обсязі після закінчення доби.

Оцінка ступеня завершеності операції з надання послуг проводиться визначенням питомої ваги обсягу послуг, наданих за певний період, у загальному обсязі послуг, які мають бути надані, таким чином:

$$K \text{ п.в.} = \frac{\text{Обсяг виконаних послуг на звітну дату}}{\text{Загальний обсяг послуг, які були надані}} * 100 \% \quad (1.1)$$

де К п.в. – коефіцієнт питомої ваги, %.

Таку методику "накопиченням" застосовує для визначення доходу основної діяльності більшість підприємств світової туристичної індустрії. Цей метод найточніше відображає процеси та результати, що мають місце в готелях. Фінансові звіти, побудовані на основі цього методу, містять найточніші дані про доходи та витрати.

У сфері сільського зеленого туризму доходи від реалізації послуг агрооселі в основному складаються з доходів від:

- надання кімнат для ночівлі чи проживання;
- реалізації послуг харчування на території агрооселі;
- надання побутового обслуговування (прання, прасування тощо);
- пасажирських перевезень;
- екскурсійної діяльності;
- інших послуг (телекомунікаційні, за користування спорядженням, прокат велосипедів тощо).

Поруч із доходами агрооселі формуються також витрати, які виникають насамперед у процесі надання послуг: утримання приміщень агрооселі (електро-, теплопостачання, прання та прасування білизни, абонентська плата за телефон, Інтернет тощо). Важливо також зазначити, що в рахунках на комунальні послуги суми не розподілені між приміщеннями агрооселі. Водночас користуються цими приміщеннями і власники, які постійно проживають, і туристи, які протягом конкретного періоду часу перебувають в агрооселі.

Вагомою складовою витрат є витрати на обладнання кімнат для відпочивальників (закупівля ліжок, меблів, засобів особистої гігієни, рушників тощо), а також витрати на їх ремонт і технічне обслуговування.

Як правило, результат від надання послуг сільського зеленого туризму власниками агроосель обчислюється порівнянням доходів, отриманих під час обслуговування відпочивальників, та поточних витрат, які було здійснено для надання послуг туристам. За межами оцінки є доходи і витрати (втрати) сільських територій, хоча саме їх характеристики є тими чинниками, що локалізують весь процес.

Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму є специфічною та особливою діяльністю, яка ґрунтується на одночасному використанні власних ресурсів (приватні будинки власників домогосподарств) та природних ресурсів, які є спільними. Часто ці ресурси можуть бути втраченими, якщо інтереси окремих суб'єктів не узгоджуються з можливостями спільних ресурсів.

Вислів "трагедія спільного" став символом і для підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. Адже деградація навколишнього середовища неминуха, коли багато людей разом використовують дефіцитний ресурс. Гарретта Хардіна підтверджує цю думку і зазначає, що у суспільстві, де вільна експлуатація ресурсів загального користування вважається аксіомою, усі його члени, діючи у власних інтересах, кожним кроком наближають руїну [106, с. 1, 244].

На основі положень теорії керування спільними ресурсами, що її обґрунтувала лауреат Нобелівської премії Е. Остром, нами зроблено спробу розглянути діяльність господарюючих суб'єктів у сфері сільського зеленого туризму на засадах координації їхньої взаємодії з метою досягнення економічно вигідних рішень, що ґрунтуються на спільному інтересі. Суть підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму з позицій цієї теорії полягає в тому, що, коли людину неможливо усунути від отримання благ, які отримують усі інші, кожна людина мотивується не

вносити свій внесок у спільні зусилля, але користуватися зусиллями інших. Спокуса "безбілетництва", на думку Е. Остром, може домінувати в процесі прийняття рішень, і тому все закінчується тим, чого ніхто не бажає. Крім того, деякі можуть створювати блага, у той час як інші – "безбілетничати", що призводить до меншого, ніж оптимальний, рівня забезпечення колективного добробуту [193, с. 23].

Аргументованою є думка про необхідність розвитку сфери сільського зеленого туризму, збільшення кількості агроосель. Але не завжди це узгоджується з наявними для такого зростання можливостями. Щодо розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, існує загроза перенасичення користувачами спільних обмежених ресурсів.

Звичайно, усі жителі села відповідно до положень Конституції України, мають право на вільне і безперешкодне користування природними ресурсами без завдання їм шкоди [72]. Проте успішність розвитку сільського зеленого туризму залежить, на нашу думку, насамперед від розумного та обґрунтованого використання обмежених ресурсів для задоволення потреб споживачів. Вільний доступ людини до природних багатств спричинює низку негативних наслідків, головний із яких – знищення ресурсного потенціалу території.

Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму розвивається переважно на територіях, де наявні особливі "природні творіння" (річки, ліси, гори, моря тощо), що ще не ушкоджені "досягненнями" людства та науки. За цих передумов кожне домогосподарство, яке має можливості для започаткування економічної діяльності у сфері зеленого туризму, потенційно є суб'єктом господарської діяльності і, володіючи базовим капіталом (власне житло, земля, трудові ресурси селянського двору), може надавати туристичні послуги споживачам. Це може істотно збільшити пропозицію послуг, однак при цьому зростання кількості користувачів ресурсів у разі недотримання правил та обмежень може призвести до незворотних втрат якості спільних ресурсів. Для уникнення такого стану потрібні певні домовленості між

учасниками відносин "селянин – природа – споживач", бажано на інституційному рівні, що допоможе зберегти туристичний потенціал сільських територій.

Загалом поняття "потенціал" розглядається як сукупність усіх можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) при даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети [51; 157].

Логічно припустити, що кількість агроосель на певній обмеженій території не може бути занадто великою чи, навпаки – надто малою, оскільки надлишкова кількість суб'єктів господарювання – користувачів спільним веде не тільки до зменшення доходів (як обмеженого ресурсу) у розрахунку на економічну одиницю, а й стримує розвиток усієї сфери сільського зеленого туризму через скорочення інвестиційних можливостей і стимулів. З іншого боку, невелика кількість агроосель створює умови для отримання наддоходів та монополізує ринок.

Дати кількісну характеристику цього припущення практично неможливо, проте достатньо об'єктивною є оцінка обмежувальних чинників, які зменшують можливість використання потенціалу чи знижують ефективність його використання. Найвагомішим, на нашу думку, чинником впливу на потенціал сільського зеленого туризму є екологічне навантаження на територію. Люди обирають місце відпочинку з урахуванням зони розміщення об'єктів.

Не менш важливим за значенням є рівень антропогенного навантаження на територію, у тому числі стан дорожнього покриття, наявність водо-, тепло- та електропостачання, відвід каналізації, зв'язок тощо. Одночасно, віддаючи перевагу природно-кліматичним і ландшафтним характеристикам, користувачі обиратимуть перш за все агрооселі, в яких можна користуватись звичними для них побутовими благами.

Іншим чинником, який обмежує використання наявного потенціалу, є соціальний, що охоплює рівень освіти, знань та культури жителів сільських

територій. На нашу думку, саме цей чинник є узагальнюючим при формуванні у споживачів уявлення про їхній відпочинок, створюючи позитивний імідж садиби. Уміння сформувати туристичний продукт та продати його в ринкових умовах надає конкурентних переваг, а його відсутність призводить до втрат позицій, виконуючи сануючу функцію.

Дослідження стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, виявлення особливостей і тенденцій його розвитку проведено на методологічних засадах і наукових положеннях, з дотриманням певної методичної послідовності (рис. 1.6).

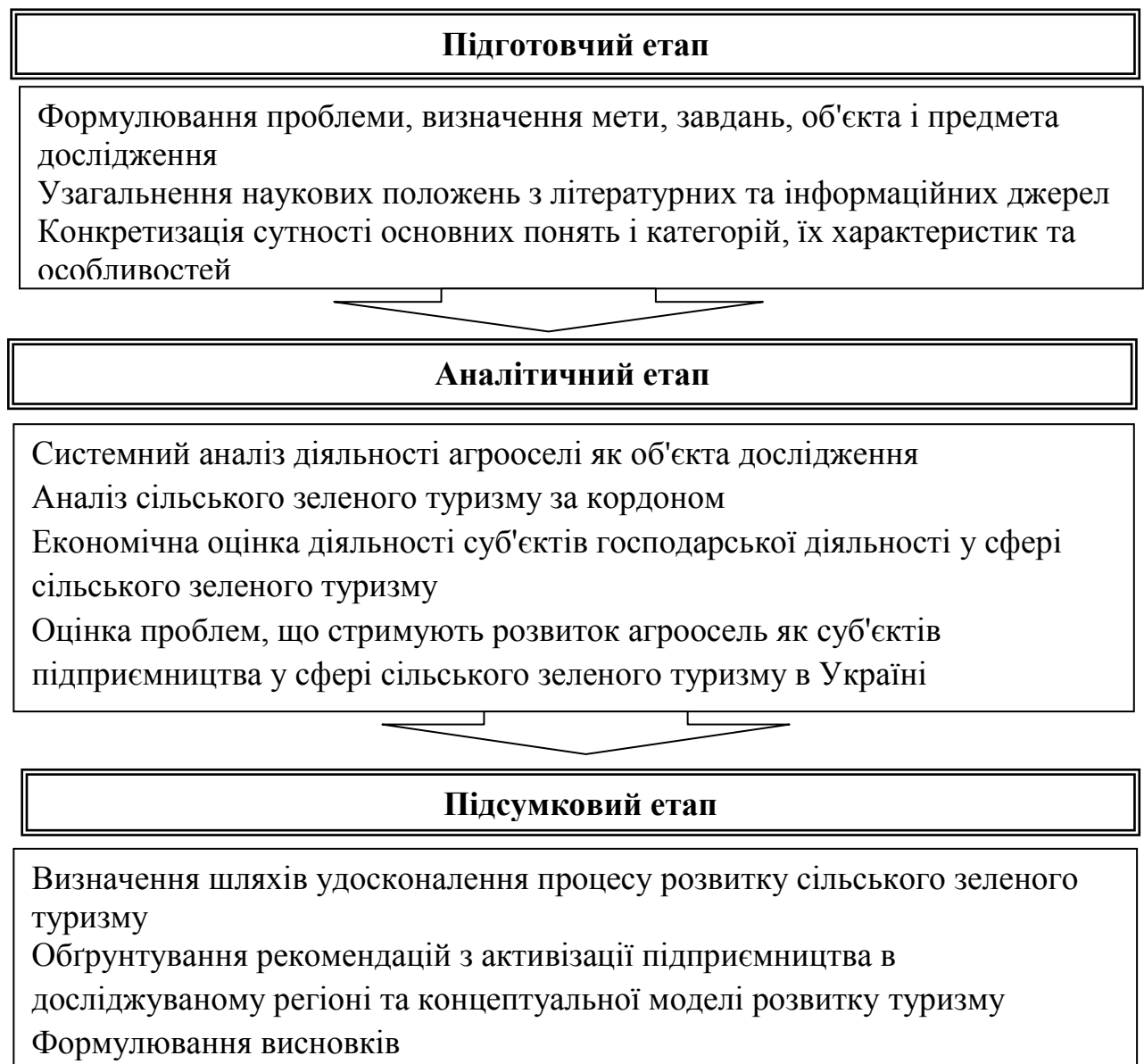

Рис. 1.6. Етапи здійснення економічного аналізу агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму*.

* Удосконалено автором на основі [59].

Необхідність дотримання такої послідовності забезпечує отримання максимально точних та достовірних даних, що у свою чергу є основою для формування рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності. Чіткість при проведенні дослідження підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є необхідною умовою, дотримання якої впливає на кінцевий результат.

Таким чином, методичний підхід до аналізу складових потенціалу підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму через вимірювання навантаження на користування спільними ресурсами його функціонування дає змогу обґрунтувати прогностичну модель розвитку цього явища і кількісні та якісні параметри цього процесу, що в сукупності з іншими методами і прийомами наукового дослідження дозволяє глибоко та всебічно розглянути підприємницьку діяльність агроосель, оцінивши їхнє місце та роль у національній економіці.

Висновки до розділу 1

1. Сільський зелений туризм є важливим соціально-економічним явищем та функціонує відповідно до інституціональних можливостей середовища і відображає стан та рівень його розвитку. Україна, враховуючи особливості географічного положення, кліматичних умов, культури та традицій, має значні можливості для розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

2. Економічна сутність сільського зеленого туризму як сфери економічної діяльності і виду підприємництва відображена у поняттях і дефініціях, що конкретизують його як об'єкт дослідження. Сукупність понять "сільський туризм", "сільський зелений туризм", "зелений туризм", "екотуризм", "агротуризм" та "екоагротуризм" вказує на складність його наукової інтерпретації і необхідність термінологічної ідентифікації з метою розмежування окремих понять. У нашому тлумаченні поняття "сільський

зелений туризм" розглядається як вид підприємницької діяльності у сільській місцевості щодо надання послуг відпочинку на базі природно-культурно-історичних ресурсів локальної сільської території з використанням приватної власності сільських жителів.

3. Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Суб'єктом підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму є домогосподарство, на основі базового капіталу якого (житлові приміщення, земля, трудові ресурси сім'ї) за наявності підприємницького хисту формується агрооселя. Функціонування агроосель має свої особливості, що спричинені насамперед природою та суб'єктністю об'єкта купівлі-продажу, яким виступає специфічний туристичний продукт у вигляді комплексної послуги, що охоплює певний набір складових, включаючи природні, ландшафтні, культурно-етнічні та інші аспекти, що притаманні певній сільській території.

4. Розвиток агроосель як форми підприємництва дає мультиплікативний ефект, впливаючи на інші сфери підприємницької діяльності, які прямо чи опосередковано спрямовані на задоволення запитів туристів. Створення туристичної сфери на селі сприяє залученню та використанню частини вільних факторів виробництва (праці, землі, капіталу та підприємницького хисту) з метою підвищення рівня зайнятості населення та добробуту жителів сільських територій.

5. Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму передбачає спільне користування природними ресурсами, які є визначальною передумовою для цього виду економічної діяльності, що ускладнює підхід до однозначності в оцінці функціонування агроосель і організації підприємницької діяльності в цій сфері та зумовлює необхідність особливого координаційного механізму цієї діяльності, відмінного від ринкового і державного регулювання.

6. Суспільно-економічний характер розвитку підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму потребує використання

певних методичних підходів з метою отримання достовірного знання про суть цього явища і механізми, які сприяють або гальмують його розвиток як економічного процесу. Отримання об'єктивних результатів дослідження цього процесу забезпечується поєднанням методичних підходів і прийомів, що базуються на теоретичній основі інституціоналізму, теорії організації, сучасних концепціях подолання бідності в їх інтерпретації стосовно до особливостей підприємництва у сільській місцевості.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях [74; 75; 77; 171].

РОЗДІЛ 2

СТАН ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРООСЕЛЬ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

2.1 Стан підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні та за кордоном

В умовах ринкової економіки сфера послуг, розвиваючись найбільш динамічно, набуває надзвичайно важливого та пріоритетного значення. Держава, використовуючи повноваження та важелі впливу, намагається забезпечити належні умови розвитку туристичної індустрії. Зокрема, забезпечується можливість вільного вибору видів діяльності, організаційно-правових форм господарювання, освоєння нових ринкових сегментів.

Україна має значні передумови для розвитку сільського зеленого туризму – в усіх її регіонах є пам'ятки історії та культури світового рівня, унікальні природні заповідники. При цьому близько двох третин сільського населення в нас безробітні або частково зайняті. За даними опитувань, понад мільйон із них могли б запропонувати туристам свої помешкання. Проте має місце ситуація, коли кількість садиб, які офіційно зареєстровані та надають такі послуги, у сотні разів менша [89].

Зовсім інша ситуація спостерігається у світі. Так, у країнах ЄС близько 35% жителів надають перевагу саме такому туризму, а кількість агросадиб сягає десятків тисяч. Європейські туроператори активно пропонують такий вид відпочинку і оздоровлення в сільській місцевості, і сільський зелений туризм вважається сьогодні одним із найбільш "рейтингових". На відміну від України, за кордоном цей вид туризму успішно розвивається та набирає все більших масштабів.

Україні варто переймати досвід європейських країн, де важливе значення та державну підтримку мають програми залучення сільських громад до зеленого туризму. За підрахунками експертів Європейського банку

реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця із сільської місцевості у 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі. Також підраховано, що дохід, отриманий від одного ліжко-місця, еквівалентний річному доходу фермера від однієї корови.

Відповідно до міжнародної категоризації агротуристичного сервісу та згідно з концепцією "Bed & Breakfast" до сфери сільського зеленого туризму прийнято зараховувати такі окремі категорії нічліжних закладів: B & B cottage; B & B farm vacation; B & B homestay; B & B farmstay [102]. Відповідно до прийнятої класифікації ми узагальнили характеристики місць тимчасового проживання, що належать до типу "Bed & Breakfast" (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Класифікація місць відпочинку типу "Bed & Breakfast"*

Найменування	Загальна характеристика	Тривалість проживання	Особливість
Bed & Breakfast cottage	Найнятий котедж у курортно-рекреаційній зоні, на території, яка має статус сільській місцевості або належить до курорту	Зазвичай 6-7 діб	Розташування на березі моря, озера або в горах
Bed & Breakfast farm vacation	Сімейний відпочинок з дітьми в мальовничій сільській місцевості з цінними рекреаційними ресурсами	Сезонне проживання на період канікул	Можливість дітей різних вікових груп спілкуватися з ровесниками та відпочивати у "домашній" атмосфері окремо від батьків
Bed & Breakfast homestay	Проживання в будинку господаря сільської садиби спільно з його сім'єю в окремих кімнатах для гостей	Зазвичай 5-7 діб	Знайомство з традиціями, культурою, побутом тієї сім'ї, з якою проживають гості
Bed & Breakfast farmstay	Проживання у будинку фермера або у кемпінгу на території фермерського господарства	Зазвичай 5-7 діб	Вживання та купівля продуктів, вирощених самим господарем садиби, участь у сільськогосподарських роботах на фермі

* Розроблено автором на основі [102; 153, с. 175-176].

Великобританія впродовж десятиліть підтримує та розвиває класичні європейські традиції й цінності сільського відпочинку. У місії існування британської Національної організації сільського туризму та агротуризму

зазначено: "Наша сільськогосподарська спадщина допомогла створювати британську сільську місцевість з усім її різноманіттям і величним пейзажем, наші сільські будинки зберегли найкраще з архітектурної традиції, від респектабельних будівель до солом'яних будиночків" [134].

У Великобританії поширюється концепція "Bed & Breakfast" – тимчасове проживання у порожніх кімнатах будинків незалежно від місця їхнього розташування. З часом зі спектра нічліжних закладів типу "B & B" виокремлюється відпочинок власне у сільських будинках та міні-готелях, розташованих у сільській місцевості [153, с. 175].

Національна організація сільського туризму та агротуризму, що існує у Великобританії, забезпечує акредитацію осель. Популярність сільського туризму спонукала англійських фермерів до об'єднання з метою пропозиції більш різноманітних послуг у своїх будинках. Наприклад, у Південно-Західній Англії реставрують старі ферми, які користуються успіхом у туристів, де підвищений рівень комфортності поєднується з частково збереженим старим меблюванням [139].

У процесі функціонування сільського зеленого туризму важливе значення мають умови проживання. Відпочивальникам повинен надаватися певний мінімальний набір послуг (зручність ночівлі, водопостачання, можливість харчуватися), які забезпечують комфортне перебування в агрооселі.

У більшості європейських країн функціонує система категоризації – визначення рівня матеріально-технічного оснащення, якості обслуговування закладів сільського зеленого туризму. При міністерствах туризму функціонують спеціальні інспекторські комісії, що мають ліцензію на здійснення перевірки, регулярного моніторингу сільських помешкань та присвоєння їм відповідної категорії (рівня сервісу) [182, с. 246].

Так, корисним є досвід Ісландії, де всі агрооселі поділено на категорії, з виділенням некатегорійних умов (сніданок обов'язковий):

- І категорія: прості кімнати з ліжками, які щоденно прибираються, усі

гості можуть користуватись спільною вітальнею;

- II категорія: порівняно з умовами I категорії усі кімнати мають умивальники та більше меблів;
- III категорія: наявні умови II категорії і також у всіх кімнатах є ванні кімнати;
- IV: існує можливість розміщення у стандартних 1-4-місних номерах зі своїм спальним мішком, проте без сніданку [52; 139].

В Ісландії існує також досвід категоризації гостьових будинків (А, В, С, D), яка ґрунтується на дотриманні таких вимог:

- охайність та чистота будинків, постійне централізоване водопостачання та туалетні кімнати;
- невеликий розмір будинку, і в ньому проживає лише одна сім'я;
- гості можуть приїжджати з власною постіллю, але додаткові ковдри може видавати фермер;
- наявність засобів приготування та посуду для їжі;
- категорії А, В, С та D відрізняються за розмірами, наявністю додаткових засобів обслуговування і комфорту [52].

Слід звернути увагу, що, окрім згаданих категорій будинків А, В, С, D, в Ісландії існують також будинки для відпочивальників типу Е, F та G. Характеристику гостьових будинків у розрізі категорій наведено на рис. 2.1.

Попри наявність особливостей кожної категорії гостьового будинку, спільним є надання типового сніданку.

За обсягами розвитку та реалізації послуг сільського зеленого туризму лідерами є Франція та Іспанія, де сільський туризм вже сформувався у високорентабельну та прибуткову галузь економіки та вийшов на рівень міжнародної економічної спеціалізації.

Сільський зелений туризм Франції координує Національна організація будинків відпочинку і зеленого туризму (Maison des Gites de France et du Tourisme Vert). Агрооселі Франції задовольняють бажання та смаки всіх відпочивальників, оскільки всі вони відповідають національним стандартам

якості та вирізняються особливим французьким шармом і комфортом. Для сільського зеленого туризму Франції поширеним є поняття "Gites ruraux", що об'єднує всі варіанти проживання: вілли, ферми, садиби чи апартаменти.

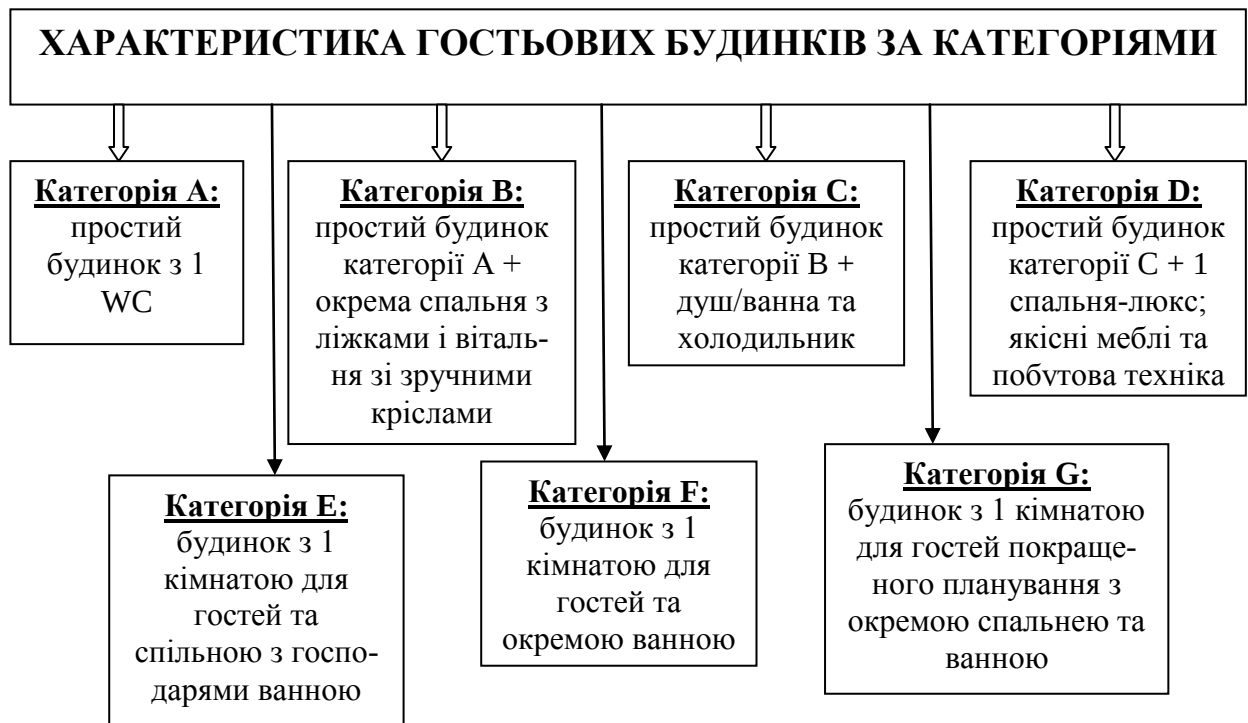

Рис. 2.1. Категоризація гостьових будинків в Ісландії*.

* Складено автором на основі [52].

Варто відзначити, що у Франції агротуристична садиба – це не обов'язково володіння фермерів. Фактично, власником агротуристичної садиби виступає лише кожен третій фермер. Решта власників – це городяни і туристичні компанії.

Поруч з відпочинком у сільських господарів дедалі більшого поширення набувають так звані "курортні селища", які знаходяться у місцевостях з мальовничою природою та на територіях ландшафтних парків. Складаються такі селища з 3–25 дерев'яних будиночків-шале, які розраховані на 4–6 гостей кожен. З метою сприяння розвитку курортних селищ у Франції діє спеціальна інвестиційна програма розбудови їхньої інфраструктури – "Gites de France programme, chalets-loisirs".

Окремої уваги заслуговує мережа "панда-готельчиків", які отримали сертифікати World Wide Fund for Nature (Всесвітній фонд природи) (далі –

WWF) і відповідають таким вимогам:

- мають помірний рівень сервісу, який не вимагає значних капіталовкладень;
- дотримуються умов захисту навколишнього природного середовища;
- пропонують гостям довідники-ідентифікатори фауни, екотуристичні брошури тощо [65].

Моніторинг дотримання власниками "панда-готельчиків" правил природоохоронного режиму здійснюється вченими-експертами WWF відповідно до угоди, укладеної між урядом Франції та WWF.

Агротуризм тісно переплетений з екотуризмом. Садиби, які пропонують цей вид відпочинку, розташовуються, як правило, у районі національних заповідників Франції [3]. Загалом сільський зелений туризм у Франції є важливим показником економічного добробуту населення та джерелом надходження коштів до бюджету країни.

Сільський зелений туризм по-іспанськи – це Turismo Rural. На сьогодні інфраструктура сільського туризму Іспанії налічує близько 10 тисяч установ. Серед них є маленькі і великі готелі – скромні і з усіма зручностями (наприклад, саунами і басейнами). Клієнтам надаються не тільки нічліг і їжа, а й додаткові послуги: знайомство з місцевими традиціями і фольклором, огляд визначних пам'яток, піші гірські походи різного ступеня складності з провідником, катання на конях і ослах, збір грибів, полювання та риболовля. Крім того, можна ознайомитися із сільськогосподарським виробництвом (виращуванням фруктів і овочів, тваринництвом), майстерністю виноробства, виробленням сирів і ковбас, взяти участь у дегустаціях, відвідати майстер-класи тощо [144].

В Іспанії також існує поділ закладів ночівлі, розташованих у сільській місцевості, які визначаються як суб'єкти агротуристичного підприємництва та підлягають оподаткуванню. До них належать такі класи:

- HR (hotel rural) – сільський готель;

- CA (castillo) – замок, історичне помістя;
- CR (casa rural) – сільський будинок.

Найпоширенішою формою сільського туризму в Іспанії є сільський готель "фінка" (finca). В Іспанії фінка – це, як правило, сільський будинок або ціла ферма, яка пропонує свої послуги туристам [1].

"Каза рурал" (casa rural) – це ще один тип проживання в Іспанії. Він відрізняється від "фінки" тим, що більшу частину часу – це простий сільський будинок, де ведеться звичайне для села господарство. Частина цього будинку здається на літо туристам [1; 144]. "Каза рурал" – це ідеальний спосіб побачити іспанський побут зсередини, оскільки туристи живуть разом із сільською іспанською родиною та щоденно спостерігають за ритмом і способом її життя.

Загалом Іспанія утримує пальму першості в розвитку сільського туризму серед країн Європи. У цій країні існує понад 5 тис. об'єктів для відпочинку в сільській місцевості із загальною кількістю ліжко-місць 27000. Існує категоризація 750 сільських готелів за системою "INNS OF SPAIN", яким присвоюються 1–4 тюльпани. Деякі готелі функціонують на базі монастирів, історичних замків [153].

Асоціація агротуризму Іспанії має повну та доступну на офіційному сайті інформацію про сільські садиби, їхні особливості та переваги. Працівники агротуристичних офісів допоможуть усім бажаючим вибрати такий відпочинок у сільській місцевості, який повністю відповідає бажанням туристів.

Туризм і відпочинок у селах і на фермах в Італії був популярним протягом усього XX ст., однак офіційне визнання і державну підтримку він отримав лише в 1985 році. Тоді італійський уряд ухвалив закон "Сприяння сільському туризму". Про ефективність цього закону свідчить той факт, що з моменту його прийняття число оренди на віллах Італії в сільській місцевості, у садибах і на фермах зросло в 3–5 разів залежно від регіону [2]. Серед італійців сільський зелений туризм визнається як "agriturismo".

З часу виникнення в Італії агротуризму сільське населення почало розглядати його як ефективну форму підприємницької зайнятості. Італія акцентує увагу на розвитку сільського зеленого туризму в горах та передгір'ях Альп, Апеннін та вздовж лінії морського узбережжя. Тому в цій країні агротуристичний бізнес тісно переплетений з курортним. Завдяки пільговому режиму оподаткування для сільського підприємництва в Італії останніми роками з'явилася розгалужена мережа престижних відпочинкових котеджів і пансіонів не нижче ніж тризіркового рівня, які мають усю необхідну рекреаційну інфраструктуру (від джакузі й плавальних басейнів до тенісних кортів і кінних манежів) [68, с. 180].

Кожна провінція країни славиться своїми сортами винограду і винами з неповторним смаковим букетом. Дегустувати їх зазвичай можна на невеликих приватних винних заводах і домашніх винокурнях, розташованих у сільськогосподарських районах. Власники агрокотеджів нині пропонують своїм гостям цілі винні підвали, сирні чи м'ясопродуктові за умови, що вільне користування запасами продовольства входить у вартість винаймання [68, с. 180].

Як зазначає П. Столярчук, ще однією суто італійською особливістю сільського туризму в країні є те, що майже половина власників агрокотеджів не поспішають проходити державну сертифікацію, отримувати ліцензії на діяльність, сплачувати податки. За підрахунками Національної туристичної організації, у країні функціонує близько 12000 агротуристичних підприємств, з них лише близько 7000 ліцензовані державними інституціями. Інші 5000 досі скептично ставляться до процедури стандартизації столичними чиновниками, централізованих систем бронювання, участі у виставкових заходах, ініційованих асоціаціями сільського туризму, і надають перевагу безпосередньому контакту зі споживачами [68, с. 180].

Даючи оцінку сільському туризму Італії, С. Вінський зазначає, що, відпочиваючи в сільській місцевості, турист отримує такі переваги:

- великий номер, більший за розміром, ніж номери в міських

готелях;

- всі зручності цивілізації: Інтернет, ванну, опалення, басейн, гарні меблі та звукоізоляцію;
- тишу за вікном та свіже повітря;
- переважно при садибі є хороший ресторан, який готує їжу з найсвіжіших продуктів своїх або сусідських фермерів;
- просторе патіо з хорошими краєвидами (більшість маєтків або ферм в Італії розташовується на пагорбі);
- турист живе зовсім окремо від господарів, але при бажанні завжди є можливість поспілкуватися з ними;
- можливість отримати кулінарні уроки італійської кухні тощо [23].

Незважаючи на те, що послуги сільського відпочинку в Італії майже вдвічі дорожчі, ніж в Іспанії чи Франції, ними щорічно користується близько 2 млн осіб (з них 78 % – італійці). А щорічний прибуток від сільського туризму перевищує 350 млн доларів [162]. Загалом розвиток сільського зеленого туризму в Італії має давні традиції та з року в рік продовжує нарощувати обсяги діяльності.

Для України найбільш ефективним та доступним є використання досвіду країн-сусідів: Польщі, Білорусі, Угорщини, Румунії.

В Угорщині, у Польщі існують спеціальні державні програми з розвитку сільського туризму, за підтримки влади утворюються необхідні для функціонування цієї галузі державні, громадські або приватно-підприємницькі структури – об'єднання агротуристичних господарств і агентства, що створюють та ведуть електронні бази даних (інтерактивні портали).

У Польщі сільський туризм традиційно поєднується з поняттям "господарська гостинність". Держава підтримує охочих розпочати діяльність у сфері сільського туризму та тих, хто вже надає такі послуги відпочивальникам на базі своїх господарств. Вони мають право вести повноцінне господарювання, але при цьому не бути обтяженими

зобов'язаннями, які покладаються законодавством на решту підприємців. Такий вид додаткової діяльності має чітке законодавче визначення:

- до послуг сільського туризму відносять надання відпочивальникам в оренду кімнат, окремих будинків, місць під намети; продаж домашніх страв. Також можуть надаватися інші послуги, зумовлені перебуванням туриста у цьому господарстві та пов'язані з традиційною господарською діяльністю;

- селянина, котрий має право надавати послуги із сільського туризму, вважають господарем-власником сільського господарства, що займається сільськогосподарською діяльністю самостійно, за власний рахунок;

- надання агротуристичних послуг у сільському господарстві означає використання з цією метою земель, будівель та інших засобів цього господарства без зміни їх характеру та порушення їхньої основної функції – здійснення сільськогосподарського виробництва [91].

У Польщі законодавчо закріплені та розмежовані основні принципи ведення бізнесу у сфері сільського зеленого туризму від інших видів діяльності та послуг, які надають у сільській місцевості. Доречним є підкреслити, що за польськими законами надання послуг сільського туризму не належить до підприємницької діяльності, а є самозайнятістю населення. Тому прибутки селянських господарств за такі послуги не підлягають обкладанням податком на додану вартість [53].

Законодавство Угорщини зараховує сільський зелений туризм до сфери ведення особистого селянського господарства й формує відповідні пільгові податкові інструменти, хоча і не містить спеціального визначення сільського (зеленого, аграрного) туризму. "Родзинкою" сільського туризму в цій країні є поєднання його з національними традиціями конярства.

У Румунії інтереси власників агроосель представляє ANTREC – національна асоціація сільського, екологічного і культурного туризму. Сільський туризм у цій країні розвивається, передусім, у Південних Карпатах

і орієнтується на такі ж переваги, що й в Україні, тобто на: збереження природного середовища і етнокультурних традицій (обряди, звичаї, народні ремесла, вівчарство на карпатських полонинах, унікальна народна архітектура, гірські замки, гірськолижні курорти, мережа природно-заповідних територій) [53].

Важливо зазначити, що на початку XXI ст. більшість сільських регіонів Європи успішно подолали перешкоди, які стримували розвиток сільського зеленого туризму, зокрема транспортну віддаленість осередків відпочинку та їхню необлаштованість.

Незважаючи на те, що Білорусь – єдина країна в Європі, яка не має ні моря, ні гір, у неї є значний потенціал для розвитку сільського зеленого туризму, чим держава та її громадяни успішно користуються. Громадське об'єднання "Агро- і екотуризм" – некомерційна організація, головною метою якої є підтримка діяльності жителів сільської місцевості, котрі хочуть займатися чи вже займаються сільським туризмом.

Сільський туризм у європейських країнах (особливо у Франції, Італії, Іспанії, Польщі) є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку села та обґрунтовує необхідність ефективного використання потенціалу сільських територій для зростання рівня зайнятості сільського населення та вдосконалення інфраструктури села.

У жовтні 2014 року відбувся п'ятий Європейський конгрес сільського туризму, на якому представники організацій сільського зеленого туризму країн Європи і світу обговорювали стан і перспективи його розвитку. Так, у представлених звітах Європейської федерації закладів сільського зеленого туризму станом на листопад 2011 р. частка діючих агроферм в Європі, що займаються наданням послуг сільського зеленого туризму, коливається в межах 5–20%; співвідношення помешкань типу "Bed&Breakfast" складає 20% проти 80% помешкань із системою самообслуговування – "self-catering". Заклади сільського зеленого туризму становлять 15% потужності всіх засобів розміщення в Європі; внутрішній ринок споживачів послуг сільського

зеленого туризму складає близько 85–90%, водночас спостерігаються високі темпи зростання зовнішнього ринку [188].

В Україні сільський зелений туризм перебуває на початковій стадії свого становлення і розвитку, а підприємництво у цій сфері все ще належить до ризикованих видів діяльності.

Певну роль у функціонуванні та розвитку сільського зеленого туризму відіграє Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Так, правлінням цієї громадської організації затверджено програму Добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму "Українська гостинна садиба". Зроблено це, як зазначено в Положенні, з метою розвитку форм поселень у сільських садибах, підвищення якості комплексного обслуговування туристів, надаваних послуг розміщення та сприяння розвитку сільських територій в Україні [127].

Добровільна категоризація у сфері сільського зеленого туризму "Українська гостинна садиба" має чотири категорії, які позначаються відповідним знаком (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Знак "Українська гостинна садиба"*.

* Джерело: [127].

Знак "Українська гостинна садиба" містить словосполучення двома мовами: українською – "Українська гостинна садиба" та англійською – "Ukrainian Guest House" та зображення української хатинки. Під хатинкою розміщені квітки мальви – від однієї до трьох (див. рис. 2.2). Кількість квіток

визначає категорію агрооселі:

- базова категорія – позначається без квітки;
- перша – однією квіткою ;
- друга – двома квітками ;
- третя – трьома квітками [127].

Такий знак повідомляє потенційних споживачів про відповідну якість житлових умов та рівень послуг, а також дає змогу сільському господарю встановити плату. Цей знак надається Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму та може використовуватися як інструмент маркетингу. Надається він на термін три роки, що підтверджується відповідним сертифікатом. Категоризація садиб є добровільною та здійснюється на підставі заяви власника агрооселі, до якої ще додаються відповідні документи (дод. Б).

Присвоєння певної категорії для суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні, на жаль, поки що не становить жодної інформаційної чи рекламної цінності. Це зумовлено тим, що така категоризація є добровільною, не закріпленою в законодавчому порядку нормою ведення підприємництва, як і сама підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму. Тобто, з одного боку, власники агроосель не зацікавлені в проведенні такої категоризації, а з іншого – "кількість квітів" на фасаді садиби не мотивує відвідувачів користуватися її послугами.

Попри добровільну категоризацію садиб, в Україні Державна служба статистики проводить збір та аналіз інформації, у тому числі про підприємництво у сфері сільського зеленого туризму. За даними Державної служби статистики України, за період 2012–2014 рр. спостерігається зростання туристичних потоків та обсягів діяльності туристичного підприємництва, у тому числі і в сільській місцевості.

Звіт про діяльність колективного засобу розміщування (форма № 1 – КЗР (річна)), затверджений наказом Держстату України від 30.11.2012 р. №499, містить розділ VII "Сільський (зелений) туризм", в якому зазначено

дев'ять показників, які характеризують діяльність агрооселі. До них належать: місткість садиби, кількість розміщених, площа садиби, у тому числі житлова, середня вартість одного людино-дня перебування, доходи від наданих послуг (без ПДВ і аналогічних платежів), витрати, кількість ночівель та кількість днів роботи.

Кількісним критерієм стану розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є показник кількості агроосель. Офіційні дані про діяльність агроосель в Україні з'явилися у 2012 р. із запровадженням статистичної форми звітності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Сільський зелений туризм в Україні в період 2012–2014 рр.*

Рік	Кількість агроосель, од.	Середня місткість агроосель, місць	Кількість розміщених, осіб	Площа агроосель, м ²	
				усього	у т.ч. житлова
2012	230	11	50724	49425,3	20787,1
2013	285	12,6	49948	65926,2	29987,7
2014	233	13,5	39311	71208,4	23556,7

* Джерело: [69, с. 50; 165, с. 50; 166, с. 50], дод. В.

Наведені статистичні дані узагальнюють інформацію про наявні агрооселі, які функціонують в Україні. На основі цього можна дійти висновку про те, що кількість садиб в Україні зростала у 2013 р. порівняно з 2012 р., але зменшилась у 2014 р. Така ситуація зумовлена, на нашу думку, невизначеністю у сфері економічної політики держави і намаганням підприємців не афішувати свою діяльність у цій сфері. Слід звернути увагу на те, що всі суб'єкти підприємництва у сфері сільського зеленого туризму провадять діяльність у формі фізичних осіб-підприємців.

Загалом протягом 2012 р. за всіх рівних умов (тобто при 100-відсотковому завантаженні кожної агрооселі протягом року) наявна кількість садиб в Україні максимально могла би прийняти понад 900 тисяч осіб, але така ситуація є ідеальною та недосяжною в реальних умовах господарювання.

Розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на

території України відбувається досить нерівномірно, що зумовлено природно-кліматичними умовами, наявністю історико-культурних об'єктів та збереженням національних самобутніх традицій. Зведену інформацію про розподіл кількості агроосель у регіонах України наведено на рис. 2.3.

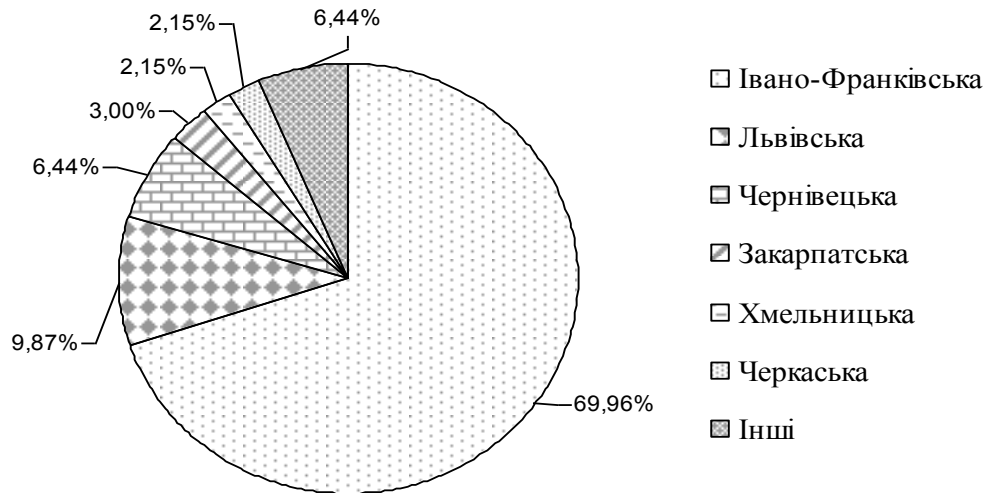

Рис. 2.3. Частка агроосель за областями України у 2014 р.*

* Розраховано автором на основі [165, с. 50], див. дод. В.

Найбільша кількість агроосель зосереджена в Карпатському регіоні України, зокрема 69,96% агроосель від загальної кількості розташовані в Івано-Франківській області, 9,87% агроосель – у Львівській області, а 6,44% фізичних осіб-підприємців, які надають послуги сільського зеленого туризму, зареєстровані в Чернівецькій області.

Протягом досліджуваного періоду 2012–2014 рр. сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності, згідно зі статистичними даними, розвивається різними темпами як у цілому в Україні, так і в розрізі окремих територій (табл. 2.3).

Так, 2013 рік відзначився піднесенням та розвитком сільського зеленого туризму, а 2014 року спостерігаємо зниження обсягів діяльності у сфері сільського зеленого туризму, очевидно, у зв'язку з політичною нестабільністю.

Таблиця 2.3

Сільський зелений туризм за регіонами України протягом 2012–2014 рр.*

Регіон (область)	2012 р.			2013 р.			2014 р.		
	кіль- кість агро- осель, од.	середня міст- кість агро- осель, місць	кіль- кість розмі- щених, осіб	кіль- кість агро- осель, од.	середня міст- кість агро- осель, місць	кіль- кість розмі- щених, осіб	кіль- кість агро- осель, од.	середня міст- кість агро- осель, місць	кіль- кість розмі- щених, осіб
АР Крим	1	20	300	1	4	16	-	-	-
Вінни- цька	1	8	40	1	12	30	1	12	40
Волин- ська	2	15	2524	2	15	2751	2	15	3097
Дніпро- петровська	-	-	-	1	12	50	1	9	48
Закар- патська	4	10	269	8	19,1	1628	7	20,6	1356
Запо- різька	1	6	15	1	6	8	-	-	-
Івано- Фран- ківська	158	10	21591	184	10,6	22935	163	12,7	16903
Кірово- градська	-	-	-	2	7	712	2	7	1151
Львів- ська	31	13	17019	36	13,5	8316	23	13,9	5227
Мико- лаївська	-	-	-	-	-	-	1	15	1
Одеська	1	36	213	7	13,1	1566	-	-	-
Полтав- ська	-	-	-	3	9,7	172	3	9,7	477
Терно- пільська	6	13	2010	4	18,3	1755	3	21,3	1804
Харків- ська	-	-	-	2	59	378	-	-	-
Херсон- ська	-	-	-	1	65	200	-	-	-
Хмель- ницька	2	14	2154	6	20,8	4302	5	23,8	2728
Черкась- ка	6	9	322	9	6,9	289	5	6,6	281
Черніве- цька	17	13	4267	16	21,9	4720	15	16,8	5207
Чернігів- ська	-	-	-	1	10	120	2	18,5	973

* Джерело: [69, с. 50; 165, с. 50; 166, с. 50], див. дод. В.

Як видно з наведених даних (див. табл. 2.3), у 2012 р., який був першим

роком, коли запровадили річну форму статистичного звіту, у 13 з 19 областей були наявні хоча б по одній агрооселі (АР Крим, Вінницька, Одеська та Запорізька області). Уже у 2013 р. кількість агроосель, а відповідно і фізичних осіб, як суб'єктів підприємництва, які займаються господарською діяльністю у сфері сільського зеленого туризму в Україні, істотно збільшилась (зростання становить 23,9%). Територіально локалізація суб'єктів підприємництва має чітко виражену прив'язку до території Західної України, де сільський зелений туризм інтенсивно розвивається завдяки високій концентрації агроосель.

Однак в Україні у 2014 р. порівняно з 2013 р. кількість суб'єктів підприємництва в цій сфері зменшилась на 52 агрооселі і становить лише 233 одиниці, у тому числі за рахунок суб'єктів господарювання, які розташовані на території анексованого Криму.

В окремих областях, зокрема Запорізькій, Одеській, Харківській та Херсонській, агрооселі припинили свою діяльність (разом – 6 садиб), тобто ці області, за даними офіційної статистики, зникли з карти сільського зеленого туризму в Україні. Це знову підтверджує висновок про значний вплив чинника політичної нестабільності в цих регіонах, хоча аналогічна тенденція до зменшення офіційної кількості агроосель, але з меншою динамікою спостерігається також в Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській та Чернівецькій областях.

Аналізуючи статистичні дані щодо сільського зеленого туризму та кількості туристів, які скористались послугами агроосель у 2013 р., можна зробити висновок про те, що розміщення осередків і результати розвитку та функціонування цього виду підприємницької діяльності насамперед залежать від природних умов. Так, двома агрооселями Волинської області, де розташовані Шацькі озера, які є основним місцем літнього відпочинку, надано послуги 2751 туристові, а дев'ять агроосель Черкаської області відвідало лише 289 туристів.

Якщо ж оцінювати кількість туристів, які скористалися послугами

сільського зеленого туризму у 2014 р. в розрізі областей України, то беззаперечним лідером залишається Івано-Франківська область, причому зі значно більшим відривом, ніж у 2013 р. (відповідно в Івано-Франківській області та Львівській областях у 2013 р. – 22935 осіб і 8316 осіб та у 2014 р. – 16903 особи та 5227 осіб). Таким чином, друге місце за кількістю відпочивальників посідає Львівська область, зразу ж за нею розташовується Чернівецька область (5207 осіб у 2014 р.) (рис. 2.4).

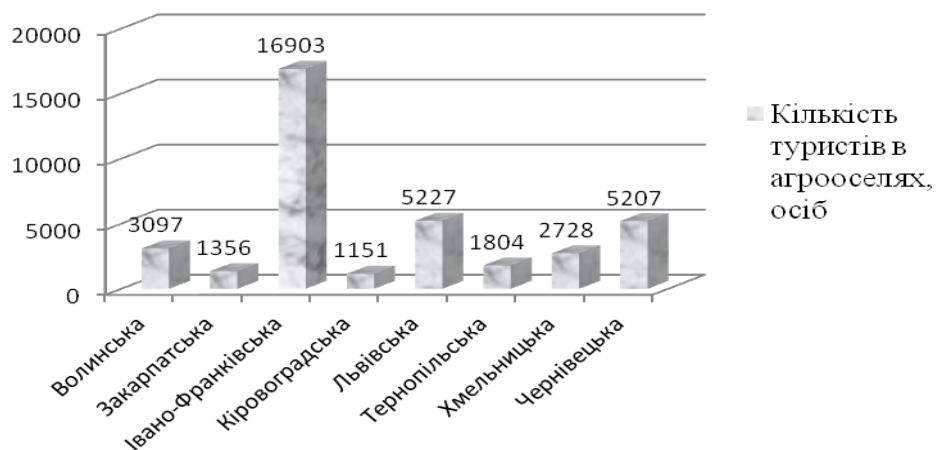

Рис. 2.4. Кількість осіб, які у 2014 р. скористалися послугами агроосель в областях України*.

* Складено автором на основі [69, с. 50], див. дод. В.

У проведенні аналізу стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму важливим показником, що характеризує матеріальну базу для здійснення підприємницької діяльності, є наявність у селян власних житлових будинків, які використовуються для надання послуг, і їх площа. Це є не тільки характерною видовою ознакою, а й визначальною умовою функціонування підприємництва у цій сфері, де агрооселі (житло, земля, трудові ресурси) функціонують як власний капітал домогосподарства. Зведену інформацію про площу агроосель подано в табл. 2.4.

Як свідчать наведені статистичні дані, до підприємництва у сфері сільського зеленого туризму залучено житловий фонд загальною площею 20787 м² (2012 р.); 29987 м² (2013 р.) та 23556 м² (2014 р.), що становить близько 40 % від загальної площі будинків.

Таблиця 2.4

Площа агроосель за регіонами України в період 2012–2014 рр.*

Регіон (область)	2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Площа агрооселі, м ²		Площа агрооселі, м ²		Площа агрооселі, м ²	
	усього	у т.ч. житлова	усього	у т.ч. житлова	усього	у т.ч. житлова
АР Крим	110,0	72,0	126,8	95,6	-	-
Вінницька	10250,0	85,0	80,0	48,0	80,0	48,0
Волинська	1052,0	213,0	1052,0	213,0	1052,1	213,1
Дніпропетровська	-	-	386,9	65,6	126,4	76,0
Закарпатська	767,3	387,3	2200,8	1234,7	11141,0	1186,0
Запорізька	60,0	27,0	60,0	27,0	-	-
Івано-Франківська	23624,6	13235,7	27259,6	16083,4	25076,9	14761,9
Кіровоградська	-	-	13200,0	133,7	13200,0	134,2
Львівська	8362,0	4003,8	9838,6	5234,3	6678,4	3364,8
Миколаївська	-	-	1090,0	469,0	300,0	100,0
Одеська	360,0	144,0	-	-	-	-
Полтавська	-	-	428,0	310,0	428,0	310,0
Тернопільська	1133,4	495,3	507,4	371,3	399,9	286,6
Харківська	-	-	2528,4	2162,0	-	-
Херсонська	-	-	450,0	380,0	-	-
Хмельницька	629,0	193,0	1716,0	870,0	1653,0	820,0
Черкаська	675,0	524,0	900,0	551,0	531,5	292,5
Чернівецька	2402,0	1407,0	3936,6	1659,0	2816,2	1552,7
Чернігівська	-	-	225,0	80,0	7725,0	410,9

* Джерело: [69, с. 50; 165, с. 50; 166, с. 50], див. дод. В.

Політична та економічна нестабільність у державі спричинили скорочення одночасно кількості агроосель, які надавали послуги сільського зеленого туризму, та кількості осіб, які відпочивали в них (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Динаміка кількості агроосель в Україні та кількості туристів, що їх відвідали, у 2012–2014 рр.*

* Розраховано автором на основі [69; 165; 166], див. дод. В.

Це спричинено зниженням рівня доходів населення, що безпосередньо пов'язано з обсягами доходів фізичних осіб-підприємців. Така ситуація має тимчасовий характер і за найменших позитивних зрушень в економічному, політичному та соціальному середовищі приведе до швидких змін та зростання обсягів діяльності, оскільки сфера сільського зеленого туризму є чутливою до дії таких чинників і здатна швидко реагувати на їх зміну.

Важливим аспектом підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму є вплив на диверсифікацію сільськогосподарського виробництва і забезпечення багатофункціональності сільських територій. Це формує додаткові стимули до створення позасільськогосподарських місць праці в сільській місцевості і необхідності дотримання додаткових заходів з охорони навколишнього середовища, в якому здійснюється підприємницька діяльність. Це є пріоритетними напрямками політики сільського розвитку у багатьох європейських державах, оскільки цим шляхом можна забезпечити врівноважений розвиток сільських територій.

Багатофункціональність сільського господарства, як вказує, наприклад, Т. В. Гоголь, приводить до багатофункціональності села, оскільки у високорозвинутих країнах (з промисловою моделлю розвитку сільського господарства) обмеження надмірної концентрації сільськогосподарського виробництва може сприяти процесу повернення міських жителів на сільські території і одночасно стимулюватиме потреби розбудови соціальної інфраструктури та послуг у селах. Натомість у країнах із нижчим рівнем економічного розвитку і слабшим сільським господарством ці самі дії сприятимуть розвитку сільськогосподарського сектору за допомогою створення для селян можливості додаткових заробітків й можливого скорочення міграційних потоків. Позасільськогосподарська функція села, до якої відносимо і послуги сільського зеленого туризму, на сьогодні є однією з умов його соціального розвитку. На користь такого напряму розвитку свідчать насамперед екологічні чинники, що загострюють питання ефективного управління земельними, водними ресурсами, як гарантії

безпечного виробництва продовольства і елементу продовольчої безпеки [34, с. 1].

Таким чином, сільський зелений туризм є вагомим чинником активізації всього процесу сільського розвитку, а підприємництво у цій сфері є ефективним інструментом підвищення зайнятості і доходів сільських жителів, трансформуючи соціально-економічне середовище на селі на засадах ринкових відносин. Досвід розвинутих країн і аналіз перших результатів цього виду економічної діяльності в нашій державі вказують на ефективність і соціальну значущість цього явища, яке, перетворюючись у постійний економічний процес, сприятиме підвищенню рівня добробуту сільського населення, розвитку інфраструктури українського села та підвищенню його інвестиційної привабливості.

2.2 Оцінка стану розвитку підприємництва агроосель у сфері сільського зеленого туризму Львівської області

Розвиток туризму у світі важко недооцінити, оскільки саме він робить великий внесок у зміцнення контактів і встановлення відносин між країнами, порозуміння між народами, виступає чинником зміцнення авторитету держави на міжнародній арені, вироблення її ідентичності та іміджу, формує національну гідність, удосконалює особистість та суспільство, стимулює розвиток світової торгівлі, гуманітарних сфер, міжнародного співробітництва, відродження культурної спадщини та традицій, залучає інвестиції, розвиває інфраструктуру, сільське господарство тощо.

Неповторне поєднання місцевого колориту та ділової активності приваблює туристів і гостей та спонукає відвідати Львівщину. Проте донедавна подорож до Львівщини асоціювалася в уяві туристів з містом Львовом, замками, горами та курортами. Але саме територія Львівської області з її унікальними історико-культурною спадщиною, мистецтвом, лікувально-оздоровчими, водними і ландшафтними ресурсами, самобутніми

традиціями та звичаями в поєднанні з вигідним географічним положенням є доброю передумовою для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. Об'єктивно оцінюючи туристично-рекреаційні можливості Львівщини, можна дійти висновку, що область має передумови для перспективного розвитку сільського зеленого туризму [128].

Львівщина є одним із найбільш привабливих туристичних регіонів, адже володіє сприятливими кліматичними умовами, значним природно-ресурсним потенціалом, багатою історико-культурною спадщиною. За даними Головного управління статистики у Львівській області, суб'єкти туристичної діяльності Львівщини у 2013 р. обслужили 188,5 тис. осіб, що на 52% більше, ніж у 2012 р. Серед них 91,4% склали громадяни України і 8,6% – громадяни інших країн [70, с. 7]. У 2013 р. туристичними підприємствами Львівщини надано послуги іноземним туристам із 42 країн світу, серед них переважали туристи з Російської Федерації – 6,6 тис. осіб, Білорусі – 3 тис. осіб, Польщі – 2,2 тис. осіб, Азербайджану – 1,4 тис. осіб.

Позитивна динаміка зростання туристичних потоків, активний розвиток туристичної інфраструктури сприяють підвищенню доходів громадян та рівня життя населення, що є надзвичайно важливим з урахуванням високого рівня безробіття в області як негативного соціально-економічного явища (рис. 2.6).

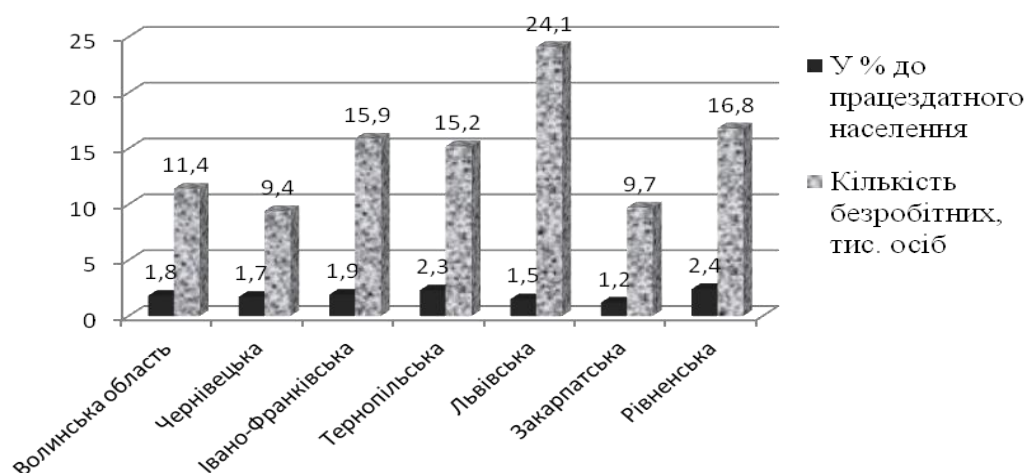

Рис. 2.6. Кількість безробітних в областях Західної України у 2014 р.*

* Розраховано на основі даних [58].

Варто зауважити, що більшість безробітних є жителями сільських місцевостей, оскільки у Львівській області станом на 01.01.2015 р. є значна кількість сільських населених пунктів (1850), порівняно з іншими областями України, а сільськогосподарське виробництво зазнало значного спаду внаслідок надмірних і тривалих трансформацій [128]. Така гострота проблеми спонукає до подальших досліджень задля розробки заходів підвищення рівня зайнятості сільського населення та зростання добробуту сільських родин.

Проблема зайнятості є загальнодержавною, оскільки є результатом макроекономічних процесів і ринкових трансформацій. За даними Державної служби статистики України, рівень зайнятості міського населення був дещо нижчим, ніж сільського, проте у 2014 р. показники практично вирівнялись. У сільській місцевості зайнятість склала 55,9 %, серед міського населення – 56,9% від загальної кількості населення. Тобто зайнятість є проблемою не лише для жителів сільських територій, а й для жителів міст (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рівень зайнятості населення за статтю, віковими групами та місцем проживання у 2014 р.*

Всього		У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
Все населення	56,6	29,5	71,6	74,9	77,9	78,4	59,4	15,5	64,5
Жінки	51,9	25,2	62,7	67,7	74,6	78,7	54,6	13,8	61,1
Чоловіки	61,8	33,6	80,2	81,9	81,2	78,2	65,3	18,1	67,8
Міські поселення	56,9	28,4	74,2	76,6	78,9	79,3	58,6	12,5	65,5
Сільська місцевість	55,9	31,8	65,2	69,8	75,4	76,6	61,2	22,9	62,0

* Складено автором на основі [58].

Найбільшу частку (76,6%) серед зайнятого сільського населення становлять особи віком 40–49 років, а найменший відсоток серед зайнятих сільського населення становлять люди віком понад 60 років. Рівень зайнятості молоді у віці 15–24 роки – 31,8 %, що майже вдвічі менше порівняно із зайнятістю людей віком 25–29 років.

Останніми роками загальна ситуація щодо рівня зайнятості сільського населення була відносно стабільною (у 2010–2013 рр. на рівні 63%). Проте у 2014 р. відбулося різке зниження (до 55,9%), що спричинено насамперед загостренням політико-економічної ситуації в державі. Серед міського населення у 2010–2013 рр. спостерігалось зростання рівня зайнятості, проте у 2014 р. цей показник знизився до рівня 2010 р., що є також наслідком кризової ситуації, в якій перебуває Україна з кінця 2013 р.

Зайнятість населення гіпотетично вказує на можливу кількість людей, що мають стабільні джерела доходів і за сприятливих умов можуть бути потенційними покупцями туристичних послуг. Конкретизує цю кількість потенційних покупців послуг показник середньомісячної заробітної плати працюючих. Зміни в показниках рівня зайнятості населення України і динаміку цього процесу в розрізі місця проживання наведено на рис. 2.7.

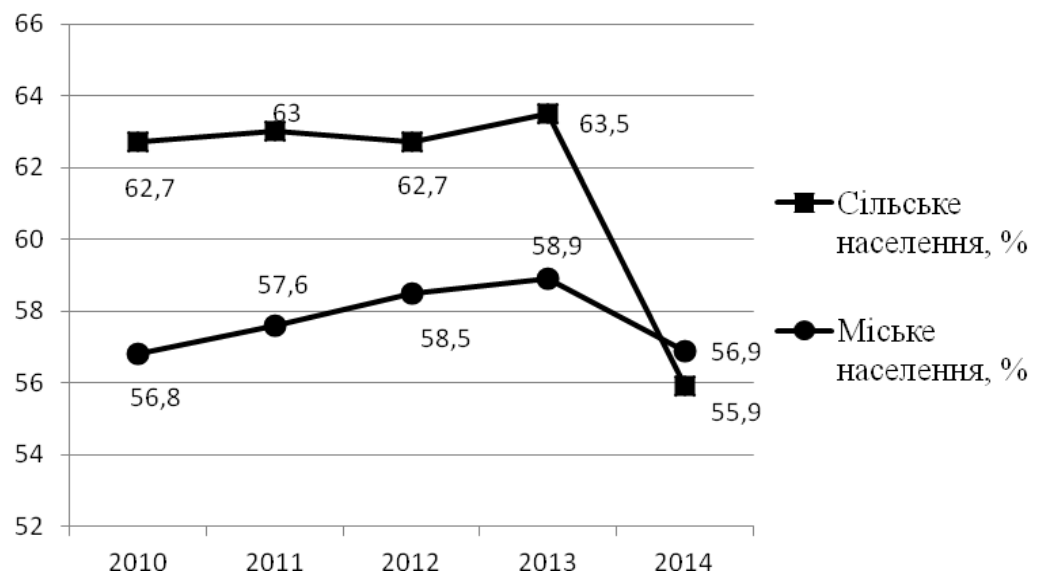

Рис. 2.7. Рівень зайнятості сільського та міського населення в період 2010–2014 рр.*

* Розраховано на основі даних [44].

Аналіз показників середньомісячної заробітної плати (табл. 2.6) вказує на істотне і стале зростання її розмірів. За останні п'ять років середньомісячна зарплата в цілому в Україні зросла більше як у півтора рази і у 2014 р. становила 3480 грн.

Таблиця 2.6

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010–2014 рр.*

Вид діяльності	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1	2	3	4	5	6
Усього	2250	2648	3041	3228	3480
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1467	1852	2094	2344	2556
з них сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476
Промисловість	2578	3119	3497	3774	3988
Будівництво	1777	2294	2543	2727	2860
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1898	2371	2739	3049	3439
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2648	3061	3405	3582	3768
наземний і трубопровідний транспорт	2357	2706	2977	3181	3541
водний транспорт	2781	3058	2908	3340	3622
авіаційний транспорт	6947	8917	9996	10642	11967
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	2976	3427	3848	4040	4231
поштова та кур'єрська діяльність	1521	1693	1845	1917	1934
Тимчасове розміщування й організація харчування	1424	1750	2020	2195	2261
Інформація та телекомунікації	3185	3705	4360	4659	5176
Фінансова та страхова діяльність	4695	5433	6077	6326	7020
Операції з нерухомим майном	1864	2184	2384	2786	3090
Професійна, наукова та технічна діяльність	2914	3575	4287	4505	5990
з неї наукові дослідження та розробки	2901	3296	3805	4059	4268
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1826	2162	2298	2546	2601
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	2735	3044	3432	3719	3817
Освіта	1884	2077	2532	2696	2745
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1616	1762	2186	2351	2441
з них охорона здоров'я	1624	1768	2204	2374	2463
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2129	2394	3017	3343	3626

Продовж. табл. 2.6

1	2	3	4	5	6
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	1905	2096	2611	2934	2841
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	1912	2124	2579	2737	2769
Надання інших видів послуг	1742	2062	2601	2738	3361

* Складено автором на основі [120].

Протягом аналізованого періоду середньомісячна заробітна плата за видом діяльності "Тимчасове розміщування й організація харчування", що охоплює сільський зелений туризм, зросла від 1424 грн у 2010 р. до 2261 грн у 2014 р. Тенденція до зростання рівня оплати праці у сфері туризму свідчить про збільшення обсягів послуг, які надають туристам, оскільки розмір оплати в цій сфері фактично залежить від кількості туристів.

Заробітна плата у сфері тимчасового розміщування й організації харчування, до якої належать послуги сільського зеленого туризму, є однією з найнижчих серед інших видів діяльності та нижчою від середнього рівня з усіх видів діяльності. У 2010 р. вона становила 2250 грн, а у 2014 р. – 3480 грн. Неостанню роль у формуванні цього показника відіграє, на нашу думку, тінізація виплат, що не оминула й сфери туризму.

Інший висновок, який можна зробити, оцінюючи показник середньомісячної зарплати, у тому числі в розрізі окремих галузей, полягає в тому, що скористатись послугами з відпочинку на селі можуть працівники з невисокою зарплатнею, оскільки сільський зелений туризм є недорогим видом відпочинку. Можна припустити, що для працівників, наприклад, бюджетної сфери цей вид відпочинку є цілком доступним, враховуючи невисокий рівень їхніх доходів.

Останніми роками значної популярності набув відпочинок у сільській місцевості в гармонії з природою, серед гірських краєвидів, а Українські Карпати стали привабливим регіоном для такого виду відпочинку. Гірські райони Львівщини належать до територій, де сільський зелений туризм стає все більш поширеним і всесезонним. Як об'єкт нашого дослідження ми

визначили сільські території Сколівського району Львівської області, де поряд з гірськолижним туризмом, що має чітко виражений сезонний характер, активно розвивається сільський зелений туризм.

Вибір Сколівського району як об'єкта дослідження зумовлений низкою особливостей, що виділяють його серед інших і дають можливості для комплексного дослідження проблем становлення і розвитку сільського зеленого туризму.

Насамперед район є мальовничим куточком Бойківського краю, де історія, культура та традиції бойківського етносу мають певну атракційність і приваблюють туристів.

Туристично-рекреаційний потенціал Сколівського району зумовлений його зручним географічним положенням. Він розташований на відстані 90 км від обласного центру в південній частині Львівської області на території Українських Карпат. Площа району становить 1471 км². Рельєф середньогірський, найвищі точки: г. Парашка – 1268 м, г. Високий Верх – 1242 м, г. Тростян – 1238 м. Найбільшими ріками є Стрий, Опір, Славка (басейн Дністра). Клімат помірно континентальний, середньорічна температура +6°C (липень +15 – +16 °C, січень -6 – -7 °C). Середня тривалість зими 4 – 4,5 місяця. Кількість опадів 1020 – 1210 мм на рік.

Гордістю Сколівщини є Національний природний парк "Сколівські Бескиди", ландшафтний заказник "Бердо", Державний історико-культурний заповідник "Тустань", 35 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, 64 джерела мінеральних вод, що використовуються в бальнеології.

Ще в довоєнні часи Сколівщина була місцем літнього і зимового відпочинку для заможних людей. У радянський період тут головну увагу приділяли зимовим видам спорту завдяки сприятливому клімату і доброму транспортному сполученню (автошляхи, залізничне та авіасполучення через м. Львів). Близькість до обласного центру, де проживає велика кількість населення, забезпечувала достатню кількість потенційних споживачів туристичних послуг і певний рівень доходів для місцевого населення, яке

поступово долучалось до надання цих послуг. Наявність необхідних об'єктів інфраструктури (крісельна канатна дорога, витяги, водопостачання, готелі тощо) забезпечувала мінімальні потреби споживачів за якістю і ціною.

Підприємницька діяльність сільських жителів зводилась до надання найпростіших послуг з харчування в місцях проведення відпочинку, транспортного забезпечення та надання приміщень для проживання. Так набувався досвід економічної діяльності, який за умов зростання кількості відпочивальників приносив доходи, частину з яких найбільш підприємливі жителі інвестували у розвиток власних домогосподарств – облаштування житла, організацію водозабезпечення, придбання власного транспорту тощо. Процес інвестування перетворював власне майно домогосподарств на функціонуючий капітал, а виробництво сільськогосподарської продукції на власних земельних ділянках пристосовувалось під потреби відпочивальників.

До підприємництва залучались інші члени сім'ї, а трудові ресурси, набуваючи досвіду економічної діяльності, підприємницького хисту і організаційних навичок, набували нових якостей як людський капітал.

Органи місцевого самоврядування організаційно сприяли цим процесам, оскільки зростання зайнятості і доходів від розвитку сільського зеленого туризму активізувало економіку району, сприяло зростанню надходжень до бюджету.

Зростання кількості домогосподарств, що все більше долучались до туристичного підприємництва, створювало локальне конкурентне середовище, що наповнювало ринковим змістом економічні відносини та почало впливати на рівень цін на послуги та стимулювати зростання якості цих послуг. З локального явища сільський зелений туризм у цьому районі перетворився на сталий економічний процес.

Сьогодні туристично-рекреаційний потенціал району становить 89 відпочинкових закладів, близько 300 агроосель, 5 канатно-крісельних доріг, 32 гірськолижні витяги, 30 гірськолижних трас [22]. Найпопулярнішими серед туристів об'єктами природної спадщини є: водоспад на р. Кам'янка,

водоспад Гуркало біля с. Корчин, джерело Писана криниця поблизу с. Волосянка, Журавлине озеро біля с. Кам'янка, Урицькі скелі, витoki річок Опір та Стрий біля с. Опорець.

Загальну характеристику туристичного потенціалу Сколівщини представлено на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Туристична карта Сколівського району*.

* Джерело: [147].

Носіями підприємництва, як рушійної сили процесу сільського розвитку, є сільські жителі. Населення Сколівського району становить всього

47,3 тис. осіб, з них доросле населення – 36134, діти – 8947, підлітки – 2174; дорослі: чоловіки – 17161, жінки – 18973; особи працездатного віку: жінки – 12345, чоловіки – 14556; особи пенсійного віку: жінки – 6628, чоловіки – 2605 [58]. Демографічну структуру населення району зображено на рис. 2.9.

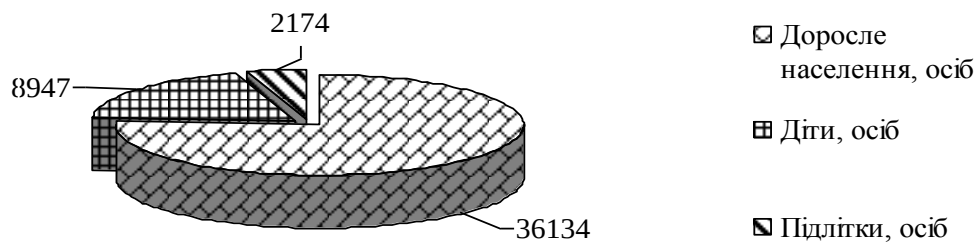

Рис. 2.9. Населення Сколівського району станом на 01.01.2014 р.*

* Складено на основі даних [58].

Потенціал розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, окрім кількості населення, зумовлений показниками кількості агроосель та обсягів їхньої діяльності (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Показники розвитку підприємницької діяльності агроосель Львівської області за період 2012–2014 рр.*

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Темп приросту, % (2014–2012)/2012
Кількість агроосель, од.	31	34	23	-25,81
Кількість розміщених, осіб	17019	7112	5227	-69,29
Кількість ночівель, од.	48995	26450	19297	-60,61

* Складено на основі [128].

На основі офіційних статистичних даних, представлених в табл. 2.7, можна зробити висновок про зниження кількості агроосель та обсягів наданих ними послуг. Проте, як показали проведені безпосередньо на місцях обстеження, значна частка агроосель, які надають послуги сільського зеленого туризму, не подає достовірної інформації про свою діяльність і фактично провадить підприємницьку діяльність у тіні. Тому, аналізуючи стан

розвитку сільського зеленого туризму, для отримання достовірних і об'єктивних оцінок та формулювання аргументованих суджень цю обставину необхідно взяти до уваги, забезпечуючи отримання додаткової інформації з альтернативних джерел.

Такий підхід застосовано у дослідженні стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму Сколівського району, який, як було обґрунтовано вище, обрано об'єктом дослідження.

У часовому вимірі період для аналізу окреслено 2012–2014 рр., оскільки саме в цей час запроваджено регулярний збір інформації про діяльність у цій сфері. Як видно з представлених у табл. 2.8 даних, які є в розпорядженні місцевих органів влади, наявні неоднозначні тенденції щодо зміни кількості агроосель, зокрема позитивна динаміка у 2012–2013 рр. та зменшення кількості агроосель у 2014 р.

Таблиця 2.8

Сільський зелений туризм Сколівського району у 2012–2014 рр.*

Рік	Кількість агроосель, од.	Кількість розміщених, осіб	Середня місткість агроосель, місць	Площа агроосель, м ²	
				усього	у т.ч. житлова
2012	19	15745	15	5581,0	2867,0
2013	21	5962	16	6543,9	3754,7
2014	12	4414	16	3945,1	2163,2

* Складено на основі [128].

Незначне зростання кількості агроосель у 2013 р. (+2 садиби) не забезпечило збільшення обсягів діяльності, зокрема кількості осіб, які скористались їхніми послугами: 15745 осіб у 2012 р. та 5962 особи у 2013 р.

Як відомо, 2014 рік для України видався кризовим в усіх сферах суспільно-економічних відносин, що негативно позначилося на діяльності власників агроосель. Зниження рівня платоспроможності населення призвело до зменшення кількості національних туристів, а політико-економічна нестабільність змусила іноземних громадян відкласти поїздки в Україну до кращих часів. У 2014 р. відбулося скорочення кількості агроосель порівняно з 2013 р., а також кількість туристів, які відвідали наявні 12 агроосель,

знизилась до 4414 осіб (у 2013 р. – 5962 особи). Розрахунки показують, що завантаженість однієї агрооселі у 2013 р. складала 284 особи за рік, а у 2014 р. цей показник зріс до 368 осіб. Це можна пояснити тим, що темпи зниження кількості садиб були вищими, ніж темпи скорочення кількості відпочивальників. Унаслідок цього 12 агроосель, які не зійшли з ринку і продовжували у 2014 р. працювати, використовували свій потенціал більш ефективно і отримали більше доходів у розрахунку на окрему оселю. Підприємницький ризик був виправданим.

Обсяги та результати діяльності у сфері сільського зеленого туризму Сколівщини є в повноваженнях та під впливом відділу економіки та туризму Сколівської районної державної адміністрації. Аналіз і оцінку стану розвитку сільського зеленого туризму цей орган влади здійснює, крім офіційних статистичних даних, на основі різних джерел і обстежень. Наприклад, за даними їхніх спостережень (дод. Д), за період 2009–2014 рр. кількість суб'єктів підприємництва, що діють у статусі агроосель, і динаміка їх розвитку є дещо відмінними (рис. 2.10).

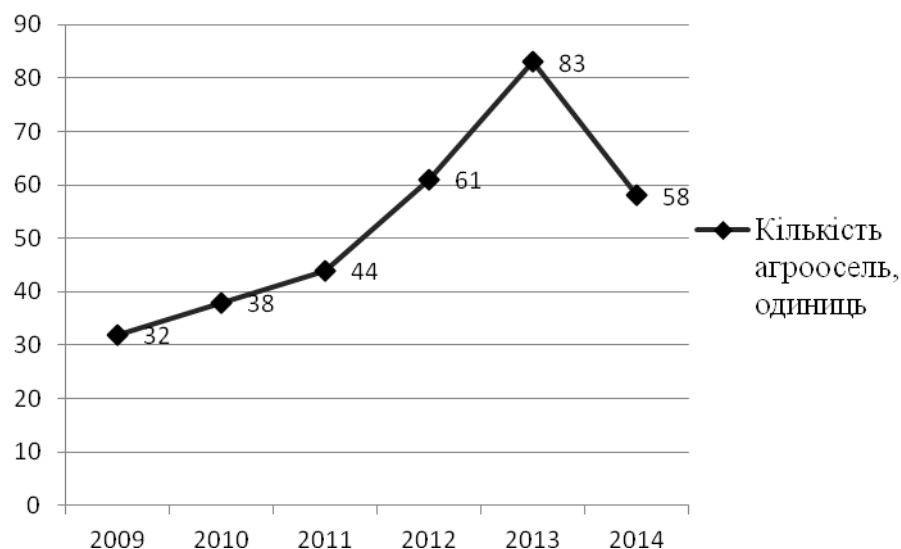

Рис. 2.10. Динаміка кількості агроосель Сколівського району у 2009–2014 рр. за даними райдержадміністрації*.

*Складено автором на основі [148].

На наш погляд, незважаючи на відмінність у кількісних показниках, вони є більш достовірними принаймні з двох причин: по-перше, більша

тривалість періоду спостережень точніше показує динаміку процесу і його спрямованість; по-друге, дані з обох джерел синхронно вказують на різкий спад активності підприємництва у 2013–2014 рр.

Нами виявлено і проаналізовано інше додаткове джерело інформації, що розширює можливості економічного аналізу процесів у сфері сільського зеленого туризму. Використовуючи Інтернет-джерела (один з інформаційно-пошукових сайтів – "Карпати-інфо"), ми систематизували інформацію про діяльність 233 агроосель, які реально надають послуги на території Сколівського району у сфері сільського зеленого туризму (рис. 2.11).

The screenshot shows the 'Karpaty.info' website with a search form for accommodation. The search criteria are as follows:

- Region:** UA - Львівська область (dropdown menu)
- View of the establishment:** приватний сектор (dropdown menu)
- Price per place:** не важливо (dropdown menu)
- Sanuzol:** не важливо (dropdown menu)
- Additional:** показати (button)
- Key word:** (text input field)
- Buttons:** Знайти, Як користуватися сайтом?

The results section shows 'Результати пошуку (1-30 з 233)' and lists three results:

- «Карпатська оселя»
- «У Руслани» Садиба
- «Blizzard» Садиба

Рис. 2.11. Агрооселі Сколівщини за даними пошукової системи "Карпати-інфо".*

*Джерело: [22].

Необхідно звернути увагу на те, що наведена кількість агроосель теж не є остаточною, оскільки існують інші платні та безкоштовні сайти, на яких власники агроосель можуть розміщувати інформацію про власну садибу. Очевидно, що реальна кількість агроосель, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, істотно перевищує дані, якими оперують органи статистики і органи місцевої влади. У зв'язку з цим можна стверджувати, що для більш об'єктивної оцінки процесу розвитку туризму на селі необхідно вирішити низку проблем, які пов'язані зі створенням умов для

вільного і безпечного ведення підприємництва у цій сфері. Вирішення цих проблем, на наш погляд, лежить насамперед у площині кращої інституціоналізації цього явища.

За даними Сколівської РДА (див. дод. Д), послугами сільського зеленого туризму Сколівщини щороку користується орієнтовно 30-35% туристів, які відвідують цей край [148]. Кількість туристів, яким надали послуги суб'єкти туристичного підприємництва Сколівського району протягом 2009–2014 рр., відображено на рис. 2.12.

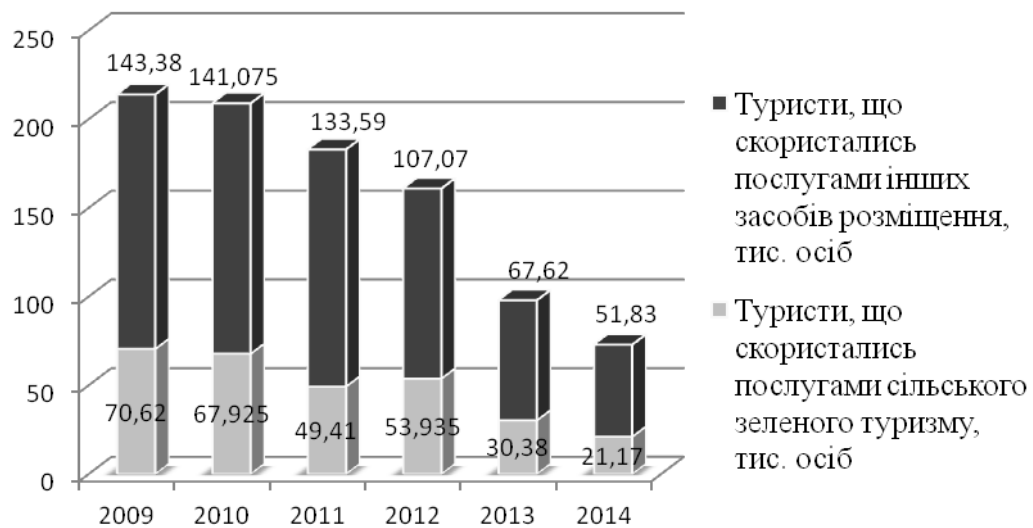

Рис. 2.12. Кількість відпочивальників, які скористалися послугами туризму в Сколівському районі протягом 2009–2014 рр.*

* Джерело: [148].

Тенденцію до зменшення обсягу наданих послуг і кількості туристів в означеному періоді, на наш погляд, навряд чи можна вважати достовірною, оскільки вона суперечить загальному трендові розвитку туризму в області і в країні, що вказує на стійке зростання. Дослідження показало, що в початковий період спостережень не було належного методичного забезпечення для узагальнення показників, тому органи влади та місцевого самоврядування показували їх на основі власних підходів.

За даними Сколівської РДА, більшість підприємців здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи (68,9%). Встановлено, що основним критерієм, коли така діяльність ведеться у формі юридичної особи,

є місткість садиби, тобто її потужність. Досліджено, що цю організаційно-правову форму підприємці обирають за умови, коли середня місткість садиби становить понад 10 місць. За меншої місткості діяльність ведеться без створення юридичної особи, переважно у статусі "фізична особа-підприємець (ФОП)" (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Порівняння місткості агроосель – фізичних осіб-підприємців та агроосель – юридичних осіб Сколівського району у 2014 р.*

Середня місткість агрооселі, місць	Агрооселі – фізичні особи-підприємці	Агрооселі – юридичні особи
до 3	3	2
4-7	23	7
8-11	11	6
12-15	2	2
> 15	1	1
Всього	40	18

* Розраховано на основі [148].

Під час дослідження туристичної діяльності, у тому числі у сфері сільського зеленого туризму, оцінним критерієм є показник кількості осіб, що можуть скористатися послугами агрооселі. Проведені нами розрахунки показали, що у 2014 р. максимальна кількість туристів, які можуть бути розміщені в агрооселях щоденно, складала 429 осіб. Це означає, що річний потенціал агроосель, які працювали у 2014 р., становив понад 156 тис. осіб. Як свідчить світова практика, оптимальний рівень завантаженості підприємств галузі туризму, що дає змогу забезпечити достатньо високу рентабельність, складає 60–80%. Граничною межею виживання вважається 40% його завантаженості [176, с. 287]. Стосовно агроосель, які належать до підприємств туристичної сфери, з огляду на сезонність, недостатню інфраструктурну забезпеченість, невисоку поки що популярність, ймовірні результати їх діяльності потрібно оцінювати на рівні 20-30%, що за невисокого рівня собівартості послуг для підприємців є прийнятним. За інших рівних умов з урахуванням рівня цінової доступності послуг оптимальна кількість туристів, які відвідали агрооселі Сколівщини, у 2014 р.

могла сягати 30-35 тис. осіб.

Як показує господарська практика, найбільшою популярністю користуються агрооселі, які пропонують до 10 ліжко-місць одночасного обслуговування. На нашу думку, така місткість агрооселі забезпечує задоволення основних потреб туристів та одночасно відповідає можливостям житлових будинків, які власники для цього використовують. Це підтверджується тим, що основний стимул і функціональне призначення сільського зеленого туризму – бути додатковим джерелом доходів для власників агроосель без значного вкладення капіталу.

Оцінку економічних результатів діяльності агроосель та обсягів наданих ними послуг можна зробити на основі інформації, яка ґрунтується на даних Головного управління статистики у Львівській області (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Вартісні показники підприємницької діяльності агроосель, що надавали туристичні послуги у Сколівському районі, 2012–2014 рр.*

Рік	Кількість агроосель, од.	Доходи від наданих послуг (без ПДВ та аналогічних платежів), тис. грн	Витрати, тис. грн	Результати діяльності агрооселі (прибутки), тис. грн
2012	19	2474,7	1113,5	1361,2
2013	21	3185,3	2339,4	845,9
2014	12	1998,9	1341,8	657,1

* Розраховано на основі [44].

Тут також простежується встановлена раніше тенденція зростання обсягів послуг у 2013 р. проти попереднього періоду (+710,6 тис. грн) та їх спад у 2014 р. (-1186,4 тис. грн). Прибутковість діяльності в розрахунку на одну садибу має сталу тенденцію до зниження. Так, у 2012 р. середній прибуток садиби сягав 71,6 тис. грн. У 2013 р. прибуток знизився до 40,2 тис. грн, що можна пояснити більшою кількістю діючих у цій сфері суб'єктів господарювання та відповідно посиленням конкуренції. У 2014 р. середній прибуток агрооселі зріс до 54,7 тис. грн, що пов'язано з різким скороченням кількості діючих агроосель через зростання ризиків діяльності.

Проведені розрахунки середнього показника витрат на один людино-

день перебування становили у 2012 р. 22,71 грн, у 2013 р. – 88,43 грн, а у 2014 р. – 69,54 грн. Це вказує на те, що вартість однієї доби проживання в садибі може бути на рівні близько 100 грн, що забезпечує достатній рівень рентабельності підприємницької діяльності.

Діяльність агроосель навіть в умовах складної фінансово-економічної ситуації залишається прибутковою, що повинно сприяти подальшому залученню вільних коштів та вкладанню інвестицій у розвиток цього виду підприємництва. Певні передумови для його розвитку вже створено. Зокрема, ще у 2003 році вийшов Указ Президента України про пільгове кредитування будівництва сільського житла для надання відповідних туристичних послуг. У положеннях Закону України "Про особисте селянське господарство" зазначено, що селянське господарство може займатися сільським зеленим туризмом і така діяльність охарактеризована як підсобна. Тобто селяни, які бажають надавати послуги із сільського зеленого туризму, можуть вести свою діяльність без реєстрації фізичної особи-підприємця або створення юридичної особи, отримання дозволів, спеціальної реєстрації, ліцензування; власники домогосподарств належать до категорії самозайнятих осіб, які не є підприємцями, діяльність яких пов'язана з веденням особистого селянського господарства та не відноситься до підприємницької діяльності [121].

Оскільки чіткого законодавчого визначення самого терміна "сільський зелений туризм" досі немає, селяни не можуть скористатися цією нормою закону і, скажімо, не платити податків. Тому поширеною є практика, коли більшість таких господарів працює, не реєструючи ані своєї справи, ані своїх гостей, що обмежує можливості впливу органів влади з метою стимулювання підприємництва у цій сфері.

2.3 Тенденції розвитку агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму

В Україні в останнє десятиріччя декларується становлення відкритої економіки, проте залучення її до світового господарства виявило нездатність більшості національних представників сфери сільського зеленого туризму утримувати конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках [172]. Саме така ситуація зумовлює необхідність виявлення проблем у розвитку підприємництва, який є основним чинником активізації сільського зеленого туризму, та встановлення тенденцій і напрямів його здійснення.

На основі наведеного вище аналізу стану сільського зеленого туризму можна вказати на низку проблем, які впливають на його розвиток. Залежно від характеру причин ці проблеми можна узагальнити як інституціональні, організаційно-економічні та соціальні.

До інституціональних проблем насамперед віднесемо недостатність законодавчо-нормативної бази, обов'язковість ліцензування та сертифікації туристичної діяльності, обмежений характер системи державного стимулювання сфери сільського зеленого туризму, неврегульованість критеріїв та планів розвитку сільських територій.

Функціонування будь-якої галузі чи сфери діяльності потребує законодавчого регулювання, в якому чітко прописано права та обов'язки всіх учасників, які беруть участь у цих відносинах. Туризм не становить винятку та функціонує відповідно до чинного вітчизняного законодавства: законів та програм, а також міжнародних договорів [169, с. 78].

Зі здобуттям Україною незалежності (24 серпня 1991 р.) почала формуватися національна законодавчо-нормативна база. Не залишились осторонь і питання туристичної сфери. Так, 15.09.1995 р. було прийнято Закон України "Про туризм", в якому встановлені загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні принципи реалізації державної політики України у сфері туризму [125].

Функціонування сільського зеленого туризму в умовах ринкової економіки України гальмується низкою організаційно-економічних причин. До таких, на нашу думку, можна зарахувати перш за все те, що в Україні і дотепер відсутнє розуміння можливостей механізму функціонування ринкової моделі, а також трактування процесів ринкових відносин. Це у свою чергу зумовлює традиційний експериментальний підхід до реформування фінансово-кредитної системи, системи управління і господарського механізму в цілому, у тому числі і сфери сільського зеленого туризму.

Поняття сільського зеленого туризму має міжгалузевий характер, що зумовлює необхідність його законодавчого регулювання з різних точок зору. З позицій економічного підходу, тобто з позиції суб'єкта, який надає такі послуги, а не користувача, сільський зелений туризм, на нашу думку, належить розглядати насамперед як вид підприємницької діяльності, як можливість сільської родини отримати дохід [146, с. 153]. За таких умов ми пропонуємо виділити сільський зелений туризм як окремий самостійний вид економічної діяльності та закріпити це положення у Класифікаторі видів економічної діяльності (далі – КВЕД). Відповідно до положень КВЕД (ДК 009:2010) існує секція I "Тимчасове розміщування й організація харчування", у межах якої виділено розділ 55 "Тимчасове розміщування", проте сільський зелений туризм за цим підходом не має можливості повноцінно функціонувати. Це пов'язано з тим, що розміщення туриста в агрооселі (сільській садибі) передбачає надання в оренду упорядженого житла для короткострокового проживання із забезпеченням прибирання, заміни постільної білизни, а також можливість харчування, а згідно з положеннями КВЕД 2010 такий обсяг послуг належить частково (у межах надання ліжко-місця та заміни постільної білизни) до класу 55.10 "Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування в Україні" та до класу 55.20 "Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання в Україні" (розміщування у селянських будиночках) [169, с. 80].

Вагомий вплив здійснює також податкова політика і відсутність

простого механізму сплати податків. Україна віднесена до країн із найбільшою кількістю платежів, у тому числі і у сфері сільського зеленого туризму, що справляються за рік: за підрахунками, їх кількість в цілому становить 135, з них 5 – податки на прибутки та доходи, 108 – податки на працю, 22 – інші платежі [195, с. 119].

Оподаткування сільського зеленого туризму як виду економічної діяльності здійснюється на загальних засадах та умовах відповідно до чинного податкового законодавства без жодних преференцій, податкових знижок, пільг, відтермінувань чи спеціальних податкових режимів.

Варто згадати про податкові знижки, які були надані готелям під час підготовки до проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу (передбачалось, зокрема, що тимчасово, строком на 10 років, починаючи з 1 січня 2011 р. звільняється від оподаткування прибуток суб'єкта господарської діяльності, отриманий від надання готельних послуг у готелях категорій "п'ять зірок", "чотири зірки" і "три зірки", у тому числі новозбудованих чи реконструйованих або в яких проведено капітальний ремонт чи реставрацію існуючих будівель і споруд (за умови, що дохід від реалізації послуг з розміщення шляхом надання номера для тимчасового проживання становить не менше 75% від сукупного доходу такого суб'єкта господарської діяльності за відповідний податковий (звітний) період, у якому застосовується пільга) [113].

Проблемою в цьому випадку є те, що хоча сільські споруди, облаштовані для прийому відвідувачів, дуже часто виконують функції, аналогічні з готелем, проте законодавчо це не визначено [53; 118]. Отже, доцільно розширити поняття "готель", доповнивши Закон України [125] визначенням "готель (агрооселя)" з можливістю поширення пільгового оподаткування і на діяльність у сфері сільського зеленого туризму.

Наша позиція збігається з думкою В. І. Биркович. Автор вказує, що розвиток сільського зеленого туризму в Україні обмежують такі фактори:

- політико-економічна нестабільність у державі;

- відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму;
- відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;
- низький рівень інфраструктури та комунікацій;
- недостатній рівень кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення [8].

Як показує проведений аналіз, організаційно-економічні проблеми, які є гальмівним чинником розвитку сільського зеленого туризму, мають у своїй основі недостатнє державне сприяння функціонуванню сфери цієї діяльності, що потребує вдосконалення інституціонального середовища. Задля успішного функціонування цієї сфери послуг необхідно насамперед прийняти законодавчі акти, які б відповідали положенням Конституції України та світовим стандартам, чітко регламентували порядок здійснення підприємницької діяльності жителями сільських територій з метою надання туристичних послуг.

Зважаючи на сучасний стан економіки України, збільшення попиту на відпочинок у природному середовищі, а також враховуючи необхідність створення розвинутого ринку пропозицій відпочинку у сільській місцевості, своєчасною має бути підтримка з боку держави шляхом стимулювання інвестицій у сільський зелений туризм і розвиток туристичних ресурсів; запровадження пільгових умов ведення та оподаткування підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму; переймання досвіду закордонних країн у напрямі його підтримки [172, с. 184-185].

У зв'язку з недосконалістю умов функціонування сільського зеленого туризму, окремої уваги заслуговує питання державного та правового регулювання підприємницької діяльності в цій сфері. Реалізацію цих функцій покладено на органи виконавчої влади, до сфери впливу яких належить сільський зелений туризм. Це, зокрема, Міністерство економічного розвитку

і торгівлі України, Державне агентство України з туризму та курортів, а також управління туризму при місцевих органах влади. Завдання цих інституцій зводяться до забезпечення рівних конкурентних умов функціонування всіх суб'єктів сфери послуг, зокрема і сільського зеленого туризму.

Одним з інструментів реалізації регіональної рекреаційно-туристичної політики, який у сучасних умовах дає змогу сконцентрувати фінансові, матеріально-технічні, трудові й інші ресурси, скерувати потенціал регіону на вирішення пріоритетних завдань, спрямованих на покращання стану сільського зеленого туризму і відпочинку та створення належних умов для забезпечення якісного зростання рівня туристичних послуг, є регіональні програми розвитку рекреації і туризму [41, с. 155]. З метою реалізації поставлених цілей розробляються та затверджуються програми з питань розвитку села, сільського зеленого туризму тощо. Проте наявність цих програм поки що не забезпечує створення сприятливого середовища, в якому власники агроосель безперешкодно здійснювали б підприємницьку діяльність.

Питання розвитку сільського зеленого туризму були включені до різноманітних програм та нормативних актів, зокрема: "Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 рр.", "Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р.", "Основні засади розвитку соціальної сфери села", "Державна програма підтримки сім'ї на період до 2010 р.", проект "Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року" [61, с. 119]. При цьому варто відзначити той факт, що й досі не існує законодавчого акта, в якому б чітко визначалися суть сільського зеленого туризму та положення щодо його провадження в Україні.

Ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму, як і в будь-якій іншій, потребує налагодженого механізму взаємодії всіх суб'єктів, які беруть участь у цьому процесі.

На нашу думку, організаційно-економічне та інституційне середовище,

в якому функціонують суб'єкти сільського зеленого туризму, повинно забезпечувати чіткий порядок та умови надання послуг, які базуються на засадах ефективного використання обмежених ресурсів та враховують принципи та особливості національного законодавства, що регулюють суспільно-економічні відносини у сфері сільського зеленого туризму.

Процес формування такого середовища та забезпечення його функціонування в умовах політико-економічної та соціальної нестабільності має низку проблем, які перешкоджають широкому розвитку сільського зеленого туризму та зростанню рівня зайнятості сільського населення в цій сфері. Формування сприятливого середовища для здійснення господарської діяльності не відбувається само по собі, а потребує залучення до цього не тільки науковців, громадських організацій та органів державної влади, а й безпосередніх учасників процесу "надання – отримання послуг сільського зеленого туризму" [75, с. 81].

Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму, як складова сфери послуг загалом, базується не тільки на специфікованих активах та локалізованих обмежених ресурсах, а й на соціально-психологічних особливостях. Власники агроосель та члени їхніх родин, які безпосередньо залучені до процесу надання послуг, повинні володіти певними знаннями та навичками, бути психологічно готовими до ведення підприємницької діяльності в умовах, коли "клієнт завжди правий". Окремої уваги заслуговує питання "мовного бар'єра", яке зводиться до відсутності у господарів агроосель знань іноземних мов. Іноземні туристи поки що для українського сільського зеленого туризму становлять швидше загрозу, аніж перспективу розвитку, оскільки складність у спілкуванні різними мовами унеможливорює задоволення бажань споживачів.

Усе більш вагомим є інформаційне забезпечення процесу надання туристичних послуг. Не завжди селянин може поширити інформацію про свою агрооселю та її переваги в середовищі потенційних клієнтів, тому взаємодія власників агроосель та локальних громадських організацій повинна

генерувати відносини у форматі інформаційної підтримки. На наш погляд, це означає, що члени локальних та регіональних громадських організацій, зокрема Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, маючи інформацію про кількість агроосель, місце їхнього розташування та контакти, повинні спільно формувати специфічний інформаційний простір, поширюючи її в мережі Інтернет та в ЗМІ.

Для залучення якомога більшої кількості споживачів послуг сільського зеленого туризму недостатньо мати, наприклад, мальовничі краєвиди, унікальні ландшафти та чисте повітря. Обов'язковою умовою ефективного використання цих природних ресурсів повинен бути достатній рівень інфраструктури, яка робить ці ресурси доступними та формує їх споживчу вартість. Адже люди їдуть відпочивати туди, де налагоджене, наприклад, хороше транспортне сполучення або створено умови для задоволення культурних потреб. Достатньо, наприклад, порівняти стан розвитку зимового туризму у смт. Славське, яке традиційно вважалось центром зимового відпочинку в Україні, та стан розвитку туристичного комплексу "Буковель", сучасна інфраструктура якого не поступається відомим зарубіжним зимовим курортам. Стратегія організаційного розвитку цих відомих туристичних комплексів докорінно відрізняється, що забезпечило прискорений розвиток у Буковелі на основі значних інвестицій, та фактичний занепад Славського, де інвесторами є місцеві жителі-підприємці.

Тому організаційна складова для створення сприятливого середовища розвитку сільського зеленого туризму повинна охоплювати:

- розвиток у селян-підприємців достатнього рівня економічних та інших знань і навичок ведення бізнесу у сфері надання послуг з проживання, харчування, організації культурного дозвілля;

- використання сільськими громадами та підприємцями маркетингових підходів, вміння працювати з інформацією та її розповсюдження, оцінка ринку туристичних послуг, що базується на локальних туристичних можливостях і природно-етнографічних ресурсах, які

формують комплексний туристичний продукт;

– формування в місцевих громадах усвідомлення потреби в самоорганізації для спільного створення достатнього рівня інфраструктури сільських територій тощо.

Економічний зміст підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму проявляється в можливості сільського жителя отримати додатковий дохід від корисного використання локального природно-ресурсного потенціалу сільської території при незначному капіталовкладенні. З цього випливає, що одним зі шляхів зниження бідності, зростання рівня зайнятості та одночасного скорочення рівня безробіття в сільській місцевості є поширення господарської діяльності сільського двору у сферу сільського зеленого туризму [171, с.154].

Отже, організаційно-економічне та інституційне середовище, в якому функціонує агрооселя, повинно забезпечувати чіткий порядок та умови надання послуг, створювати правила раціонального та ефективного використання спільних обмежених ресурсів на принципах, що відображають особливості національного законодавства. Узгодження спільних дій і регулювання суспільно-економічних відносин у сфері сільського зеленого туризму, що відбувається в умовах трансформації економіки, характеризуються ускладненням форм і механізмів взаємовідносин між суб'єктами господарювання. Це зумовлює виникнення додаткових витрат, що забезпечують взаємодію у ринковому середовищі, тобто специфічних витрат у господарській діяльності суб'єктів підприємництва. Ці процеси мають свою особливість і у сфері сільського зеленого туризму, де підприємницька діяльність супроводжується формуванням трансакційних витрат, пов'язаних з адаптацією до умов функціонування і потребою координації дій у ринковому середовищі. Такі витрати виникають вже з моменту створення суб'єкта господарювання сільського зеленого туризму та безпосередньо впливають на результати його діяльності. Зростання частки витрат, які не пов'язані з виробництвом і належать до категорії трансакційних витрат, зумовлює

необхідність дослідження природи їх виникнення та формування в процесі надання послуг сільського зеленого туризму [80, с. 165].

Проблема виникнення трансакційних витрат, їх визначення і вимірювання у сфері сільського зеленого туризму є цілком новою і недостатньо опрацьованою. Її вивчення виходить за межі нашого дослідження, проте окремі аспекти цієї проблеми потребують висвітлення через їх вагомий вплив на тенденції розвитку підприємництва агроосель у сфері сільського зеленого туризму загалом.

Варто зазначити, що поряд з офіційними трансакційними витратами господарської діяльності селянин-підприємець витрачає власні кошти на покриття незаконних витрат, у тому числі у сфері тіньової економіки (подяка чиновнику за видану довідку чи дозвіл). Сума цих витрат не зазначається у жодних платіжних документах, проте впливає на кінцевий фінансовий результат від надання послуг сільського зеленого туризму.

Як зазначає, наприклад, А. В. Гречко, усі трансакційні витрати підприємства (без уточнення галузі) поділяються на контрольовані та неконтрольовані. До контрольованих автор зараховує витрати на пошук інформації; проведення переговорів та укладання угод тощо, а до неконтрольованих, на думку науковця, варто зараховувати витрати на захист від третіх осіб [37].

Формування трансакційних витрат залежить від низки чинників, найважливішими серед яких можна вважати економічні та правові. Економіко-політична ситуація в державі не дає змоги суб'єктам господарювання прогнозувати розмір потенційних трансакційних витрат, що ускладнює процес ведення обліку та управління.

Як вважає В. В. Бонарев, фактори формування трансакційних витрат потрібно поділити на основні та додаткові. До основних, на думку автора, належать: економічні (маркетингові): контактна природа, конкурентна боротьба, конкурентоспроможність продукції; правові: провадження діяльності в рамках закону, ухилення від легальних санкцій, ухилення від

податків, процедури розв'язування конфліктів тощо. Додаткові фактори формування трансакційних витрат поділяються на технологічні, психологічні, організаційні та соціальні [14].

Зміст і обсяги трансакційних витрат у сфері сільського зеленого туризму зумовлені особливостями цього виду підприємницької діяльності. Вони є насамперед локалізованими, оскільки зумовлені розташуванням агрооселі в конкретній сільській місцевості, і є витратами на отримання селянином-підприємцем права власності на додатковий дохід за споживання та користування дарами природи (краєвиди, чисте повітря, кришталева гірська вода тощо), які за своєю економічною суттю є часткою рентних платежів; тимчасовою передачею частини права власності на майно, що облаштоване для прийому відвідувачів у тимчасове користування клієнта.

Розглядаючи особливості виникнення та формування трансакційних витрат у сфері сільського зеленого туризму, вважаємо, що уникнути їх неможливо, але потрібно зменшувати їхній реальний розмір, удосконалюючи політико-правову систему в державі.

Варто зазначити, що трансакційні витрати є невід'ємною складовою господарської діяльності. Багато науковців визначають суть поняття трансакційних витрат з різних позицій, що підтверджує їхню важливість та багатогранність. Необхідно зауважити, що ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму супроводжується виникненням трансакційних витрат, зумовлених не тільки локальним характером розміщення економічних об'єктів, а й залежить від конкуренційності самої території та її місця в рейтингу привабливості для користувачів, що значною мірою викликане чинниками більш масштабного впливу. Наприклад, витрати на утворення та інституціоналізацію агрооселі в маловідомих місцях Карпат не співрозмірні з витратами на їх організацію на територіях, прилеглих до відомих курортних чи відпочинкових центрів. Особливо це стосується неформальних витрат, тоді як формальні витрати визначено нормативними документами і вони однакові для всіх територій.

Формування трансакційних витрат у сфері сільського зеленого туризму можна розглядати на прикладі агрооселі. Цей процес можна умовно поділити на сфери відповідно до процесу здійснення господарської діяльності та надання послуг клієнтам (рис. 2.13).

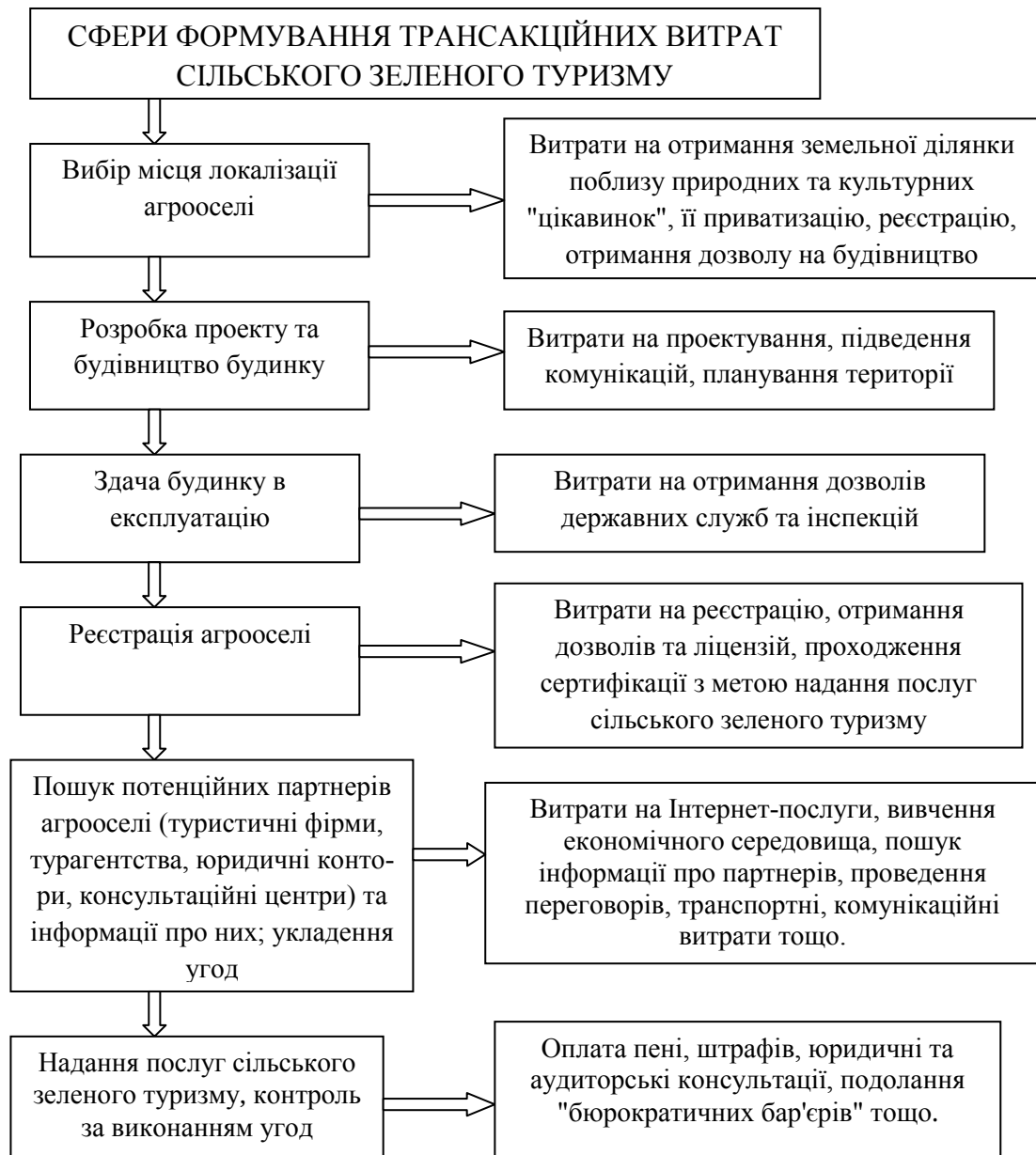

Рис. 2.13. Сфери формування трансакційних витрат у сільському зеленому туризмі*.

* Власна розробка автора.

Попри розмаїття думок науковців щодо визначення дефініції "трансакційні витрати", варто визнати, що трансакційні витрати – це частина непродуктивних витрат домогосподарства, розмір яких залежить від

політичної, економічної, соціально-культурної ситуації в державі та інституційного середовища, яке сформувалось на конкретній сільській території [80, с. 169-170].

Таким чином, процес формування трансакційних витрат у сфері сільського зеленого туризму має свої характерні особливості, порівняно з іншими видами економічної діяльності, що потребує додаткових досліджень. Водночас тенденції до зниження прибутковості підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму, що були встановлені нами раніше, вимагають враховувати розмір цих витрат у практичній господарській діяльності. Джерелом отримання інформації для цього є звітність про підприємницьку діяльність, яку необхідно подавати в органи державної влади, зокрема в державну фіскальну службу та органи статистики, а також фіксування витрат і доходів у зручній для підприємця формі.

Суб'єкти підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму, які реєструються як фізичні особи-підприємці, згідно з положеннями податкового законодавства повинні щорічно здавати податкову декларацію платника єдиного податку фізичної особи-підприємця та, за умов використання найманої праці, податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків, і сум утриманого з них податку.

Як ми вже зазначали, органи державної статистики збирають та узагальнюють інформацію про діяльність кожного окремого суб'єкта господарювання у сфері сільського зеленого туризму. Зокрема, звіт про діяльність колективного засобу розміщування (форма № 1 – КЗР (річна)), затверджений наказом Держстату України від 30.11.2012 р. № 499, містить розділ VII "Сільський (зелений) туризм". Усі суб'єкти господарювання, заповнюючи цей звіт, користуються інструкцією, яка передбачає умови та правила внесення даних у звіт, проте роз'яснень щодо порядку заповнення розділу VII "Сільський (зелений) туризм" у цьому документі немає.

Комплексність у методичних підходах до дослідження проблем

розвитку сільського зеленого туризму, що була обумовлена в першому розділі роботи, вимагає оцінки проблем з позицій не тільки органів влади, що формують інституційне середовище, а й з боку суб'єктів господарювання, що діють у цій сфері. У зв'язку з цим нами було використано метод соціологічних досліджень шляхом проведення соціологічних опитувань за розробленою нами методикою. Опитування проводили у формі анкетування суб'єктів господарювання з охопленням понад двох третин від їх кількості, у різних регіонах їхньої діяльності, пропорційно до їх кількісної і територіальної локалізації. Найбільша кількість господарюючих суб'єктів розташована у смт. Славське та зменшується в міру віддаленості від нього, тому з урахуванням цього чинника було окреслено ареал опитування, що забезпечує достатній рівень репрезентативності.

Узагальнення результатів проведених соціологічних опитувань дало підстави для низки висновків, які, на думку власників агроосель Сколівського району, вказують на основні проблеми у розвитку сільського зеленого туризму. Найбільш вагомими серед них є:

- невідповідність вулиць і під'їзних шляхів до агрооселі, особливо актуальною є проблема доїзду автотранспорту до смт. Славське та с. Волосянка, а також стан комунальних доріг до г. Тростян, г. Менчіл;

- водопостачання, вивіз сміття та каналізування, оскільки значна кількість баз відпочинку здійснює несанкціонований відбір води, а стоки належним чином не очищуються;

- збої в роботі підвісних пасажирських канатних доріг та гірськолижних витягів, обладнання і технічне оснащення яких є фізично і морально застарілим;

- незадовільна робота гірничорятувальної служби, яка обслуговує не всі гірськолижні зони, відчувається брак спеціалістів пошукової роботи та медичних працівників у період найбільшого навантаження;

- у міжсезоння (весна, осінь) низька завантаженість відпочинкових комплексів, у тому числі і агроосель, через відсутність комунальних об'єктів і

місць для масового відпочинку (басейни, лазня, пляжі, пішохідні доріжки і велосипедні маршрути);

- потребує активізації і координації промоційна робота, що дасть змогу збільшити кількість туристів у районі тощо.

Вирішення перелічених проблем належить до компетенції органів влади і місцевого самоврядування.

Сільський зелений туризм для 15% опитаних є основним видом діяльності, тобто і основним джерелом отримання доходів. 8% власників агроосель стверджують, що підприємництво у сфері сільського зеленого туризму не є основним видом діяльності, і близько 77% опитаних суб'єктів господарювання зазначили, що надання послуг сільського зеленого туризму можна лише частково визначити як основний вид діяльності. Узагальнюючий результат відповідей на це запитання зводиться до того, що сільський зелений туризм для 92% суб'єктів підприємництва є одним з основних видів діяльності та зайнятості. Це підтверджує думки науковців про те, що можливістю підвищити рівень зайнятості сільського населення є підприємництво у сфері сільського зеленого туризму.

Економічна та соціально-політична нестабільність у державі змушує людей знаходити додаткові джерела доходів, що підтверджується відповіддю власників агроосель щодо мети надання послуг сільського зеленого туризму. Переважна кількість опитаних зазначила, що надають послуги сільського зеленого туризму з метою збільшення доходів сім'ї (76%) і лише 6% стверджують, що займаються таким видом діяльності, щоб забезпечити виживання сім'ї. Таке співвідношення відповідей свідчить про те, що, з одного боку, ситуація в українському селі ще не досягла критичного рівня і лише для малої частки населення сільський зелений туризм є можливістю вижити, тобто жителі сільських територій попри всі труднощі та економічну нестабільність мають можливість заробити кошти (дод. Е).

Для значної кількості власників агроосель (43%) рівень доходів від підприємницької діяльності в загальній сумі доходів сім'ї складає близько

25%. Дохід від заняття сільським зеленим туризмом для 37% сімей у загальній сумі їхнього доходу сягає рівня 25-50%. Менша кількість селян-власників агроосель серед опитаних (17%) визначає, що частка доходу від надання послуг сільського зеленого туризму у їхньому сімейному бюджеті становить 51-75%. Лише 3% респондентів вважають, що сільський зелений туризм є основним джерелом отримання доходів в їхній сім'ї. Загальний висновок щодо цього питання можна зробити такий, що підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму, попри всі інші, є важливим чинником та джерелом отримання грошей для сільських родин.

Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму для селян є найбільш перспективною та малозатратною, оскільки, як ми вже зазначали, центральною фігурою в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка здійснює основну діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, та побічну – з використанням майна цього господарства для надання відповідних послуг у сфері сільського зеленого туризму. Процес надання послуг туристам взаємозалежний з використанням оселі, в якій проживають підприємливі селяни. Ми з'ясували, що для 39% сімей ведення бізнесу не є проблемою, оскільки вони володіють усім необхідним для цього майном. При цьому варто зазначити, що "вічна проблема", особливо молодих сімей, пов'язана з можливістю проживати окремо від батьків, безпосередньо пов'язана і зі сферою сільського зеленого туризму. Так, 59% опитаних на запитання, чи мають вони власний будинок, відповіли, що мають, але, окрім них, у ньому проживають батьки. Це частково обмежує та звужує можливості й результати від надання послуг сільського зеленого туризму. Варто також зазначити, що винайм житла характерний не лише для великих міст, а, як виявляється, з метою здійснення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму 2% респондентів орендують житло.

Згідно з положеннями чинного законодавства України не існує жодних обмежень щодо вибору форми ведення бізнесу. Як результат констатуємо

той факт, що власники агроосель надають послуги сільського зеленого туризму з реєстрацією фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб чи особистого селянського господарства. При цьому на практиці бачимо трохи іншу картину: серед 100 опитаних власників садиб 99 працюють як фізичні особи-підприємці, 1 – як юридична особа. Варто звернути увагу на те, що під час аналізу стану розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму Сколівщини ми зіткнулись із ситуацією невідповідності даних, отриманих з різних джерел (див. рис. 2.11, 2.12). Тому вважаємо, що отримані в процесі опитування результати є найбільш точними.

Відсутність гнучкої системи оподаткування підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму підтвердилась результатами опитування, зокрема 97% опитаних здійснюють підприємницьку діяльність на спрощеній системі оподаткування, тобто реєструються як фізичні особи-підприємці II групи та щомісячно сплачують єдиний податок за ставкою до 20% мінімальної зарплати. Лише 3% власників агроосель визнали, що здійснюють підприємницьку діяльність без ведення обліку, а отже, і не сплачують податків.

Звертаємо увагу на те, що власники агроосель, з якими ми співпрацювали, зауважують, що додаткові послуги (крім проживання) також користуються попитом, зокрема: харчування – 78%; транспортування – 63%; дозвілля – 24% та транспортне обслуговування – 18%. Таким чином, завдяки підприємливості селяни мають змогу отримати додаткові кошти, з одночасною реалізацією власної сільськогосподарської продукції.

Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму вимагає від власників агроосель особливих знань та специфічних особистих комунікативних якостей. Це пов'язано з постійним контактом з клієнтами-туристами, органами державної влади та місцевого самоврядування. Встановлено, що 68% селян надають послуги сільського зеленого туризму на основі власного досвіду, 26% – з використанням власних знань, 4% опитаних ведуть підприємницьку діяльність, використовуючи досвід сторонніх осіб, а

2% власників агроосель у процесі ведення бізнесу користуються іншими джерелами інформації про організацію бізнесу. Консультації органів державної влади та самоврядування, а також громадських організацій не використовують, оскільки таких консультацій ніхто не надає.

У наданні послуг сільського зеленого туризму важливе значення має реклама, зокрема поширення серед потенційних споживачів інформації про власну агрооселю. Більшість з опитуваних власників садиб (86%) рекламують свої послуги через мережу Інтернет, що є досить бюджетним та ефективним методом, адже існують безкоштовні сайти, на яких можна розмістити необхідну інформацію. Паралельно з цим методом 79% власників агроосель вказують на важливе значення відгуків туристів, які вже відвідали садибу, і схвально ставляться до такого способу поширення інформації серед туристів. Реклама агроосель через туристичні фірми є більш фінансово затратною, а тому менш поширеною серед опитаних (лише 4%). Деякі власники агроосель з метою залучення відвідувачів (3%) використовують інші методи рекламної діяльності.

Важливим результатом діяльності агроосель є залучення до процесу надання послуг членів сім'ї і найманих працівників. Праця членів сім'ї використовується абсолютною більшістю, у тому числі 86% респондентів вказали, що залучають до діяльності членів сім'ї в кількості 1-3 особи, 13% – 4-6 членів сім'ї, а 1% опитаних використовує працю одного найманого працівника. Отже, сільський зелений туризм практично повністю функціонує як сімейний бізнес, і це підтверджує раніше зроблений нами висновок про можливість і доцільність підприємництва на основі капіталу, що вже нагромаджений у сільських домогосподарствах.

Це є своєрідною гарантією сталості бізнесу. Підтвердженням цього висновку є те, що 88% опитаних залучають до підприємницької діяльності з надання послуг власних дітей і лише 12% батьків не практикують цього. З огляду на цей аспект функціонування агроосель у процесі дослідження нами було проведено соціологічне опитування серед молоді, як потенційного

резерву трудових ресурсів для підприємницької діяльності.

У результаті анкетування ста учнів 9-11 класів Сколівського району встановлено, що 64 % з них у складі сімей долучаються до підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму. Основні види робіт, які виконують діти власників агроосель, – це рекламна діяльність (54% опитаних) та транспортне обслуговування (32%). Водночас 63% учнів, яких батьки залучають до ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму, бажають продовжити батьківську справу.

Для оцінки потенціалу та перспектив розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму суттєве значення мають результати опитування учнів, серед яких бажання повернутися в рідне село виявили 65 % респондентів.

Ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму можливе за умов наявності специфічних знань у сфері економіки та підприємництва. Як показали результати опитування, 56% учнів заявили про наявність таких знань, а 44% – про те, що вони ще не ознайомлені з азами ведення бізнесу, оскільки вивчатимуть цей предмет пізніше.

У процесі соціологічного дослідження ставилось завдання встановити, як власники садиб оцінюють необхідність координації дій у користуванні спільними природними ресурсами. Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму процвітає там, де власники агроосель бережливо та ефективно використовують наявні природні багатства. Опитування показали, що 73% опитаних жодним чином не співпрацюють з іншими власниками агроосель, а 85% господарів ніяк не узгоджують свої господарські ініціативи та дії з іншими підприємцями. Водночас 94% респондентів визначають необхідність узгодження дій лише за певних умов, 3% оцінюють її як "дуже важливо", 1% – "важливо" і 2% вважають, що така співпраця є неважливою.

25,5% власників агроосель, які відповідали на запитання, вказують на неформальну співпрацю з іншими селянами-підприємцями, яка полягає

насамперед в узгодженні ціни за надані послуги (ліжко-місце), і жоден з опитаних не погоджується на співпрацю у формі створення громадської організації чи товариства, на що варто звернути особливу увагу. Очевидно, що причиною цього є загострення конкуренції серед підприємців та недооцінка ними можливостей організаційних чинників.

Агрооселі як суб'єкти підприємницької діяльності функціонують у рамках економічної системи держави, а отже, як і будь-які підприємства, підпадають під вплив певних чинників. Ми запропонували суб'єктам господарювання у сфері сільського зеленого туризму (90 одиниць) оцінити важливість чинників, які стимулюватимуть їх до розширення обсягів діяльності. Зведені результати подано в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Оцінка важливості чинників, які впливають на підприємницьку діяльність у сфері сільського зеленого туризму

Чинник	Дуже важливо	Важливо	Важливо за певних умов	Неважливо	Зовсім не важливо
Державна підтримка (дотації, субсидії)	37	55	6		2
Вдосконалення інфраструктури села	97	3			
Узгодженість дій з іншими суб'єктами господарювання	3	1	94	2	
Діяльність органів місцевого самоврядування	2	82	16		
Діяльність громадських організацій		17	58	25	
Інше (вказіть)					

Як бачимо, державна підтримка є дуже важливою для 55% власників агроосель, 37% вважає дотації та субсидії важливими, 6% потребують державної підтримки лише за певних умов, а 2% не вірять у державну допомогу в розвитку сільського зеленого туризму і тому вважають її зовсім не важливою.

Підприємці розуміють значення інфраструктури для розвитку свого

бізнесу, адже туристи їдуть перш за все туди, де налагоджено хороше транспортне сполучення (особливо автомобільні шляхи), екскурсійне обслуговування та організоване дозвілля. Саме тому 97% опитаних вважають за необхідне вдосконалювати інфраструктуру села та оцінюють цей чинник за наведеною шкалою як "дуже важливо" і лише 3% з них визначають його як "важливо".

Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму та перспективи її розвитку прямо залежать від співпраці з органами місцевого самоврядування, починаючи від встановлення ставки єдиного податку і закінчуючи рішеннями сільської чи селищної ради, які безпосередньо стосуються сільського зеленого туризму. На основі цього 82% підприємців – жителів сільських територій вважають, що дії органів місцевого самоврядування відіграють важливу роль і є чинником у сприянні чи гальмуванні розвитку сільського зеленого туризму. Визначають цей чинник як "дуже важливо" 2% опитаних, а 16% власників агроосель відносять вагомість цього чинника до категорії "важливо за певних умов".

Відповідно до теорії Е. Остром про механізм використання спільних благ економічна взаємодія учасників ринку може відбуватись на основі ринкового механізму під регулюючим впливом держави або внаслідок координації спільних дій учасників процесу. Тому питання про можливість і доцільність створення організації з метою координації дій було досліджено в процесі опитування. Встановлено, що лише 17% власників агроосель вважають, що діяльність громадських організацій є важливою для розширення їх діяльності у сфері сільського зеленого туризму, а більшість із них (58%) не беруть до уваги можливості її впливу на діяльність садиб та оцінюють як "важливо за певних умов". Ще близько 25% респондентів відносять координуючий вплив громадських організацій до категорії "неважливо". Водночас позитивним є те, що, оцінюючи потребу координації дій, близько 30% селян-господарів дописували коментар про відсутність "нормальної громадської організації у сфері сільського зеленого туризму".

Розвиток сільського зеленого туризму є результиуючим наслідком розвитку сільських територій, які є простором для його функціонування. З цією метою в державі формуються і діють відповідні програми сільського розвитку, а сільське населення повинно відчувати результати їх реалізації. Однак опитування показало, що 77% жителів сіл не знають про їх існування, 17% опитаних вказали на свою поінформованість про них, а 6% респондентів з числа опитаних володіють інформацією лише в загальних рисах. Позитивним можна вважати те, що мережа Інтернет і в сільській місцевості є основним джерелом отримання та поширення інформації, а 57% опитаних вказали, що дізнались про існування державних програм з підтримки та розвитку сільських територій завдяки цьому ресурсу.

ЗМІ є джерелом отримання інформації про державні програми розвитку сільських територій для 35% селян – власників агроосель. Через приватні розмови між власниками агроосель отримали інформацію про наявні програми тільки 5% респондентів. Завдяки роботі органів державної влади лише 1% опитаних отримав таку інформацію, а 2% дізнались про це іншими шляхами.

Допомогу з бюджетних джерел на започаткування власного бізнесу у сфері сільського зеленого туризму отримали через центр зайнятості на основі розробленого бізнес-проекту лише двоє власників агроосель, а 98% серед опитаних ніколи не отримували будь-яких допомог.

Агрооселя є своєрідним підприємством з надання послуг, де дохід від виробничої діяльності залежить від наявних ресурсів. Такими ресурсами є власне житло, а виробничі можливості з надання послуг залежать від кількості кімнат та наявних там ліжко-місць. З числа опитаних власників агроосель 23% надають у розпорядження відвідувачів 1–4 кімнати, а 77% власників садиб пропонують 5–8 кімнат. Щодо кількості ліжко-місць, то 11% агроосель приймають одночасно 1–6 туристів та 89% агроосель обслуговують одноразово 7–12 туристів.

Оскільки одночасно з проживанням надаються послуги з харчування,

важливим було оцінити стан використання земельних ділянок для потреб вирощування сільськогосподарської продукції. Встановлено, що переважна більшість опитаних власників агроосель (83%) використовують для цього присадибні земельні ділянки площею до 10 а, 13% господарів володіють земельними ділянками в розмірі 20–50 а і лише 4% респондентів з метою ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму використовують земельні ділянки площею 10-20 а. Опитування показало, що селяни усвідомлюють, яким реальним капіталом вони володіють, тому на запитання про вартість земельних ділянок у населених пунктах, де розвивається сільський зелений туризм, 26% респондентів вказали на ціну від 1 до 5 тис. доларів, а 74% власників агроосель оцінили свої ділянки залежно від місця розташування та рівня облаштування від 5 до 10 тис. доларів за ар. На основі цих суджень можна припустити, що практично кожне домогосподарство в досліджуваному районі гіпотетично володіє значним базовим капіталом, який потенційно може бути залученим в економічний оборот та істотно збільшити їхні доходи.

Позитивним наслідком, що, очевидно, сформувався під впливом такої оцінки власного майна, є висловлене в ході опитування бажання власників агроосель продовжувати та розширювати господарську діяльність. Позитивну відповідь дали 97% респондентів, і лише 3 % з опитаних, негативно оцінили свої перспективи в цій сфері.

Розширення діяльності у сфері сільського зеленого туризму, поряд з іншими чинниками, 87% власників агроосель пов'язують із необхідністю використовувати вільні земельні ділянки, 9% опитаних планують використовувати вільні земельні ділянки для розширення господарської діяльності, але в майбутньому, і лише 4% респондентів не планують залучати додаткові площі земель. Така одностайність власників агроосель в оцінці перспектив розвитку свого бізнесу підтверджує наше твердження про те, що земля є визначальним чинником, який стимулює економічну діяльність агроосель та забезпечує можливість її розширення.

Для забезпечення позитивного результату своєї діяльності 86% власників агроосель готові вкладати власні кошти у розширення і вдосконалення інфраструктури, а 13% опитаних вірять в існування та перспективи державної допомоги. Лише 1% покладає свої сподівання на залучення коштів сільських рад задля розвитку інфраструктури. Тому закономірною є незадовільна оцінка діяльності і ролі органів місцевого самоврядування, оскільки 75% серед опитаних не задоволені такою діяльністю, а 25% суб'єктів господарювання лише частково задоволені їхньою роботою. Це також підтверджує наш висновок про те, що більшість проблем із розвитку сільського зеленого туризму в регіоні має інституціональний характер і може бути вирішена через активізацію дій сільських громад задля посилення вимог до роботи органів влади.

Варто зазначити, що проблеми, які досліджено і проаналізовано нами, потребують вирішення як на державному, так і на регіональному рівні. Спільними зусиллями органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських та політичних організацій необхідно вивести сільський зелений туризм як сферу економіки нашої держави на якісно новий рівень, що сприятиме розвитку інших галузей та сфер економіки сільських територій.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного аналізу та оцінки стану розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму можна зробити такі висновки:

1. Сільський зелений туризм в Україні має добрі передумови для розвитку, адже в усіх її регіонах є пам'ятки історії та культури світового рівня, унікальні природні ландшафти. Сільське населення, близько двох третин якого становлять безробітні або частково зайняті, володіє первинним капіталом для підприємницької діяльності у вигляді будинків і земельних ділянок. Домогосподарства, володіючи таким реальним капіталом для

розгортання підприємницької діяльності, не вбачають у ньому джерел економічної вигоди. Сільський зелений туризм розвивається у двох напрямках: як додатковий підробіток (коли людина займається фермерством чи іншим видом діяльності на селі й водночас здає в оренду кілька кімнат свого будинку) і як основне заняття.

2. Україні варто переймати досвід європейських країн, де програми залучення сільських громад до сільського зеленого туризму мають державну підтримку. З погляду розподілу та зосередження агроосель за регіонами, сільський зелений туризм розвивається в Україні нерівномірно. Причиною цього є різні природно-кліматичні умови та історико-культурні об'єкти. Найбільшим осередком функціонування агроосель є області Західної України, зокрема Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька.

3. В Україні найбільш поширеною формою підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є створення агроосель, кількість яких зростала у 2013 р. порівняно з 2012 р., але зменшилась у 2014 р. Така ситуація зумовлена, на нашу думку, нечіткістю та невизначеністю економічної політики держави в цій сфері господарської діяльності. Варто вказати, що всі суб'єкти підприємництва у сфері сільського зеленого туризму діють у організаційно-правовій формі як фізичні особи-підприємці.

4. За даними офіційної статистичної звітності, кількість агроосель, що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, має тенденцію до скорочення. Проте аналіз пропозицій з надання послуг агрооселями області в мережі Інтернет вказує на значно більшу кількість господарюючих суб'єктів у цій сфері, що свідчить про значну тінізацію підприємницької діяльності, в основі якої лежать причини переважно інституціонального характеру, зумовлені недосконалістю нормативно-правової бази, що формує відповідну якість бізнес-середовища.

5. Вказані тенденції підтверджуються в діяльності агроосель Сколівського району Львівської області, де розвиток сільського зеленого туризму сягнув значних обсягів. Протягом 2012–2014 рр. тут спостерігається

нестійка динаміка кількості агроосель. Вартісні показники підприємницької діяльності в досліджуваному районі дають підстави стверджувати про достатній рівень ефективності цього виду діяльності, адже, незважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію в державі, агрооселі отримують прибутки.

6. Проведене дослідження тенденцій розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму дає підстави стверджувати, що організаційно-економічне та інституційне середовище, в якому функціонують агрооселі, повинно передбачати більш чіткий порядок та умови надання сільськими жителями туристичних послуг на основі використання ними майна домогосподарств, раціональні правила та норми ефективного використання спільних ресурсів, якими є сільські території і їх природні особливості.

7. Узагальнення результатів соціологічних опитувань, проведених серед власників агроосель Сколівського району, де зосереджено понад 90% агроосель Львівської області, дало змогу ідентифікувати низку проблем загального та локального характеру, що гальмують розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях [76 – 78; 80; 169; 170; 172; 189].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРООСЕЛЬ ЯК СУБ'ЄКТІВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

3.1 Перспективи розвитку туристичного підприємництва в сільській місцевості

Дедалі більшу конкуренцію великим туркомплексам в Україні створює сільський зелений туризм, в якому високий рівень комфорту поєднано з домашньою гостинністю сільських родин та незабутнім етнографічним колоритом відпочинку в українському селі.

У країнах Європейського Союзу сільський зелений туризм успішно функціонує та розвивається за рахунок постійно зростаючого попиту серед жителів міських територій. Багатьом туристам набридло відпочивати за стандартною схемою та в місцях скупчення великої кількості людей. З урахуванням цього європейці шукають послуги-субституту, які можуть забезпечити їм більш комфортний і оздоровчий відпочинок. Відвідування туристами колоритних етнографічних сільських територій, з одного боку, задовольняє їхнє бажання відпочинку, а з іншого – створює можливість сільським жителям отримати економічні вигоди від використання власного житла і землі [89; 105].

Усі регіони України характеризуються сприятливими природно-кліматичними умовами та наявністю різноманітних рекреаційних ресурсів, що разом з підвищенням інтересу до України у зв'язку з проведенням фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 року зумовило збільшення кількості іноземних туристів, найвищий рівень якого спостерігався у 2012 році. У рік проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу Україну відвідало понад 23 млн туристів, що на 2 млн більше, ніж у 2011 році, та на 5 млн більше, ніж у 2005 році. У 2012 році найбільше зросли туристичні потоки з Португалії (у 2,8 раза), Сербії (у 2,4

раза), Швеції (у 2,2 раза), Бразилії, Данії, Нідерландів (в 1,6 раза), Туреччини та Мексики (в 1,5 раза). За кількістю туристів перше місце займає м. Київ, яке у 2012 році відвідало 65 % туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами України, 18 % відвідали Автономну Республіку Крим, м. Севастополь, Івано-Франківську та Львівську області [45].

Фінансова криза, яка триває декілька років, значно вплинула на структуру туризму та туристичні можливості окремих регіонів. Події 2014 року фактично зупинили низку туристичних потоків у такий регіон, як Автономна Республіка Крим, зменшилися всі туристичні потоки і в інших регіонах України. Ситуація, пов'язана з проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, та нестабільність, яка поширюється з цих регіонів на інші південно-східні області, утримує населення від поїздок. Стабілізація ситуації на Донбасі у середньостроковій перспективі дасть змогу пожвавити туристичний сектор Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей [45].

У цих умовах сільський зелений туризм є сектором економіки, який демонструє стале зростання, що розширює можливості реалізації продукції особистих підсобних господарств сільського населення. Продукція реалізується на місці не як сільськогосподарська сировина, а з певною доданою вартістю як готові продукти харчування після відповідної обробки і приготування. Домогосподарства, власники яких долучаються до надання туристичних послуг, вдосконалюють структуру посівів на присадибних ділянках з урахуванням потреб гостей, розширюють асортимент овочевих культур, фруктових дерев, ягідників; розвивають і урізноманітнюють присадибне тваринництво, заводять тепличне господарство. Така диверсифікація виробничої діяльності адаптує можливості особистих селянських господарств до потреб ринку і створює передумови для їх розвитку в цьому напрямі на перспективу.

Перспективи розвитку сільського зеленого туризму формуються і завдяки реалізації заходів з поліпшення благоустрою сільських садиб,

вулиць, у цілому сіл; розвитку соціальної інфраструктури. Звичайно, на перших порах приймання та обслуговування відпочивальників відбувається на базі існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але з надходженням певних коштів від цієї діяльності ті, хто нею займаються, починають робити вкладення у покращання побутового облаштування житла, вулиць; об'єднаними зусиллями добиваються змін на краще сфери обслуговування. Усе це не тільки сприяє розвитку села, а й, матеріалізуючи організаційні зусилля і фінансові ресурси сільських жителів та сільської громади, надає процесам незворотного характеру, що є додатковим стимулом для прийняття перспективних рішень щодо стратегії розвитку особистих селянських господарств і перетворення їх на агрооселі.

Суттєву роль відіграє розвиток сільського зеленого туризму у підвищенні культурно-освітнього рівня сільського населення. Готуючись приймати і обслуговувати відпочивальників, члени селянських родин мимоволі змушені поповнювати свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни і санітарії, приготування їжі тощо, а спілкування з гостями розширює їх кругозір, дає змогу зав'язати нові знайомства і підтримувати зв'язки з метою формування сталого контингенту потенційних споживачів туристичних послуг. Таким чином, комунікативність стає атрибутом нової якості людського капіталу, що формується в домогосподарстві, залученому у сферу надання послуг, та одночасно є сталим чинником для перспективи розвитку.

Пропозиції і вимоги відвідувачів щодо умов проживання часто реалізуються у реконструкції чи розширенні житлових приміщень, кращому їх пристосуванні та облаштуванні під потреби туристів, що покращує споживчі якості житлового фонду та розширює перспективи домогосподарств щодо їх діяльності як суб'єктів туристичного ринку.

Можна зробити висновок, що перспектива розвитку сільського зеленого туризму зумовлена процесами, що відбуваються в сільських

домогосподарствах, через трансформацію обмежених ресурсів, якими вони володіють (земля, майно, праця), шляхом нарощення їх споживчих якостей.

Водночас на питання про розвиток сільського зеленого туризму в Україні фахівці відповідають лаконічно: "У нас є потенціал". Щоправда, продемонструвати його за допомогою конкретних цифр поки що ніхто не може [89; 105].

Диверсифікація туристичної діяльності є необхідною умовою розвитку туризму на перспективу. Сільський зелений туризм – це не лише споглядання мальовничих пейзажів. Мешканці великих міст їдуть на село, щоб відпочити від цивілізації та навчитися різноманітних ремесел, адже господарі часто пропонують майстер-класи з гончарства, бджолярства, полювання, лозоплетіння тощо. Цей вид туризму представляє національний колорит, який міг би стати приманкою для закордонних відпочивальників, але іноземна клієнтура становить поки що не більше ніж 20%, адже якість послуг в Україні значно нижча від європейської [26]. Тому, ведучи мову про потенціал розвитку сільського зеленого туризму і можливості його практичної реалізації, можна висловити гіпотезу про найбільш імовірні шляхи розвитку цього процесу.

На наш погляд, а також як видно з проведеного в попередньому розділі аналізу, процес розвитку сільського зеленого туризму демонструє свою двовекторність. Формування сільського зеленого туризму характеризується широким залученням особистих селянських господарств до надання ними послуг з проживання та харчування, водночас цей процес набуває сталого і організованого характеру і все більше здійснюється на базі агроосель, що утворилися з числа найбільш результативних в економічному аспекті особистих селянських господарств. Їх успішна організаційно-економічна трансформація та інституціоналізація статусу у суб'єкти ринкового характеру (фізичні особи-підприємці) дозволяє прогнозувати ймовірний напрям розвитку цього процесу, його зміст і характер, а отже, і можливості для впливу на його організаційний перебіг.

Обидва напрями розвитку сільського зеленого туризму – у рамках особистих селянських господарств і на основі агроосель (у їх різних організаційно-правових формах) – можуть відбуватися за однієї ключової умови – наявності підприємницької ініціативи їх власників. Процес активізації підприємницької ініціативи як чинника цього процесу має свої особливості залежно від суб'єктності задіяних у процес домогосподарств. Якщо це відбувається в рамках особистих селянських господарств, то цей напрям розвитку може бути більш масовим за масштабами, але менш ефективним за економічними результатами, займаючи певну частку в доходах особистих селянських господарств.

Другий напрям розвитку сільського зеленого туризму на основі створення агроосель є, як показують розрахунки, ефективнішим за результатами, і механізми сприяння його розвитку є предметом більш детального нашого дослідження.

Очевидним є те, що обґрунтування перспектив розвитку за кожним із напрямів вимагає вибору різних механізмів, методів та інструментів активізації підприємницької діяльності, притаманних конкретним суб'єктам діяльності. Відмінними повинні бути інституційна підтримка, організаційні заходи та інші складові, що забезпечують процес розвитку.

Водночас для обох напрямів активізації цього процесу спільним є середовище, в якому їх необхідно активізовувати. Саме тому для оцінки перспектив розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму необхідно провести аналіз зовнішнього середовища, який здійснено нами з позицій виявлення впливу макрооточення та мезооточення на діяльність агроосель, як конкретного об'єкта нашого дослідження.

Аналіз макрооточення агроосель виконується з метою визначення рівня впливу на них таких компонент: демографічної, економічної, технологічної, політико-правової, природної та соціально-культурної. Результатом цього аналізу є також виявлення перспектив розвитку агроосель з урахуванням тенденцій змін цих чинників і компонент (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Діагностика макрооточення агроосель*

Компонента, чинник	Стан чинника	Тенденції зміни чинника	Характеристика впливу на суб'єкт підприємництва
1	2	3	4
Демографічна			
Кількість населення країни	-4,35 млн осіб за останні 10 років [44]	Зменшення кількості населення	Не чинить суттєвого впливу на діяльність агрооселі
Економічна			
Система оподаткування	Загальні умови оподаткування	Відсутність податкових пільг чи знижок	Негативно, неможливо вкладати кошти у розвиток агрооселі
Рівень інфляції	Значний, близько 40,1% (прогнозовано за 2015р.) [63]	Постійне зростання	Негативно, значні коливання рівня цін суттєво впливають на діяльність агрооселі
Купівельна спроможність населення	Низький рівень купівельної спроможності	Подальше зubo- жіння населення	Позитивно, оскільки призводить до зростання попиту на послуги агрооселі
Фінансово-кредитна політика в країні	Від 21,8% за кредит у національній валюті та від 11,5% в іноземній валюті	Нестабільна вартість кредитів	Не дає змоги власникам агроосель залучати кредитні кошти для розвитку
Природна			
Рівень забруднення навколишнього середовища	Високий	Зростання забруднення атмосфери в містах	Позитивно впливає, оскільки сприяє зростанню попиту на послуги садиб
Технологічна			
Інноваційний потенціал галузі	Високий, постійне оновлення	Використання нових технологій у процесі надання послуг	Позитивно, зменшення собівартості та оптимізація процесу обслуговування клієнтів (зменшується трудомісткість)
Політико-правова			
Стан законодавства, яке регулює господарську діяльність	Відсутність спеціального законодавчого акта щодо сільського зеленого туризму	Непрогнозовані зміни в законодавстві	Негативно через постійний моніторинг та пристосування до змін
Порядок категоризації агроосель	Добровільний характер	Удосконалення порядку встановлення категорії агрооселі [152]	Підвищення іміджу агрооселі
Державна економічна політика	Нечітка державна політика у сфері сільського туризму	Зменшення кількості агроосель	Зниження економічного потенціалу агрооселі
Політичні протистояння	Проведення антитерористичної операції в східних облас-	Переорієнтація смаків споживачів на відпочинок на	Зростання кількості відпочивальників

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4
	тах України	гірських територіях	
Соціально-культурна			
Ставлення людей до праці	Бажання працювати і творчо виконувати завдання	Постійне покращання та вдосконалення	Підвищення підприємницької активності
Рівень освіти	Високий рівень освіти, проте не спеціальної, не пов'язаної з туризмом	Зростання кількості абітурієнтів, які вивчатимуть агротуризм	Зростання якості людського капіталу

*Складено автором.

Очевидно, що найбільш загальними чинниками, що формують загальні тенденції і визначають тренди в туристичній галузі, є кількість населення, рівень його доходів і купівельна спроможність, стан політичної та економічної стабільності тощо.

За даними Держкомстату України, кількість населення країни протягом останніх 10 років знижується (рис. 3.1). Водночас треба зауважити, що співвідношення між кількістю міського та сільського населення України становить близько 1,8-2 : 1.

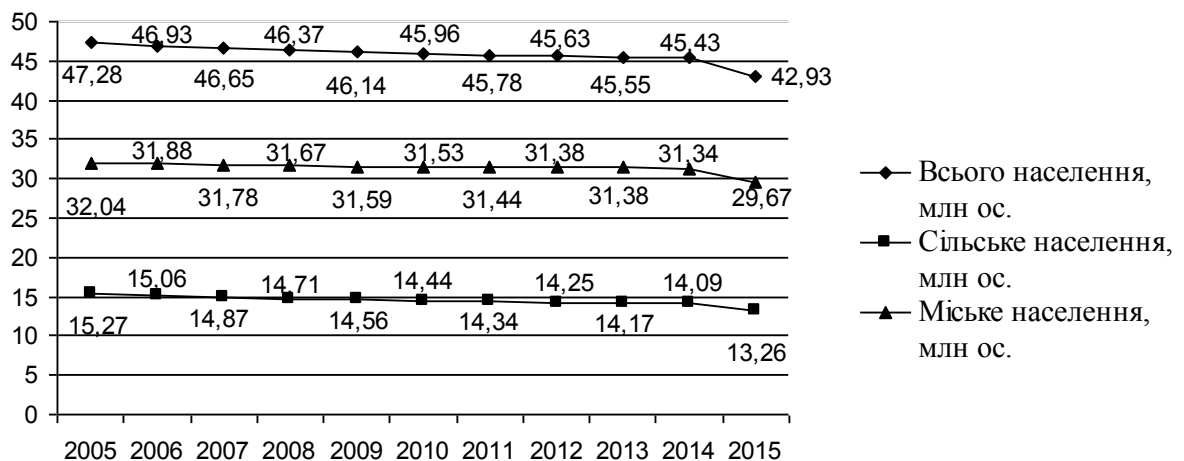

Рис. 3.1. Динаміка кількості населення України, у тому числі сільського та міського, за період 2005–2015 рр.*

* Джерело: [44].

Узагальнену інформацію про динаміку рівня доходів населення (середньомісячної заробітної плати) у період 2012–2014 рр. в розрізі областей

України наведено в табл. 3.2. Групуємо області, враховуючи рівень доходів населення, урбанізацію та віддаленість від об'єкта нашого дослідження. Припускаємо, що ці характеристики впливатимуть на кількість потенційних споживачів послуг сільського зеленого туризму агроосель.

Таблиця 3.2

Динаміка середньомісячної заробітної плати в областях України у 2012–2014 рр.

Середньомісячна зарплата, в регіонах, грн	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Темп приросту, %
Області з високим рівнем урбанізації та промислового розвитку				
Дніпропетровська	3138	3336	3641	16,03
Донецька	3496	3755	3858	10,35
Запорізька	2927	3142	3432	17,25
Луганська	3090	3337	3377	9,29
Харківська	2753	2975	3143	14,17
Київська	3157	3351	3489	10,52
м. Київ	4607	5007	5376	16,69
Області-сусіди Львівської області				
Львівська	2578	2789	2961	14,86
Івано-Франківська	2539	2679	2875	13,23
Закарпатська	2351	2553	2744	16,72
Волинська	2339	2580	2721	16,33
Рівненська	2575	2844	3033	17,79
Тернопільська	2185	2359	2527	15,65
Інші області				
Вінницька	2432	2651	2810	15,54
Житомирська	2369	2561	2763	16,63
Кіровоградська	2428	2608	2789	14,87
Миколаївська	2822	3094	3344	18,50
Одеська	2700	2947	3129	15,89
Полтавська	2850	2988	3179	11,54
Сумська	2503	2702	2877	14,94
Херсонська	2269	2464	2617	15,34
Хмельницька	2425	2641	2878	18,68
Черкаська	2508	2682	2829	12,80
Чернівецька	2329	2484	2578	10,69
Чернігівська	2308	2504	2690	16,55

* Складено автором на основі [44].

Наведені дані про розмір середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника протягом 2012–2014 рр. в областях України демонструють низький рівень оплати праці. Зростання розміру заробітної плати відбувається нижчими темпами, ніж зростання

рівня цін (індекс цін у 2014 р. – 112,1%), що спричинює зниження купівельної спроможності населення та змінює пріоритети у виборі дозвілля та відпочинку.

Стосовно рівня урбанізації, то ми припускаємо, що жителі великих міст бажають змінити міський ритм життя на більш спокійний та отримати послуги сільського зеленого туризму.

Загальні макроекономічні показники і тенденції інтерпретуються стосовно процесу розвитку сільського зеленого туризму по-різному. Зокрема, аналіз макрооточення агроосель Сколівщини показав, що чинником, який позитивно впливає на їхню діяльність, є купівельна спроможність населення. Незважаючи на певне зниження її реального рівня, з урахуванням невисокої (порівняно з іншими видами) вартості послуг агроосель значна частина населення, все-таки має змогу оплатити відпочинок в агрооселі.

Сприятливим для діяльності агроосель виявилось загострення політичної ситуації в Україні. Анексія Криму та проведення антитерористичної операції на Сході нашої держави призвели до переспрямування туристичних потоків, у тому числі в західні регіони, оскільки зникла можливість для безпечного відпочинку на Чорному, Азовському морях, а відпочинок за кордоном став менш доступним.

Проте, попри позитивну сторону, існують чинники, які негативно впливають, до яких насамперед належать законодавчо-нормативна база, система оподаткування, рівень інфляції, фінансово-кредитна та економічна політика в державі. Варто зазначити також, що демографічна компонента не чинить суттєвого впливу на діяльність агроосель.

Зниження кількості населення країни призводить до скорочення цільової аудиторії споживачів, тобто до зниження попиту на послуги агроосель, які розташовані на території Сколівського району Львівської області. Проте перевагою агроосель є обслуговування туристів, які змінюють відпочинок у небезпечних областях та на території анексованого Криму на спокійний відпочинок у Карпатах.

Виявлення перспектив розвитку сільського зеленого туризму задля визначення стратегії та обґрунтування сценаріїв її реалізації можливо здійснити на основі системно-цільового підходу. У рамках реалізації цього підходу нами проведено SWOT-аналіз з узагальненням наявного інформаційного матеріалу, що описує умови розвитку сільського зеленого туризму як суспільно-економічного процесу. Структуризація чинників, що зумовлюють стан зовнішнього середовища, в якому здійснюють свою підприємницьку діяльність власники агроосель, і внутрішніх чинників, що формують мотиви і стимули їх діяльності, дозволила більш наглядно оцінити зміст всього процесу та сформулювати інформаційну основу для розробки можливих рішень.

Аналіз і оцінка макрооточення, в якому діють агрооселі Сколівського району, дозволили структурувати основні можливості та загрози (табл. 3.3), що дає змогу детальніше оцінити вплив окремих чинників та їх значення для ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму, а також виявити можливу реакцію цих суб'єктів господарювання на їх зміни.

Таблиця 3.3

Характеристика можливостей та загроз у макрооточенні агроосель*

Можливості/загрози	Основні елементи потенційної можливості, загрози	Питання або проблема, яких вони стосуються	Можливі дії товариства
1	2	3	4
Можливості			
Порядок категоризації агроосель	Впровадження єдиних вимог для проходження категоризації агроосель	Зростання іміджу агроосель	Проходження категоризації
Розширення інноваційного потенціалу галузі	Технологічні нововведення	Покращання сервісу та якості послуг сільського зеленого туризму	Використання інноваційного потенціалу у своїй діяльності
Загрози			
Законодавчо-нормативна база	Відсутність єдиного підходу до визначення підприємництва у сфері сільського зеленого туризму	Зниження в селян зацікавленості до підприємництва	Діяльність у межах чинного законодавства
Зростання рівня інфляції	Зниження обсягів продажу	Зростання цін на послуги, зниження по-	Постійний контроль за рів-

Продовж. табл. 3.3

1	2	3	4
		зиції на ринку	нем цін на послуги
Система оподаткування	Загальні умови оподаткування	Зниження прибутку від надання послуг туристам	Використання коштів для сплати податків
Неефективна державна економічна політика	Висока вартість кредитів, відсутність програм підтримки розвитку сільського зеленого туризму	Формування вартості послуг	Адаптація до існуючого стану, необхідність удосконалення

* Складено автором.

Важливою компонентою зовнішнього середовища є мезооточення, яке доцільно аналізувати в розрізі таких складових: конкуренти, споживачі та продавці послуг. Виявлені чинники впливу мезооточення агроосель Сколівського району Львівської області подано у табл. 3.4.

Аналіз мезооточення агроосель показав, що зростання кількості готелів, міні-готелів та баз відпочинку посилює конкуренцію у сфері сільського зеленого туризму. Проте, з іншого боку, така ситуація сприяє постійному оновленню агроосель та вдосконаленню процесу надання послуг.

Таблиця 3.4

Характеристика мезооточення агроосель Сколівщини*

Компонента, чинник	Стан чинника	Тенденції розвитку чинника	Характеристика впливу на агрооселю
1	2	3	4
Конкуренти			
Галузеві конкуренти, які надають аналогічні послуги	233 агрооселі в Україні; 23 у Львівській області та 12 у Сколівському районі [69; 165; 166]. Близько 350 (за даними соціологічного опитування)	Зменшення кількості ФОП, які надають послуги сільського зеленого туризму. Зростання кількості агроосель, які не реєструються	Негативний, знижується частка ринку, зменшується попит на послуги
Товари-замінники (послуги-замінники)	Міні-готелі, готелі та бази відпочинку, які надають послуги з проживання	Посилення позицій серед суб'єктів господарювання, які надають такі послуги	Збільшення кількості клієнтів зі середнім та низьким рівнем доходу та клієнтів віком до 25 років
Споживачі послуг			
Ставлення покупців до	Позитивне, довіра зі сторони клієнтів	Зростання ролі агроосель	Позитивний, зростання кількості клієнтів,

Продовж. табл. 3.4

1	2	3	4
послуг			що приведе до збільшення попиту
Продавці послуг			
Пунктуальність і обов'язковість виконання умов постачання	Співпраця з великими фірмами	Зростання якості роботи цих установ	Позитивний, дає змогу якісно та безперебійно надавати послуги
Рівень спеціалізованості постачальника	Середній, великі фірми-постачальники	Незначне зростання	Потивний, впливає на підвищення якості продукції та послуг

* Розробка автора.

Отже, позитивне ставлення клієнтів до послуг, які надають агрооселі, забезпечує зростання обсягів реалізації та розширення кола споживачів. Відповідальність продавців послуг та дотримання ними стандартів якості послуг позитивно впливають на діяльність підприємств у сфері сільського зеленого туризму.

Детальна характеристика виявлених у мезооточенні можливостей та загроз подана в табл. 3.5, що дає змогу визначити основні можливості/загрози, детермінувати проблеми, яких вони стосуються, та спрогнозувати дії суб'єкта господарювання, що зумовлені впливом сукупності цих чинників.

Таблиця 3.5

Аналіз можливостей та загроз у мезооточенні агроосель Сколівщини*

Можливості/загрози	Основні елементи потенційної можливості, загрози	Питання або проблема, якої вони стосуються	Можливі дії агрооселі
1	2	3	4
Можливості			
Пунктуальність і обов'язковість виконання умов постачання	Вчасні та якісні поставки товарів	Вчасне постачання товарів в агрооселю забезпечує своєчасне та якісне надання послуг, задоволення потреб споживачів	Налагодження довготривалої співпраці
Загрози			
Галузеві конкуренти, які надають аналогічні	Зменшення обсягів продажу	Відплив покупців і поступове зменшення обсягів реалізації послуг	Запровадження різноманітних акцій

Продовж. табл. 3.5

1	2	3	4
послуги			
Послуги-замінники	Зменшення кількості покупців	Скорочення реалізації, зниження частки ринку	Перегляд цінової політики

* Розробка автора.

Нами проведено ранжування чинників зовнішнього середовища щодо агроосель, які узагальнено у вигляді аналітичної таблиці. Важливість (вага впливу) чинника оцінюється нами на емпіричній експертній основі, присвоюючи йому значення показника "2" або "3". При позитивному впливі показника "напряму впливу" його значення становить (+1), при негативному впливі – (-1). Рівень важливості впливу окремого чинника визначаємо як добуток рівня оцінок трьох попередніх показників (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Оцінка можливостей і загроз зовнішнього середовища садиб,
розташованих на території Сколівського району***

Компонента, чинник	Важливість чинника	Вплив на організацію	Напряму впливу	Рівень важливості
1	2	3	4	5
Макрооточення				
Економічна				
Система оподаткування	3	3	-1	-9
Рівень інфляції	2	2	-1	-4
Купівельна спроможність населення	3	3	+1	+9
Фінансово-кредитна політика в країні	3	2	-1	-6
Природна				
Рівень забруднення навколишнього середовища	2	2	+1	+4
Політико-правова				
Стан законодавства, яке регулює господарську діяльність	3	3	-1	-9
Порядок категоризації агроосель	2	2	+1	+4
Державна економічна політика	2	2	-1	-4
Політичне протистояння	2	2	+1	+4
Технологічна				
Інноваційний потенціал галузі	3	2	+1	+6
Соціально-культурна				
Ставлення людей до праці	2	2	+1	+4
Рівень освіти	2	2	+1	+4
Загальний рівень впливу макрооточення	X	X	X	+3

Продовж. табл. 3.6

1	2	3	4	5
Мезооточення				
Конкуренти				
Галузеві конкуренти, які надають аналогічні послуги	2	3	-1	-6
Послуги-замінники	2	3	-1	-6
Покупці				
Ставлення покупців до послуг	2	2	+1	+4
Постачальники				
Пунктуальність і обов'язковість виконання умов постачання	3	2	+1	+6
Рівень спеціалізованості постачальника	2	2	-1	-4
Загальний рівень впливу мезооточення	X	X	X	-6

* Розроблено автором.

Провівши ранжування чинників зовнішнього середовища агроосель, ми виявили, що їхнє оточення є неоднорідним та неоднозначним. Позитивно впливають на діяльність агроосель такі чинники макрооточення: купівельна спроможність населення (+9 балів), порядок категоризації агроосель (+4 бали), рівень освіти (+4 бали), ставлення людей до праці (+4 бали) та інноваційний потенціал галузі (+6 балів), адже сприяють розвиткові сільського зеленого туризму, підвищенню якості послуг та розширенню кола споживачів завдяки Інтернет-бронюванню. Зростання рівня інфляції (-9 балів) та фінансово-кредитна політика в країні (-6 балів) стримують розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. Проте загальний рівень впливу макрооточення агроосель становить +3 бали, що є стимулюючим показником розвитку. Зростання ролі сільського зеленого туризму у суспільстві забезпечує позитивне ставлення покупців до послуг (+4 бали), а отже, стимулює власників агроосель до подальшого вдосконалення та покращання умов проживання.

Пунктуальність і обов'язковість виконання умов постачання (+6 балів) забезпечує безперебійний процес надання якісних послуг. Співпраця з великими підприємствами, які здійснюють доставку продукції, дає певні гарантії і стабільність у роботі агрооселі.

Зростання конкуренції у сфері сільського зеленого туризму

спричинене зростанням кількості міні-готелів, готелів та баз відпочинку, що негативно позначається на діяльності агрооселі. Такі чинники, як галузеві конкуренти та послуги-замінники, впливають на агрооселю негативно (по -6 балів) з відповідними наслідками та загрозами. Недостатній рівень спеціалізованості постачальників (-4 бали) знижує рівень та якість послуг, які пропонує агрооселя. Загальний рівень впливу мезооточення садиб Сколівщини становить -6 балів, що змушує власників агроосель відповідно реагувати та планувати подальшу діяльність.

Таким чином, сучасний стан макрооточення здійснює переважно негативний вплив на розвиток процесів, спостерігається певний розрив між позитивним впливом макрооточення (+3 бали) та негативним впливом мезооточення (-6 балів). Це впливає на економічну поведінку селян-власників агроосель, змушує їх адекватно та швидко реагувати на будь-які зміни в економіці держави загалом та на ринку туристичних послуг зокрема.

Провівши оцінку чинників стану зовнішнього середовища агроосель, які функціонують на території Сколівського району Львівської області, та встановивши між ними взаємозв'язки, можна зробити висновок, що попри незначні успіхи агроосель, необхідно знижувати вплив негативних чинників на забезпечення ефективної діяльності агроосель. Більшість цих чинників зумовлена не тільки тим, що сільський зелений туризм перебуває на стадії свого становлення як вид економічної діяльності, а й значною мірою недоконалістю інституційного забезпечення розвитку цього процесу, що детальніше розглянуто в наступному підрозділі.

Узагальнюючи результати SWOT-аналізу (рис. 3.2), можна достатньо обґрунтовано спрогнозувати сценарій розвитку, за якого агрооселі, незважаючи на наявні труднощі, мають можливості для утримання стабільної позиції на ринку туристичних послуг і будуть превалюючим трендом у процесі розвитку сільського зеленого туризму. Одночасно значна кількість особистих селянських господарств буде використовувати цей тренд і зможе трансформуватись у повноцінні суб'єкти туристичної діяльності в статусі

агроосель.

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
• використання власних будинків (перетворення пасивного капіталу на активний); • наявність природно-кліматичних умов та історико-культурних пам'яток; • збережені сільські традиції та гостинність власників агроосель; • самостійність у виборі виду діяльності та напряму диверсифікації; • доступна ціна на послуги проживання та харчування в агрооселі.	• недостатній рівень побутового обслуговування (утилізація відходів); • незнання власниками агроосель іноземних мов; • відсутність достатньої інформації про туристичний регіон, агрооселі та їх переваги; • нерозвиненість туристичних атракцій; • відсутність концепції розвитку агрооселі.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
• зростання рівня доходів селянина-господаря; • підвищення рівня зайнятості сільського населення; • активізація діяльності в інших сферах: ремесло, торгівля, транспорт; • залучення потенційних клієнтів; • самоорганізація власників агроосель на основі принципу користування спільним; • збереження навколишнього середовища.	• відсутність законодавчо-нормативної бази щодо діяльності агроосель; • недостатній рівень інфраструктури; • вплив працездатного населення із сільських територій; • суспільно-політична та економічна нестабільність; • низький рівень інтеграції зусиль учасників сфери сільського зеленого туризму між собою, з громадськими організаціями та органами влади.

Рис. 3.2. SWOT-аналіз функціонування агроосель Сколівського району Львівської області*.

* Власна розробка автора.

Як ми вже зазначали, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, а також Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року певною мірою враховують дію проаналізованих нами чинників середовища, передбачаючи реалізацію п'яти стратегічних цілей, серед яких і стратегічна ціль щодо розвитку туристичного і рекреаційного потенціалу.

У плані реалізації стратегії розвитку Львівської області на період 2015 – 2017 рр. зазначено, що реалізація програми запланована на надзвичайно складні для країни і регіону у політичному та економічному аспектах роки. Статистичні дані показують значний спад обсягів виробництва протягом 2014 р. За офіційними даними, у першому півріччі воно становило 6%, але реальні темпи падіння сягнули за підсумками 2014 р. 12-14%. Існує невисока ймовірність того, що у 2015 р. спад буде зупинено і його темпи складуть

швидше за все понад 15%. Загальне зменшення виробництва сягне за три роки щонайменше 18-19% [112, с. 14].

Варто звернути увагу на те, що Стратегія розвитку Львівської області до 2020 року визначає розвиток туристично-рекреаційного комплексу як один із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку регіону. Важливість цієї цілі для стратегії визначається значним туристично-рекреаційним потенціалом Львівщини. Це не лише природні ресурси, такі як ліси Карпат чи мінеральні води, а й туристично-рекреаційні продукти цих ресурсів, гірськолижні курорти Карпат, туристичні маршрути в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду Карпат, Розточчя, Поділля, відомі далеко за межами України [155, с. 58].

За останні роки сільський зелений туризм в області набув значних масштабів і досяг певних економічних результатів, особливо у гірських районах – завдяки цьому чиннику зросла самозайнятість населення цих територій, удосконалилась інфраструктура завдяки невеликим інвестиціям як власників зелених садиб, так і інших інвесторів. У цьому напрямі точками впливу можуть бути професіоналізація агентів сільського зеленого туризму через навчання і консультації, сертифікація та стандартизація послуг у цій сфері тощо.

За умов реалізації Стратегії розвитку Львівщини очікується, зокрема, підвищення якості послуг у сфері сільського зеленого туризму, розвиток маркетингового комплексу туристичної галузі регіону, зростання підприємницької активності та самозайнятості жінок різних вікових груп у сфері туризму тощо.

У Стратегії розвитку Львівщини прописано, що розвиток екологічних видів туризму, у тому числі сільського зеленого туризму, відбуватиметься поєднанням двох завдань, зокрема:

- проведення навчання для власників осель сільського зеленого туризму;
- стандартизація послуг, що надаються в оселях сільського зеленого

туризму [155, с. 60-61].

З метою оцінки перспектив розвитку сільського зеленого туризму нами було проведено оцінку витрат споживачів на відпочинок в агрооселях у сукупності витрат населення на відпочинок та культуру. Зведені результати розрахунків подано в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Витрати населення на відпочинок в агрооселях*

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Кінцеві споживчі витрати домогосподарств, млн грн	950212	1047096	1107819
Витрати на відпочинок і культуру, млн грн	39245	42987	47755
% до загальної сукупності витрат	4,1	4,1	4,3
у тому числі витрати на відпочинок в агрооселях, млн грн:			
України	10,19	16,97	11,22
Львівської області	3,48	4,12	2,79
Сколівського району	2,48	3,19	2,0

* Розраховано автором на основі даних [44].

Витрати домогосподарств на відпочинок і культуру займають 4,1% у 2012-2013 рр. та 4,3% у 2014 р. в загальній сумі витрат. Збільшення частки витрат на відпочинок та культуру, на нашу думку, зумовлено зміною смаків та вподобань населення. Водночас спостерігаємо збільшення суми витрат на відпочинок в агрооселях України в цілому за період 2012-2013 рр.

На оплату послуг агроосель у 2014 р. населення витратило 11,22 млн грн в цілому в Україні, що більше витрат на відпочинок в 1,11 раза порівняно з 2012 р., але в 0,67 раза менше від показника 2013 р. Щодо витрат на відпочинок в агрооселях Львівської області та Сколівського району, то оперуємо даними: скорочення їх у 2014 р. в межах Львівської області в 0,68 раза та в 0,63 раза – в агрооселях Сколівського району. Така ситуація має швидше соціально-політичний, ніж економічний характер.

Прогнозування перспектив розвитку сільського зеленого туризму є складною методологічною і методичною проблемою. На сьогодні відсутні достатньо обґрунтовані методики визначення кількісних параметрів цього процесу, тому, як і в нашому випадку, прогнози ґрунтуються переважно на

експертних оцінках, відображаючи позиції і підходи окремих дослідників. Наприклад, О. Б. Мельниченко говорить, що, хоча сільський відпочинок в Україні, зокрема в Карпатському регіоні, має давню історію, проте його майбутнє ще остаточно не визначене. Дослідник також зазначає, що невідомо, чи стане сільський зелений туризм повноправним учасником національного туристичного ринку, чи можливе збільшення кількості відпочивальників у сільських оселях до 15-20% від загальної кількості туристів, як, наприклад, у Франції [96].

У працях науковців знаходимо прогнози, які містять як песимістичний, так і оптимістичний сценарії розвитку сільського зеленого туризму. Звичайно, у разі відсутності дієвої державної політики суб'єкти господарювання у сфері сільського зеленого туризму перебуватимуть у напівлегальному статусі, без чіткої організаційної структури, без поставленої на належному рівні інформаційно-маркетингової діяльності, просто як своєрідний додаток до інших напрямів туризму. Натомість за умов оптимістичного прогнозу сільський зелений туризм лише в Карпатському регіоні може сформувати потужний сегмент ринку і контролювати 35-45% усіх туристичних потоків [129].

Оптимістичні прогнози розвитку Львівщини передбачають зростання наявного доходу на одну особу (порівняно з даними 2013 р.) до рівня 31,2 тис грн /рік у 2020 р., що становить +4,7% у 2016 р. проти показника 2013 р., та +28,81% у 2020 р. порівняно з показником наявного доходу на особу у 2016 р. [192, с. 82].

Прогнозуючи мінімальний рівень середньорічних темпів зростання обсягів туристичних послуг в Україні в межах 1,5% та враховуючи випереджувальну динаміку їх росту в регіоні (на рівні 10-15%), запропоновано розрахункові параметри перспектив розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на період до 2025 р. Це означає щорічне нарощення доходів власників агроосель від надання послуг сільського зеленого туризму з одночасним зростанням кількості туристів та витрат, які

вони готові понести під час отримання послуг в агрооселях.

Окрім матеріальної детермінанти, тобто зростання рівня доходів населення, на вдосконалення та покращання показників діяльності суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму впливає суб'єктивна складова, яка пов'язана зі смаками та вподобаннями туристів.

Розрахунок окремих перспективних показників розвитку сільського зеленого туризму на період до 2025 р. подано в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Прогноз розвитку суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні на період до 2025 року*

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2018 р.	2020 р.	2025 р.
Кількість агроосель, од.	233	245	269	283	396	791
у т.ч. у Львівській області	23	24	27	32	54	114
у Сколівському районі	12	13	14	17	28	59
Кількість розміщених, осіб	39311	43242	49728	62161	106916	224524
у т.ч. у Львівській області	5227	6011	6913	8641	14862	34183
у Сколівському районі	4414	5076	5838	7297	12551	28867
Доходи від наданих послуг (без ПДВ та аналогічних платежів), тис. грн	11219,9	12902,9	14838,3	18547,9	32458,8	84392,9
у т.ч. у Львівській області	2786,4	3204,4	3685,0	4606,3	8291,3	21557,3
у Сколівському районі	1998,9	2298,7	2643,5	3304,4	5948,0	15464,7
Витрати, тис. грн	6756,8	8108,2	9729,8	11870,3	20773,1	45700,8
у т.ч. у Львівській області	1729	2074,8	2489,8	3037,5	5315,6	11694,4
у Сколівському районі	1341,8	1610,2	1932,2	2357,3	4125,2	9075,5
Прибутки, тис. грн	4463,1	4794,7	5108,5	6677,6	11685,7	38692,1
у т.ч. у Львівській області	1057,4	1129,6	1195,3	1568,8	2975,6	9862,9
у Сколівському районі	657,1	688,6	711,4	947,2	1822,7	6389,2

* Розраховано автором на основі власних досліджень.

Тенденції розвитку економіки держави у 2015 р. вказують на незначне зростання показників проти 2014 р., оскільки істотних реформ, які б привели до змін в економіці та зняття політичної напруги, поки що не відбулось. За нашими розрахунками, така ситуація призведе до того, що за результатами

діяльності у суб'єктів господарювання у сфері сільського зеленого туризму у 2015 р., кількість агроосель збільшиться на 12 одиниць загалом в Україні, а також по 1 садибі у Львівській області та у Сколівському районі. На наш погляд, очікуваним є прогноз зростання кількості осіб, які скористаються послугами агроосель, у середньому на рівні 10%, що зумовлено збільшенням кількості осіб, для яких цей вид бюджетного відпочинку є найбільш прийнятним.

Оцінюючи діяльність агроосель з позиції фірми, необхідно спрогнозувати окремі економічні показники їх діяльності. За нашими розрахунками, результати діяльності агроосель у 2015 р., зокрема доходи та витрати, зростуть, а фактичні витрати на один людино-день перебування становитимуть загалом в Україні 139,4 грн. Починаючи з 2016 р. за умов стабілізації економіки держави ми прогнозуємо стабільне зростання кількості агроосель, туристів, які їх відвідуватимуть, та прибутків агроосель. Варто звернути увагу на те, що зростання суми витрат агроосель, як і доходів, безпосередньо пов'язане з рівнем інфляції, яка наявна в економіці держави.

Припускаючи, що прийняття пакета реформ сприятиме відродженню та стабілізації підприємництва, у період 2016–2020 рр. у сфері сільського зеленого туризму можна очікувати певного зростання, яке може бути більш значним після 2020 р. Такий гіпотетичний сценарій розвитку економіки дає змогу вийти на розрахункові показники сільського зеленого туризму, зокрема, за нашими розрахунками, в Україні кількість агроосель у 2025 році може становити 791 одиницю і вони зможуть прийняти близько 224,5 тис. туристів та отримають дохід у розмірі майже 84392,9 тис. грн, що у 2,6 раза перевищить показник 2020 року.

Прогнозування перспектив економічних процесів може бути більш достовірним на основі використання економіко-математичних методів і створення моделей розвитку. Однак для їх побудови необхідно володіти певним мінімумом статистичної інформації, яка б достовірно відображала залежності, закономірності і зв'язки між складовими цих процесів. З

урахуванням того факту, що офіційні дані про розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні та в окремих її регіонах неможливо зіставити з фактичними значеннями, а також за умов короткого періоду накопичення цих офіційних даних (лише за останні три роки, починаючи з 2012 р.), обґрунтування перспектив розвитку цього виду господарської діяльності на основі побудови економіко-математичної моделі, на наш погляд, є некоректним.

3.2 Інституційні чинники активізації процесу розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму

Соціально орієнтована економіка, як модель соціального устрою держави, передбачає, поряд з іншими важливими процесами, перехід до ефективної політики сільського розвитку, що повинна базуватись на соціоекономічних засадах [160, с. 25]. Тому вкрай важливою є роль держави і органів місцевого самоврядування, які повинні забезпечити належні умови для успіху ринкових трансформацій та активізації підприємництва.

У багатьох розвинених країнах світу невід'ємною складовою програми комплексного соціально-економічного розвитку села є сприяння заняттю сільським зеленим туризмом [186, с. 81].

Сільський зелений туризм є важливим чинником стабільного та динамічного збільшення надходжень до бюджету, активізації розвитку інших галузей та сфер економічної діяльності (зв'язок, транспорт, торгівля, народні ремесла, сільське господарство тощо) [129, с. 76].

З позицій теорії сільського розвитку важливим є належний рівень інституційного забезпечення задля створення сприятливих умов для організації туристичної діяльності у всіх її проявах, зокрема у сфері сільського зеленого туризму.

Як видно з проведеного нами вище аналізу, сільський зелений туризм є складовою загального суспільно-економічного процесу ринкової

трансформації національної економіки, в успішності якого значна роль належить розгортанню підприємницької діяльності. Проведений у попередньому підрозділі аналіз виявив двовекторність процесу розвитку сільського зеленого туризму, що відбувається внаслідок активізації підприємництва у двох напрямках: на основі розширення функціональності виробничої функції особистих селянських господарств і на основі створення агроосель (у їх різних організаційно-правових формах). Ключовою умовою успішності цього процесу є наявність підприємницької ініціативи власників особистих селянських господарств.

Процес активізації підприємницької ініціативи як чинника розвитку сільського зеленого туризму на перспективу за кожним із цих напрямів вимагає застосування різних механізмів, методів та інструментів активізації підприємницької діяльності, що впливають зі стану інституціонального забезпечення цього процесу. Без інституціональної підтримки успішність розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму забезпечити неможливо.

Логіка наукового дослідження вимагає побудови процесу пізнання, рухаючись від загального до конкретного. Тому на основі результатів, що наведені в попередніх розділах роботи, нами проведено аналіз сучасного стану інституційного забезпечення процесу розвитку сільського зеленого туризму в державі і наведено оцінку можливостей для його вдосконалення на локальному рівні, як визначального чинника активізації підприємницької діяльності у цій сфері.

Інституційне середовище функціонування сільського зеленого туризму в Україні перебуває на стадії формування, тому потребує уточнень та пропозицій задля запровадження ефективних важелів впливу.

Питання розвитку туризму, у тому числі сільського зеленого туризму, належать до компетенції Державного агентства України з туризму та курортів, яке є центральним органом виконавчої влади і діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра

інфраструктури України. Держтуризмкурорт входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів.

Органами управління в галузі туризму є також обласні та районні державні адміністрації, виконавчі органи місцевих рад. Відповідно до ст. 26 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", ст. 44 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" районні, обласні держадміністрації забезпечують розвиток туризму на відповідних територіях [44; 119].

На думку В. А. Квартальникова, державна туристична політика є складовою частиною загальної політики держави і є діяльністю держави з розвитку туристичної індустрії та суб'єктів туристичного ринку, вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян і зміцнення на їх основі свого економічного, політичного й соціального потенціалу [67, с. 68].

Механізм реалізації туристичної політики держави, як вважає І. І. Теличкань, охоплює: складання цільових програм щодо розвитку туризму на державному та регіональному рівнях; розроблення певних заходів, необхідних для досягнення поставленої мети; державне регулювання розвитку туристичної галузі тощо.

Державне регулювання сфери сільського туризму реалізується за допомогою економічного, правового та адміністративного впливу через законодавчі та нормативні акти; державні та міждержавні стандарти; ліцензування окремих видів діяльності; державні норми та нормативи, орієнтовані на світовий ринок; державні програми та плани; фінансово-податкове, грошово-кредитне, тарифне регулювання; інвестиційну, антимонопольну, соціальну, екологічну політику. Саме ж поняття державного регулювання однозначно в законодавстві та науковій літературі не визначене, тому більшість авторів розкривають його сутність у конкретній галузі, переважно це стосується економіки [159, с. 63].

Державне регулювання сільського зеленого туризму – це

цілеспрямований вплив з боку держави та її органів, яким державою делеговані відповідні повноваження щодо формування і підтримки туристсько-рекреаційного середовища, регулювання обсягів і напрямів туристичних потоків, створення туристичної інфраструктури, охорони рекреаційних ресурсів і заповідних територій, організації відпочинку та вільного часу населення країни, підготовки кадрів для рекреаційно-туристичних комплексів. Тобто це складний процес, що охоплює процедуру розробки державної політики регулювання розвитку сільського туризму, обґрунтування її мети, основних завдань, напрямів, вибору інструментів і методів її здійснення [92, с. 93].

Зазначимо, що під час дослідження інституційного середовища сільського зеленого туризму ми зіткнулися з парадоксальною ситуацією: з початку 2015 року не існує жодного документа, в якому було б прописано коротко- та довгострокові перспективи розвитку туристичної галузі України загалом, а отже, і сільського зеленого туризму.

На сьогодні невизначеною залишається сутність поняття "сільський зелений туризм", що породжує різне його тлумачення, оскільки досі ще не прийнято закону, який би регулював його. Не визначено також статус суб'єктів цього виду підприємницької діяльності, система оподаткування діяльності з надання послуг сільського туризму є нечіткою, а стандартизація таких послуг базується на загальних вимогах. Такий стан нормативно-правової бази у сфері сільського туризму об'єктивно стримує його розвиток, тому Верховній Раді України на найвищому законодавчому рівні необхідно прийняти спеціальний нормативний акт, що регулював би сферу сільського зеленого туризму.

Тому вважаємо, що за участю Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, дорадчої служби і експертів у цій сфері має бути розроблений на підґрунті доопрацювання вищезгаданих законопроектів та представлений на прийняття Верховною Радою України Закон України "Про сільський зелений туризм", який повинен:

- регулювати розвиток сільського зеленого туризму загалом і всіх його різновидів;
- при визначенні термінів і понять на підставі характерних відмінностей розмежувати різновиди (складові частини) сільського зеленого туризму;
- відмежувати діяльність у сфері сільського зеленого туризму від товарного агропромислового виробництва на селі;
- визначити суб'єктів туристичної діяльності у сфері сільського туризму, їх права і обов'язки, організаційні засади їхньої діяльності, умови безпеки, систему професійної підготовки кадрів та контролю за дотриманням прав споживачів туристичних послуг.

Кабінет Міністрів України 01.08.2013 р. видав розпорядження "Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року" [123]. Практичного застосування це розпорядження так і не отримало, оскільки 05.03.2014 р. постановою Кабінету Міністрів України було скасовано це рішення [46].

Що ж до програм розвитку сільських територій, які є осередком розташування агроосель, то і тут не існує жодної програми, яка б гарантувала будь-які покращання та перспективи для сільських жителів.

Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року була затверджена Кабміном 03.02.2010 р., а вже 02.09.2010 р. це розпорядження втратило чинність. На основі цього можна зробити висновок, що сільський зелений туризм в Україні знаходиться на стадії дослідження та наукового обґрунтування [116; 124].

Варто також згадати про існування Проекту Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року та про План реалізації Стратегії розвитку Львівської області на період 2015–2017 рр. (узагальнення програм та проектів регіонального розвитку, ініційованих територіальними громадами області), у яких згадується про сільський зелений туризм, проте чітких заходів щодо підвищення його ролі в економічних відносинах,

зокрема в межах області, так і немає [112; 155].

Кабінет Міністрів України підтримує принципові позиції підходу ЄС до реалізації регіональної політики, які базуються на поєднанні політики щодо підвищення рівня конкурентоспроможності територій та політики, спрямованої на недопущення зростання регіональних диспропорцій, але обмежений на сьогодні у відповідних за обсягами ресурсах для здійснення ефективних заходів у рамках такого підходу.

На основі цього було розроблено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, яка спрямована на визначення завдань та інструментів для вирішення соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища.

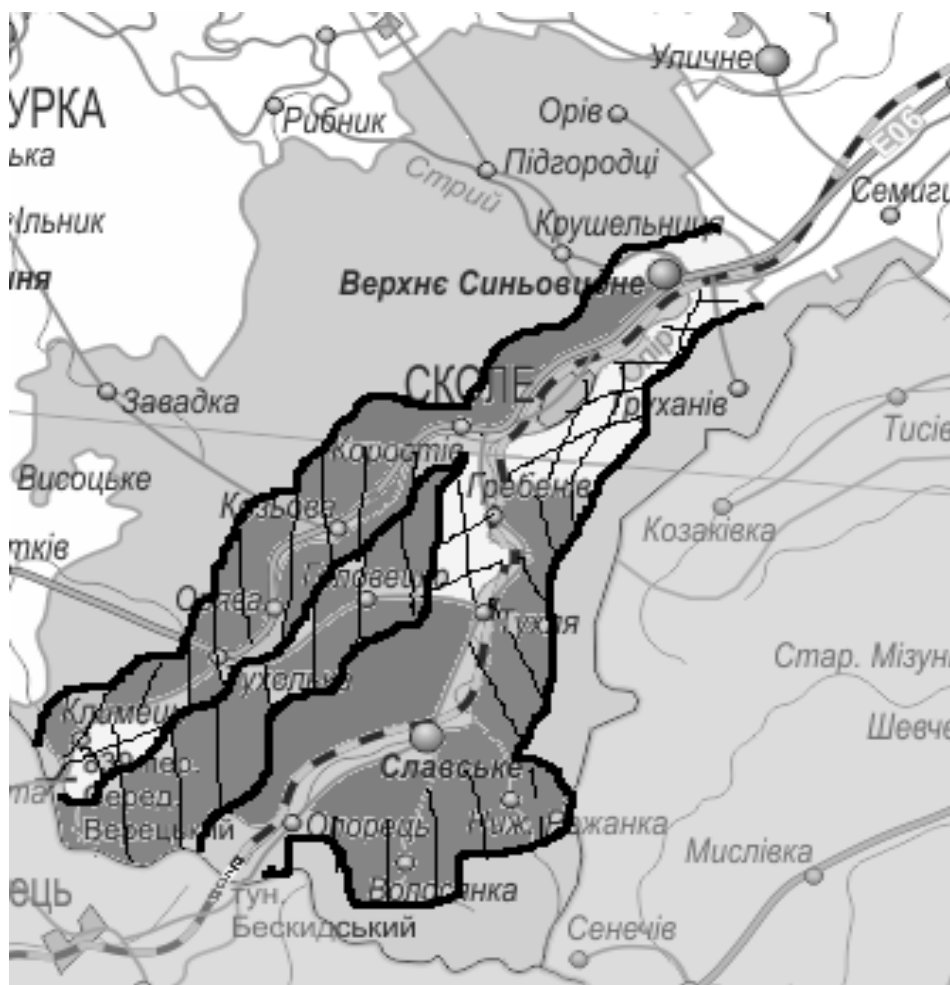
Однією зі стратегічних цілей, пріоритетних напрямів та завдань державної регіональної політики є стимулювання зайнятості населення в сільській місцевості поза сферою сільськогосподарського виробництва, включаючи розвиток аграрного бізнесу, сільського зеленого туризму, народних ремесел і промислів, підприємств сфери послуг, збору та переробки дикорослих ягід і грибів, лікарської сировини тощо [45]. Тобто можна стверджувати, що сільський зелений туризм на загальнодержавному рівні визнається перспективним видом підприємницької діяльності та ефективним механізмом подолання безробіття та бідності на селі, а інституційне забезпечення його розвитку є в полі зору органів державної влади.

Інституційне середовище може бути більш досконалим, а отже, і ефективнішим за своїм впливом, якщо його доповнюють і конкретизують дії і рішення органів місцевої влади і самоврядування. Це твердження є актуальним для сфери сільського зеленого туризму, напрями розвитку якого завжди є локалізованими та визначаються саме мірою участі в цьому процесі з боку місцевої влади та самих сільських громад.

У роботі проведено дослідження впливу інституціональних умов і їх змін залежно від обраних напрямів розвитку сільського зеленого туризму. Модель, що базується на забезпеченні активізації підприємницької діяльності в рамках особистих селянських господарств, враховує обмеженість їх ресурсів матеріальними чинниками (житло, земельні наділи, трудові ресурси сім'ї, незначні фінансові можливості). Тому динаміка процесу розвитку на основі цієї моделі також очікується невисокою, а економічні результати у вигляді обсягів наданих послуг також не можуть бути значними. Водночас за своїм просторовим розміщенням ця модель може охоплювати значні ареали сільських територій, концентруючись навколо місць з розвинутою інфраструктурою та вздовж шляхів пересування туристів чи туристичних маршрутів, формуючи так звані "коридори розвитку" сільського зеленого туризму (рис. 3.3).

Варто також зазначити, що межі ареалів сільських територій є досить умовними та можуть бути змінені залежно від сезону, тривалості відпочинку та вікової категорії туристів.

У межах цих коридорів розвиток підприємницької активності домогосподарств може підсилюватися діями органів місцевого самоврядування, громадськими ініціативами та ініціативами сільських громад. Наприклад, для особистих селянських господарств, що розташовані вздовж або неподалік автомобільних доріг, що ведуть до туристичних центрів, і які виявили бажання долучитись до надання окремих туристичних послуг (проживання, харчування), органи місцевого самоврядування мають змогу розробити окрему програму сприяння з фінансуванням визначених програмою заходів для започаткування підприємницької діяльності за рахунок коштів місцевих бюджетів, відшкодування відсотків за отримані кредити тощо. Здійснення таких заходів не виходить за рамки повноважень органів самоврядування, а розширення їх змісту створює локальне сприятливе інституційне середовище, в якому зароджуються стимули для економічної діяльності селян.

Умовні позначення:

 – крива, що обмежує території концентрації суб'єктів сільського зеленого туризму;

 – території з найвищим рівнем концентрації;

 – території з середнім рівнем концентрації;

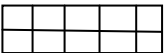
 – території з низьким рівнем концентрації.

Рис. 3.3. Локалізація "коридорів розвитку" підприємницького кластера сільського зеленого туризму в Сколівському районі*.

* Власна розробка автора.

На основі цього формується коридор розвитку, у межах якого створюється належна якість економічного простору, де зростає концентрація суб'єктів туристичного підприємництва. Такі коридори утворюються найперше вздовж напрямів пересування туристів – автотраси, маршрути руху до об'єктів спільного користування, локальні території з концентрацією туристичних об'єктів, привабливих ландшафтів тощо.

При покращанні інфраструктури, зростанні кількості об'єктів атракцій ймовірний споживач послуг сільського зеленого туризму готовий споживати більший обсяг послуг та нести при цьому витрати. Чим ближче до місця концентрації агроосель, тим вищий рівень розвитку елементів інфраструктури (рис. 3.4). Виходячи з цього, можна сказати, що вдосконалення інфраструктури забезпечує зростання доходів агроосель за рахунок зростання витрат споживача.

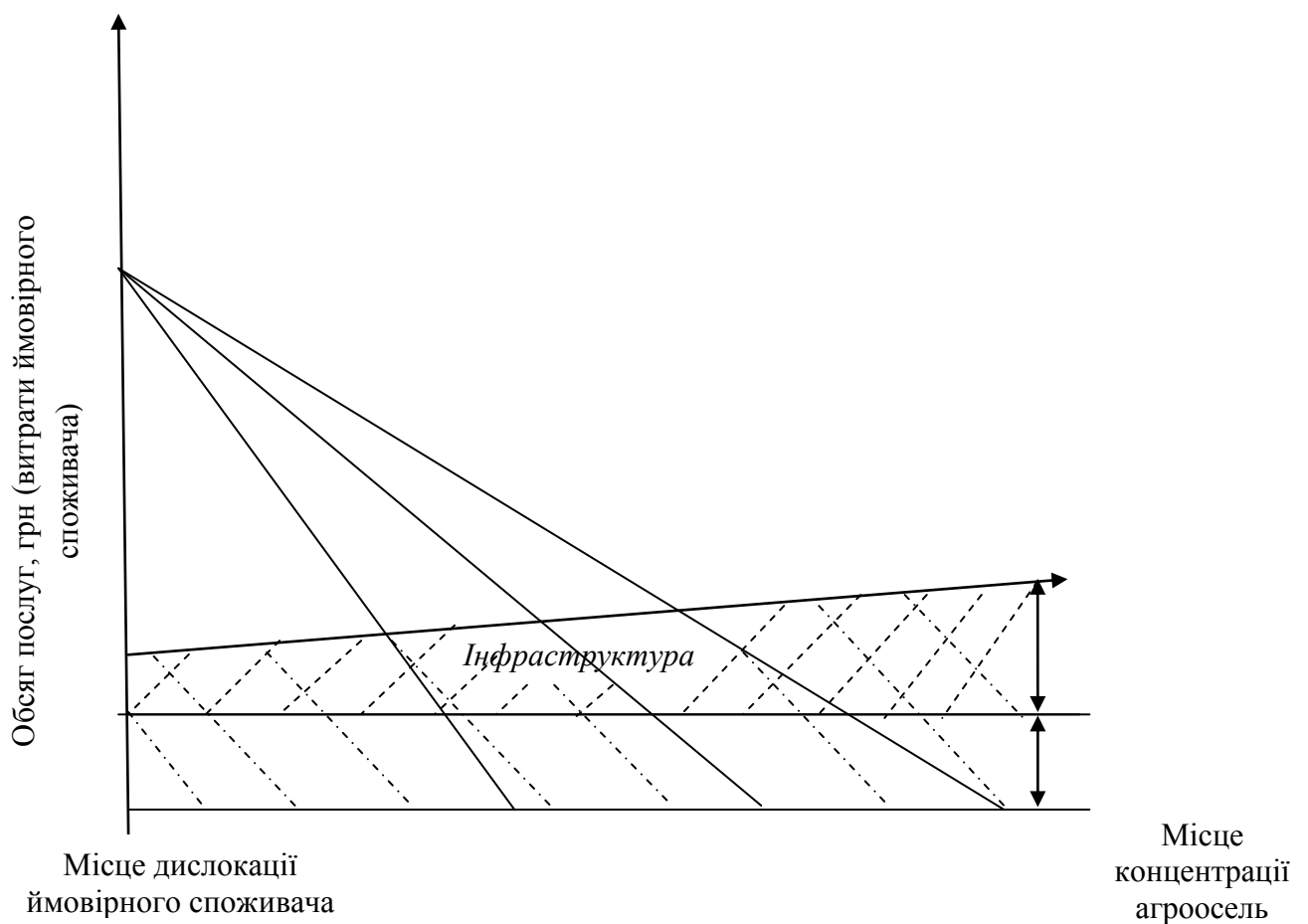

Рис. 3.4. Модель підтримки підприємництва у сфері сільського зеленого туризму методом створення коридорів розвитку завдяки вдосконаленню інфраструктури*.

* Власна розробка автора.

Формування коридору розвитку шляхом активізації дій органів державної влади та місцевого самоврядування наведено на рис. 3.5.

У разі розробки впровадження програм підтримки та розвитку сільського зеленого туризму органами місцевого самоврядування

покращується локальне інституційне середовище, що зумовлює невеликий приріст кількості суб'єктів господарювання.

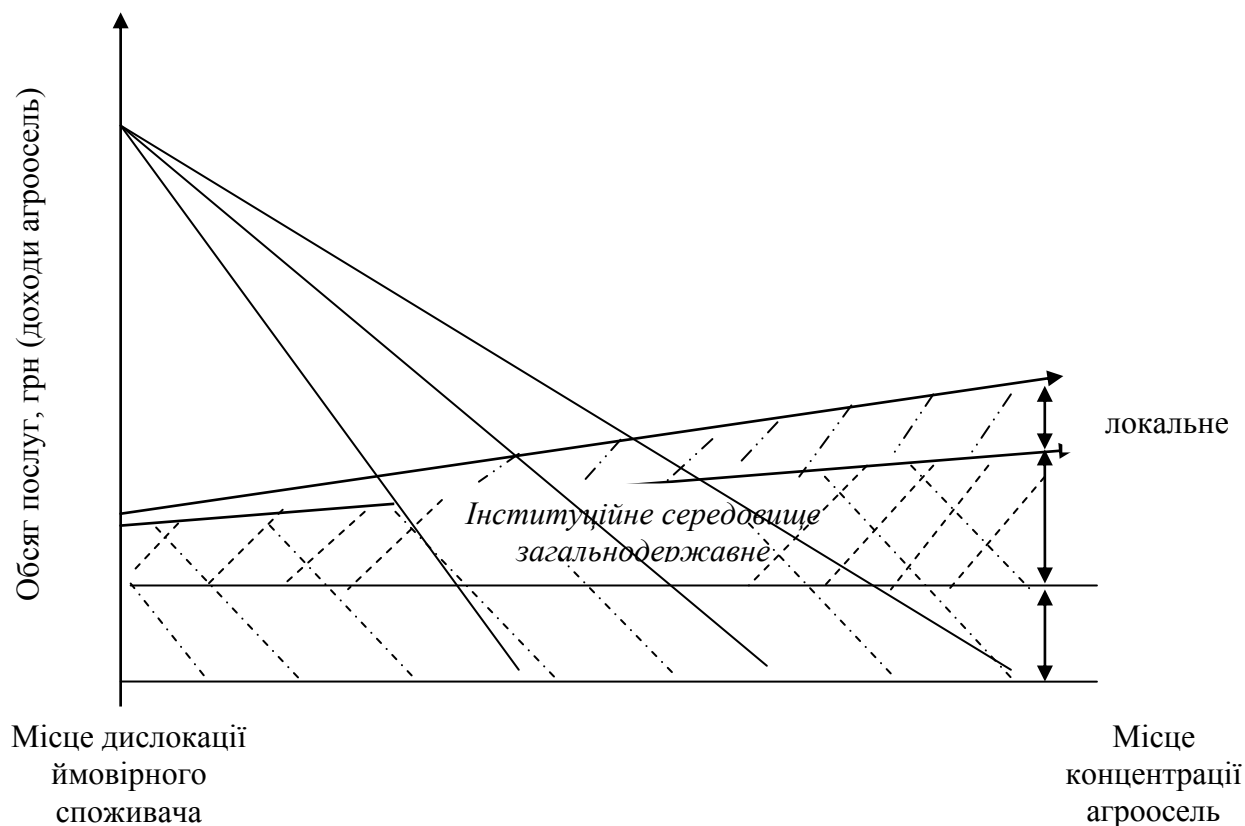

Рис. 3.5. Модель підтримки підприємництва у сфері сільського зеленого туризму методом створення коридорів розвитку завдяки вдосконаленню інституційного середовища*.

* Власна розробка автора.

Зростання доходів особистих селянських господарств та власників агроосель, зумовлене, на нашу думку, вдосконаленням законодавчо-нормативного регулювання сфери сільського зеленого туризму на загальнодержавному рівні.

Наведені моделі дають змогу визначити приріст доходу, який отримає власник агрооселі під впливом розвитку інфраструктури та вдосконалення інституційного середовища.

Очікувані економічні результати таких дій – це можливе збільшення продажів сільськогосподарської продукції цими домогосподарствами, а отже,

ріст земельної ренти, доходів від оренди власного майна, набуття навичок підприємницької діяльності все більшою кількістю селян та членів їх сімей, розширення самозайнятості тощо.

Модель розвитку туристичного підприємництва, в основі якої лежить сприяння діяльності агроосель, повинна враховувати їх особливі відмінності. Зокрема, агрооселі вже є певним чином інституційовані як суб'єкти ринку і здебільшого діють у статусі фізичних осіб-підприємців. Це дає певні підстави розглядати їхню діяльність з позицій фірми. Адже вони вже володіють капіталом, спеціально акумульованим для цієї діяльності. Як правило, ними використовуються житлові будинки, що реконструйовані під потреби туристів або спеціально збудовані на власних садибах за окремими проектами. На відміну від особистих селянських господарств, тут діють певні принципи управління виробництвом, планування процесу надання послуг і їх супутнього забезпечення, залучено найманий персонал, можливе використання кредитних ресурсів під заставу власного майна тощо. Інституціональні можливості місцевих органів влади і місцевого самоврядування стосовно підтримки підприємницької діяльності цих суб'єктів ринку спрямовані не на безпосередні суб'єкти діяльності, а на забезпечення додаткових якостей підприємницького середовища в цілому, зокрема на розвитко інфраструктури спільного користування, підтримання доріг у належному стані, водозабезпечення тощо. Важливими є також дії з інституціоналізації заходів в організаційній сфері – сприяння в утворенні і реєстрації громадських об'єднань власників агроосель, асоціацій, інформаційні послуги на загальнообласному та державному рівнях, сприяння інвестиційній привабливості регіону тощо. Тут можливе використання не тільки коштів місцевих бюджетів, а й забезпечення доступу до участі в програмах розвитку сільського зеленого туризму на обласному і загальнодержавному рівнях. За належної інституційної підтримки очікуваним економічним результатом буде збільшення ренти, зростання підприємницьких та інвестиційних доходів на вкладений власниками

агроосель капітал, його диверсифікація. Модель типової агрооселі, що сформувалась, зокрема, у Сколівському районі Львівської області, охарактеризована в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

**Характеристика типової моделі агрооселі Сколівського району
Львівської області**

Показник	2014 р.	2015 р.
Площа агрооселі, м ² :		
- усього	328,76	330,02
- житлова	180,27	182,13
Кількість розміщених, осіб	368	391
Дохід від наданих послуг (без ПДВ і аналогічних платежів), тис. грн	166,58	176,82
Витрати, тис. грн	111,82	123,86
Витрати на один людино-день перебування, грн	177,4	204,46
Кількість ночівель, од.	939	865

* Розраховано автором.

Ефективний розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму можливий за умов його підтримки на локальному рівні з урахуванням особливостей та специфічних характеристик кожного окремого регіону чи району. Тому практична діяльність органів місцевого самоврядування в питаннях, що стосуються сільського зеленого туризму, також була об'єктом нашого дослідження.

Дослідження стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму Сколівського району Львівської області, як найбільш перспективного, показали, що розпорядженням голови Сколівської райдержадміністрації від 29.12.2005 р. № 650 був утворений відділ розвитку рекреації і туризму Сколівської райдержадміністрації, який забезпечує реалізацію на території цього району державної політики в галузі туризму.

Головними завданнями відділу розвитку рекреації та туризму Сколівської райдержадміністрації є:

- забезпечення реалізації державної політики в галузі туризму та розвитку туристичної індустрії;
- розроблення та виконання регіональних комплексних і цільових

програм розвитку туризму, ринку туристичних послуг та забезпечення захисту і безпеки туристів;

- створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, туристичної індустрії, провадження екскурсійної діяльності, розбудови матеріально-технічної бази туристичної галузі;

- пропагування серед населення ефективного використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем тощо.

Одним із найважливіших завдань, які стоять перед відділом, є розвиток сільського зеленого туризму на території району. Про це свідчить розпорядження голови райдержадміністрації від 02.08.2006 р. № 331 "Про затвердження плану заходів щодо підтримки розвитку сільського туризму на 2006 – 2010 роки" (відповідне розпорядження Кабінету Міністрів України № 373-р від 3.07.2006 р.).

З метою залучення туристів традиційно відбуваються культурно-розважальні заходи:

- фестиваль української рок-музики "Славське-рок", липень – серпень, смт. Славське;
- фестиваль середньовічної культури "Ту – стань!", вересень, с. Урич;
- спортивно-туристичні змагання з техніки пішохідного туризму та спортивного орієнтування, вересень-жовтень.

З метою розвитку сільського зеленого туризму проводились семінари, тренінги, круглі столи та навчання, здійснювалась сертифікація приватних агроосель та їх категоризація.

Район традиційно бере участь у Всеукраїнській виставці-ярмарку з сільського зеленого туризму в Києві – "Українське село запрошує".

Для залучення потенційних інвесторів подано на міжнародний форум і включено в каталог інвестиційної діяльності "Львівщина запрошує до співпраці" три інвестиційні проекти:

- реконструкція гірськолижного комплексу ФСТ "Динамо" в смт. Славське;

- інвестиційний проект "Карпатський водограй" (аквапарк) у с. Тухля;
- розбудова курорту Тисовець.

Окремі питання щодо сільського зеленого туризму були включені в Програму розвитку рекреації і туризму в Сколівському районі на 2013 рік. Варто також зауважити, що після закінчення терміну реалізації вищезгаданої програми жодних інших актів, які були б спрямовані на регулювання сільського зеленого туризму, прийнято так і не було.

Отже, чим більшим буде вплив органів місцевого самоврядування і чим вагомішою буде роль сільських громад, тим досконалішим буде якість локального інституційного середовища, що може створити можливість для формування територій найбільшого сприяння, які умовно можна назвати коридорами розвитку сільського зеленого туризму.

З урахуванням реальної ситуації щодо регулювання та сприяння розвитку сільського зеленого туризму органами місцевого самоврядування ми пропонуємо розробити Програму сприяння розвитку сільського зеленого туризму Сколівщини. Проект цієї програми (дод. Ж) передбачає опис проблем, що стосуються підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму Сколівщини, шляхи їх вирішення та завдання, які повинні виконувати учасники, які беруть участь у процесі надання-отримання послуг сільського зеленого туризму.

Ця програма передбачає також взаємодію та співпрацю власників агроосель між собою та між представниками сільських рад. Усі споживачі послуг сільського зеленого туризму повинні узгодити між собою межі, терміни та обсяги використання наявних ресурсів. Оскільки сільський зелений туризм функціонує на великих територіях, то часто користувачами одного й того ж об'єкта є жителі різних населених пунктів. Це зумовлює необхідність укладення домовленостей між ними, незважаючи на адміністративно-територіальний устрій держави [191]. При виконанні цих

рекомендацій В. Биркович пропонує на всіх рівнях державного управління вжити таких заходів:

- постановою Кабінету Міністрів України затвердити Національний стандарт України "Послуги туристичні. Туризм сільський. Загальні вимоги";
- розробити регіональні програми розвитку сільського туризму з інтеграцією їх до Програми розвитку сільського туризму в Україні, які має затвердити Уряд України;
- завершити реформування системи державної статистики, провести її технічне переоснащення, зокрема для забезпечення формування електронних програм розвитку сільського зеленого туризму;
- створити інфраструктуру державної фінансово-кредитної підтримки розвитку сільського зеленого туризму;
- організувати вивчення потреб сфери сільського зеленого туризму у фахівцях і врегулювати чисельність їх набору у вищі навчальні заклади на основі державного замовлення за цільовими скеруваннями до регіонів;
- створити в системі навчальних закладів різного рівня курси перепідготовки кадрів для цього виду діяльності;
- створити систему інформаційно-аналітичного забезпечення сфери сільського зеленого туризму;
- делегувати Спільці сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, як органу фахового і громадського самоврядування, повноваження щодо розробки та впровадження загальноукраїнських стандартів сільського туризму, а також здійснення зовнішнього моніторингу регіональних та державної програм розвитку сільського туризму [9; 114].

Загалом оцінюючи діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері сільського зеленого туризму, варто відзначити відсутність єдиної державної політики щодо регулювання цього виду підприємницької діяльності. Відсутність законодавчого акта щодо питань сутності, значення та особливостей сільського зеленого туризму вказує на прогалини в системі чинного законодавства України. На наш погляд,

сільський зелений туризм розвивається в Україні стихійно та потребує формування системи державного регулювання і впливу на державному та локальному рівнях.

Таким чином, головним завданням у формуванні політики управління сільським зеленим туризмом є координація зусиль уряду, парламенту, міністерств, відомств, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, а також громадських організацій і підприємницьких структур для ефективнішого його розвитку в Україні. Щоб забезпечити сталий розвиток сфери відпочинку в українському селі, в умовах економічної кризи повинні існувати врегульовані партнерські стосунки влади, бізнесу та професійних громадських організацій. Саме тому, зважаючи на сучасний стан економіки України, збільшення попиту на відпочинок у природному середовищі та враховуючи необхідність створення пропозиції відпочинку у сільській місцевості, своєчасною має бути підтримка з боку держави.

3.3 Інноваційна модель розвитку туристичного підприємництва агроосель на основі кластерного підходу

Успішний розвиток аграрного сектору економіки неможливий без розвитку села. Сільськогосподарське виробництво і сільські території є елементами, що утворюють єдиний економічний простір, у межах якого функціонує аграрна сфера. Сучасні технології виробництва та інновації в його організації змінюють структуру ресурсного потенціалу і співвідношення між факторами виробництва, наслідком чого є істотне зменшення потреби виробництва у людських ресурсах і вивільнення робочої сили. Це є передумовою диверсифікації виробництва та організаційної перебудови всієї економічної діяльності. Вивільнений людський капітал перетворюється на ресурс для самозайнятості та формує потенціал для розгортання підприємницької діяльності на селі, який часто реалізується у формі сільського зеленого туризму. У багатьох розвинених країнах світу заняття

сільським зеленим туризмом є невід'ємною складовою програм комплексного соціально-економічного розвитку села.

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села [142].

Туристичний потенціал сам по собі не є чинником розвитку, якщо його ефективно не задіяти. Виходячи зі стратегічного аналізу туристичної галузі регіону, можна визначити точки прикладання зусиль у цій сфері, які можуть сприяти підвищенню ефективності галузі. Це стосується таких чинників, як розвиток мережі туристично-інформаційних центрів, поліпшення координації діяльності туристичних агентів, розвиток туристичних маршрутів і шляхів тощо. Важливим для розвитку сільського зеленого туризму регіону є потенціал гірськолижних центрів у Сколівському та Турківському районах. На перешкоді розвитку таких центрів є необхідність залучення значних інвестиційних ресурсів на реконструкцію діючих та будівництво нових об'єктів інфраструктури. Тут зусилля слід скерувати на підготовку якісних інвестиційних проектів та їх просування на інвестиційні ринки.

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності перебуває на стадії становлення, що закономірно породжує проблеми у сфері його інституціоналізації та державного регулювання. Вирішення проблем вимагає адекватних заходів, що сприятимуть інтенсифікації процесу його становлення та розширенню масштабів локалізації. Досягти цього можна на основі застосування кластерного підходу.

Тому забезпечення сприятливих умов для організації туристичної діяльності у всіх її проявах, зокрема у сфері сільського зеленого туризму, є важливим з позицій сільського розвитку як суспільно-економічного процесу.

Інституційне середовище функціонування сільського зеленого туризму в Україні перебуває на стадії формування, тому потребує аналізу та конкретизації пропозицій задля запровадження ефективних важелів впливу

на ефективність усього процесу.

Згідно зі спостереженнями В. М. Зайцева, у менш розвинених (тропічних) країнах, де приватні будинки не в тому стані, щоб стати засобами розміщення туристів, але є винятковий туристичний потенціал (кліматичний, природний, ландшафтний, історико-культурний тощо), практикують інший підхід – у сільській місцевості позакурортних зон створюються великі приватні туристичні центри. Принципово важливими для цього є:

а) наявність у сільській місцевості вільних або умовно вільних домогосподарств (садиб, котеджів, майданчиків на території садиб для розміщення наметових містечок, у деяких країнах – історичних будівель сільських палаців, монастирів тощо), що спочатку не створювалися як готелі, але придатні для переобладнання їх у засоби розміщення туристів, або

б) будівництво спеціальних агротуристичних об'єктів – засобів розміщення туристів ("національні села", "будинки мисливця/рибалки", "культурні центри" тощо), які виконують функцію сільських готелів [57].

Розвиток туризму на конкретних сільських територіях – це розвиток туристичної індустрії, у тому числі сільського зеленого туризму, даної території як складного комплексу міжгалузевих взаємовідносин і локалізованого підприємництва. Щоб бути конкурентоспроможною, туристична індустрія як економічна система не може розвиватися стихійно. Вона потребує ефективної організації і кваліфікованого управління, створення такого механізму ринкової взаємодії, який не руйнував би економічні засади росту, а стимулював економічне зростання. Особливо актуальним це є для новостворюваних ринків, до яких можна віднести і ринок послуг сільського зеленого туризму, що формується в Україні.

Як зазначає Л. І. Оппельд, на підставі вивчення досвіду різних країн можна виділити напрями та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні (табл. 3.10) при вдосконаленні його законодавчого регулювання [102; 140].

Таблиця 3.10

**Напрями та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в
Україні на основі світового досвіду***

Країна з подібним досвідом	Напрямок розвитку сільського зеленого туризму в Україні
Німеччина, Італія, Австрія, Польща, Угорщина	пільговий режим оподаткування
Франція	спільний розвиток сільської місцевості та туризму за фінансової підтримки приватного сектору та координації уряду; поділ району на зони відпочинку та зелені зони
Італія	розвиток агротуристичного бізнесу пов'язаний з курортним, спеціалізація на гастрономічних та дегустаційних турах
Італія, Іспанія	виникнення спеціальних готелів у сільській місцевості біля монастирів
Австрія	зайнятість гостей у зборі трав, приготуванні молокопродуктів, вигоні худоби
Франція	приморські агросадиби, кінні ферми, винні агросадиби, рибальські будинки
Румунія	етнографічні види сільського зеленого туризму

* Джерело: [102; 140].

Сприяти поширенню сільського зеленого туризму в різних регіонах нашої країни можуть, на думку фахівців, і громадські організації. Зокрема, постійним партнером господарів є громадська організація "Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму", яка спромоглася відкрити свої представництва в 19 областях України. Її мета – популяризація відпочинку в українському селі, сприяння розвитку сільської інфраструктури та самозайнятості сільського населення, збереження культурної спадщини та навколишнього середовища. Представники спілки займаються проведенням конференцій, виставок, фестивалів, круглих столів, тренінгів у регіонах України, виданням журналу, посібників та іншої рекламної-інформаційної продукції [17; 152].

Створювати нові економічні можливості необхідно для тих підприємливих людей, які можуть скерувати свій підприємницький хист не на поборювання конкуренції, у тому числі з бюрократичними перешкодами, а на створення такого механізму взаємодії і співробітництва, такої якості ринкового середовища, де конкуренція є мінімальною. Останнім часом

дослідники ринку запропонували сучасні підходи до вирішення цієї проблеми, що дістала назву "стратегії голубого океану", як прообразу такого ринкового простору, де немає місця конкуренції.

Концепція стратегії голубого океану, аналітичні інструменти і методики якої можна застосувати в будь-якій галузі економіки, у тому числі у сфері надання послуг сільського зеленого туризму, дозволяє оминати руйнівні сили конкуренції, створити умови для реалізації креативних підприємницьких ідей, завдяки чому всі, хто залучений до їх реалізації, отримують свою частку економічних вигод від використання спільних благ, що є характерним для сільського зеленого туризму. Автори переконливо доводять, що "голубі океани" нових можливостей простягаються навколо нас, немає потреби витрачати ресурси і час на поборювання, коли можна скерувати свої зусилля і енергію на створення нових прибуткових ринків, де у виграші будуть всі – фірми, підприємці, споживачі, суспільство в цілому [187, с. 8-13].

Як вказують автори стратегії голубого океану, при запропонованому ними підході дослідникам слід фокусуватись на загальній картині явища і його розвитку в часі і просторі. Це дозволяє реконструювати межі ринку, не зосереджуючись на цифрах, які обмежують креативність підходу, і намагатись вийти за межі існуючого попиту. Згідно із запропонованим підходом, ми дотримувались (табл. 3.11), на наш погляд, саме такої стратегічної послідовності дій, що сприяє розширенню меж ринку послуг у конкретній сфері, а втілення концептуального бачення, сформованого з позицій стратегії голубого океану, передбачає усунення окремих організаційних перешкод у процесі реалізації цієї стратегічної концепції, надаючи процесу розвитку підприємництва сталості і незворотності.

Цей інноваційний постулат використано в нашому дослідженні для обґрунтування концептуальних положень розвитку сільського зеленого туризму в окремо обраному об'єкті дослідження на прикладі Сколівського району Львівської області. Окремі напрями впровадження інновацій і

джерела інноваційних трансферів та можливі наслідки і результати їх впровадження систематизовано нами в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Розвиток інноваційного підприємництва у сфері сільського зеленого туризму *

Джерела і сфери трансферу інновацій	Зміст	Наслідки
Наукові	Теорія користування спільним; стратегія голубого океану	Збереження привабливості сільського простору; співпраця, а не конкуренція, розширення ринку послуг
Організаційні	Кластеризація підприємництва	Зростання ефективності економічної діяльності
Економічні	Аутсорсинг послуг; оренда об'єктів відпочинку на час; попередня оплата пакета послуг за гуртовими цінами	Зростання ефективності використання обмежених ресурсів
Інформаційні	Створення системи інформаційного забезпечення; система вільних можливостей та оперативного планування; обмін інформацією на умовах оплати частинами	Створення механізмів та інструментів координації дій
Технологічні	Ремесла, плетіння, столярство, бджолярство; фітотуризм	Диверсифікація виробничої функції домогосподарств
Інституціональні	Спільні проекти і вимоги до влади, програми	Удосконалення бізнес-клімату; інвестиційна привабливість
Соціальні	Соціальне підприємництво; відпочинок для багатодітних сімей, неповносправних; реабілітація воїнів АТО; долучення дітей та школярів до надання послуг	Соціалізація сільського простору
Інші сфери, зарубіжний досвід	Обмін досвідом у межах системи і поза нею; волонтерство; експерти; гранти	Покращання якості послуг на основі набутого досвіду

* Розроблено автором.

Основним наслідком, який варто очікувати, стане розширення сфери послуг сільського зеленого туризму, зростання економічних результатів основних суб'єктів, що присутні у цій сфері, та зростання кількості таких

суб'єктів. Оскільки основними учасниками ринку, що вже пропонують або потенційно можуть пропонувати послуги сільського зеленого туризму, є домогосподарства (особисті селянські господарства) і агрооселі (фізичні-особи-підприємці), то для перших економічним результатом є зростання доходу від додаткової реалізації сільськогосподарської продукції на місці та від оренди майна, що перед цим була епізодичною і може бути постійною [19, с. 56; 138, с. 111-112]. Для агроосель результатом є приріст підприємницького доходу, що охоплює, крім доходів від використання майна, приріст доданої вартості від використання сільськогосподарської продукції для потреб клієнтів агрооселі, інших додаткових видів послуг на постійній основі.

Порівняння моделей розвитку домогосподарств та агроосель як суб'єктів підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму подано в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Моделі розвитку домогосподарства та агрооселі*

Показник	2014 р.	2020 р.	2025 р.
1	2	3	4
Домогосподарства			
Кількість домогосподарств Сколівського району	10734	12880,8	16101
в тому числі сільські (особисті селянські господарства)	3067	3680,4	4600,5
з них розміщені в коридорах розвитку	845	1014	1267,5
Потенційні можливості			
Залучений капітал домогосподарств:			
- житлові будинки, од.;	189	227	284
- житлова площа, м ² ;	160,33	192,4	240,5
- земельні ділянки, га	1,2	1,44	1,8
Кількість сімей, потенційно зайнятих у наданні послуг	287	344	431
Середній дохід сім'ї від реалізації сільськогосподарської продукції, грн	2570	3084	3855
Очікуваний приріст, грн	3084	3700,8	4626
Вартість послуг, грн:	150	180	225
- ночівля, грн;	85	102	128
- харчування (сніданок), грн;	40	48	60
- інші, грн	25	30	37

Продовж. табл. 3.12

1	2	3	4
Агрооселі			
Кількість агроосель у Сколівському районі	12	28	59
з них розміщені в коридорах розвитку	8	13	23
Потенційні можливості			
Залучений капітал домогосподарств:			
- житлові будинки, од.;	15	35	70
- житлова площа, м ² ;	180,27	198,3	247,87
- земельні ділянки, га	0,7	0,9	0,95
Середній дохід власника агрооселі від надання послуг сільського зеленого туризму, тис. грн	166,58	210,37	260,45
Очікуваний приріст, грн	199,9	255,44	312,54
Вартість послуг, грн:	285	314	375
- ночівля, грн;	200	220	265
- харчування (сніданок), грн;	45	50	60
- інші, грн	40	44	50

* Власна розробка автора.

Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму на території Сколівського району має потенційні можливості розвитку шляхом залучення капіталу селян у вигляді власного будинку, землі (присадибної ділянки) та людського капіталу (членів сімей в умовах ведення особистих селянських господарств та найманих працівників у разі функціонування агрооселі).

Інноваційним вирішенням цієї проблеми є створення туристичних кластерів, які охарактеризовуємо як сконцентровану на певній території групу взаємопов'язаних підприємств і структур туристичної індустрії та інших пов'язаних з нею галузей (транспорту, зв'язку, охорони здоров'я тощо), які взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну при створенні комплексного туристичного продукту території загалом та продукту сільського зеленого туризму зокрема.

Туристичний кластер – це відносно компактна територія зростання туристської індустрії, що характеризується певною туристською спеціалізацією. Для Сколівського району Львівської області це, зокрема, зимові види відпочинку та етнографічна привабливість. При цьому особливо важливою є атрактивна (приваблива) складова майбутнього кластера, що відображена у культурній самобутності та менталітеті жителів цього регіону.

Важливою передумовою й елементом потенціалу туристичного кластера є транспортні комунікації в місці його локалізації, а також зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) відносно головних цільових ринків. Смт. Славське, що є центром гірськолижного спорту (гори Тростян, Тисовець) має добрі залізничні та автомобільні транспортні комунікації (ст. Славське) та повітряне сполучення через аеропорт у Львові, що розташований на відстані 80 км. Усе це в сукупності дає змогу розвивати туристичні кластери в майбутньому.

На формування кластера туризму потрібно 2-3 роки. У сучасних умовах формування таких кластерів виправдане та доцільне. Перший досвід формування в Україні кластерів туризму на Поділлі, у Прикарпатті, Севастополі свідчить про перспективність такого розвитку [4].

Перевага й інноваційність розвитку сільського зеленого туризму на основі кластерного підходу полягають у тому, що він надає великої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку. Сьогодні кластеризація є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії тиску глобальної конкуренції з боку монопольних корпорацій. Стосовно Сколівського району таким конкурентом є гірськолижний зимовий курорт Буковель.

Істотною перевагою в діяльності туристичних кластерів є створення кращих умов для забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукції на ринку, тому кластерний розвиток туристичних DESTINACIЙ як окремих регіонів країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Крім того, кластери являють собою таку комбінацію конкуренції та кооперації, коли об'єднання в одних сферах допомагає успішно вести конкурентну боротьбу в інших [98, с. 341].

Зацікавленість більшості країн у створенні кластерів зумовлена передусім двома причинами: по-перше, кластери сприяють прискоренню розвитку бізнесу, а по-друге, дають змогу підвищити інтенсивність появи

нових підприємств в їх межах.

Як свідчить світовий досвід, у тих країнах, де в процесі реалізації кластерної моделі були створені та профінансовані державні програми, економіка відповідних галузей набула набагато більшого розвитку, ніж там, де кластери формувалися лише за рахунок власного потенціалу його учасників. Наприклад, у створенні лісових кластерів у Фінляндії держава відіграла вирішальну роль, забезпечивши їм значні конкурентні переваги на зовнішніх ринках [50, с. 218].

В Україні вперше кластеризація в туристичній галузі відбулась у 2001 році, коли було засновано туристичний кластер "Кам'янець". Його метою стало створення конкурентоспроможної сфери туристичних послуг, перетворення даної території на сучасний туристичний центр, ініціювання та координація проектів розвитку туризму в регіоні [130].

Перевагами кластерів над іншими формами економічної організації є мінімізація витрат їх учасників на створення товарів чи послуг завдяки використанню ефекту масштабу, доступу малих та середніх приватних фірм до інновацій, використанню наукових розробок та фінансових ресурсів великих компаній, концентрації зусиль на виготовленні одного виду продукту, що дає змогу раціонально використовувати місцеві ресурси, об'єднати зусилля учасників з різних галузей економіки для створення якісного продукту, поєднання вигод кооперації з конкуренцією тощо.

За словами В. Прайса, створення кластерів та запровадження кластерної моделі поведінки підприємств є "способом відновлення довіри між урядом і бізнесом та трансформації ізольованих фірм у підприємницьку спільноту" [33, с. 77].

Розуміння владними структурами важливості кластеризації економіки України було відображено у проекті розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції кластеризації економіки України" (що було розроблене на основі проекту розпорядження Кабміну "Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні" від 2008 р.). Цей документ

відправили на доопрацювання, але й дотепер його так і не прийнято [178].

Відсутність відповідного нормативно-правового акта ускладнює формування й успішний розвиток як туристичних, так й іншого виду кластерів та не сприяє залученню великих інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури загалом і сільського зеленого туризму зокрема.

Важливим кроком на шляху впровадження кластерної моделі розвитку економіки України є розроблення проєктів Концепції створення кластерів в Україні та Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів [99]. У проєкті Концепції створення кластерів в Україні визначено чотири види кластерів, зокрема туристичний кластер, а в проєкті Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів наголошено на пріоритетності формування транскордонних туристичних кластерів. На жаль, ці документи поки що не отримали схвалення Верховної Ради України, проте започаткували процес формування інституційного середовища для реалізації кластерної моделі розвитку економіки України [98, с. 342-343].

Формування конкурентоспроможного туристично-рекреаційного кластера призводить до створення та просування бренду дестинації як одиниці кластера. Цей підхід детально описала у своїй праці Т. І. Ткаченко: "Практика туризму оперує наборами та комбінаціями туристично-рекреаційних послуг, формуючи комплексний пакет, який зазвичай підкріплений сукупністю видів туристичної (рекреаційної) діяльності, які можна назвати кластерами" [161, с. 206]. Беручи за основу ці міркування, автором запропоновано функціонально-галузеву структуру туризму, підґрунтям якої є "взаємозв'язок між ланками, циклами, типовими комбінаціями циклів природних потреб людини та кластерами, поєднанням кластерів підсистем туризму, в яких реалізуються ці потреби у локальних, національних і міждержавних дестинаціях". При цьому виокремлено найтипівіші кластери туризму: курортно-оздоровчий, культурно-пізнавальний та діловий підкомплекс; спортивний комплекс; екологічний,

релігійний та розважальний підкомплекси [161, с. 208].

Кластеризація у сфері сільського зеленого туризму є малодослідженим напрямом організаційно-економічного вдосконалення його розвитку. Концепція формування такого кластера, на відміну від типових туристичних кластерів, повинна враховувати особливості економічної і організаційно-правової основи їх утворення. Такою основою є домогосподарства сільської місцевості, що як економічні агенти функціонують у вигляді особистих селянських господарств і утворених на їх базі агроосель.

Модель типової агрооселі, що сформувалась, зокрема, у Сколівському районі Львівської області, є основою для ринкової трансформації сектору сільського зеленого туризму в районі (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

**Прогнозні параметри типової моделі агрооселі Сколівського району
Львівської області**

Показник	2020 р.	2025 р.
Кількість агроосель, одиниць	28	59
Площа агрооселі, м ² :		
- усього	345,19	365,59
- житлова	189,28	200,11
Кількість розміщених, осіб	444	486
Дохід від наданих послуг (без ПДВ і аналогічних платежів), тис. грн	210,37	260,45
Витрати, тис. грн	145,90	152,85
Витрати на один людино-день перебування, грн	233,44	244,56
Кількість ночівель, од.	901	1065

* Власна розробка автора.

Нова для України форма організації бізнесу й економічної взаємодії на цільовому ринку вимагає своєї інституціоналізації. Як уже було зазначено, важливість кластерного підходу в організації економіки України було відображено у проекті розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції кластеризації економіки України" (2008 р.), однак цей документ так і не отримав офіційного статусу [178].

Приклад формування інтеграційних процесів туризму наводить у своїх дослідженнях С. Нордін, секторальну модель якого нами вдосконалено

відповідно до особливостей сільського зеленого туризму (рис. 3.6).

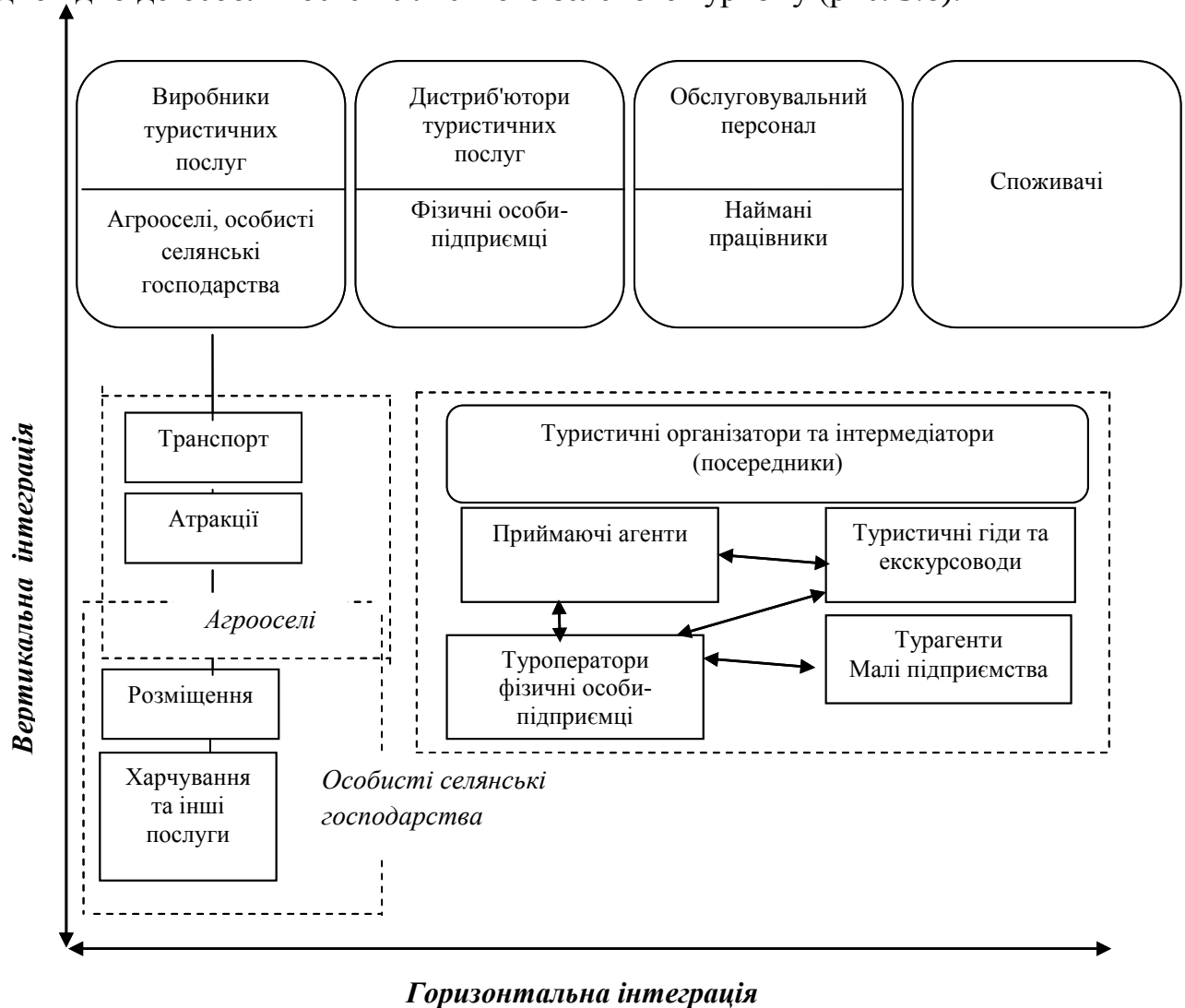

Рис. 3.6. Туристична секторальна модель інтеграції на основі підприємництва*.

* Джерело: розроблено на основі [194].

Порядок створення й функціонування інноваційних структур регламентується Постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549 "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів". Згідно з п. 2 цього документа "інноваційна структура – це юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, яка створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на підставі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи і без об'єднання вкладів її учасників (вид Б), за певними сферами діяльності і типом функціонування,

орієнтованими на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції".

Відповідно до п. 4 Порядку визначено, що ініціатором створення інноваційної структури можуть бути центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації незалежно від форм власності [157; 198, с. 343].

Загалом варто сказати про те, що кластерний підхід ґрунтується насамперед на спільній технологічній кооперації, що забезпечує скорочення витрат, зокрема трансакційних, та сприяє залученню клієнтів, адже на ринку конкурують не окремі суб'єкти підприємництва, а їхні об'єднання.

Світова практика переконує, що в становленні та функціонуванні кластерів важливу роль відіграють наукові та освітні установи (найчастіше – навчальні заклади), тому, враховуючи законодавчі обмеження, які існують в Україні для вищих навчальних закладів відносно можливості ведення господарської діяльності, кластери в Україні за участі навчальних закладів можна створювати у вигляді інноваційної структури виду Б.

З метою підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів та конкурентоспроможності підприємництва у сфері сільського зеленого туризму Львівської області, зокрема в межах Сколівського району, а також для залучення інвестицій, активізації підприємництва в інших галузях і сферах економіки та для збалансованого розвитку всієї туристично-рекреаційної системи доцільним є формування кластера сільського зеленого туризму Сколівщини – "Бескиди" (рис. 3.7).

Кластер є адаптивною організаційною структурою, яка гнучкіше реагує на зміни в навколишньому середовищі, чим принципово відрізняється від будь-якої бюрократичної структури.

Це означає здатність усієї інтегрованої підприємницької системи змінювати свої параметри, структуру, алгоритми взаємодії залежно від змін умов зовнішнього середовища завдяки нагромадженню і використанню інформації про стан ринку туристичних послуг.

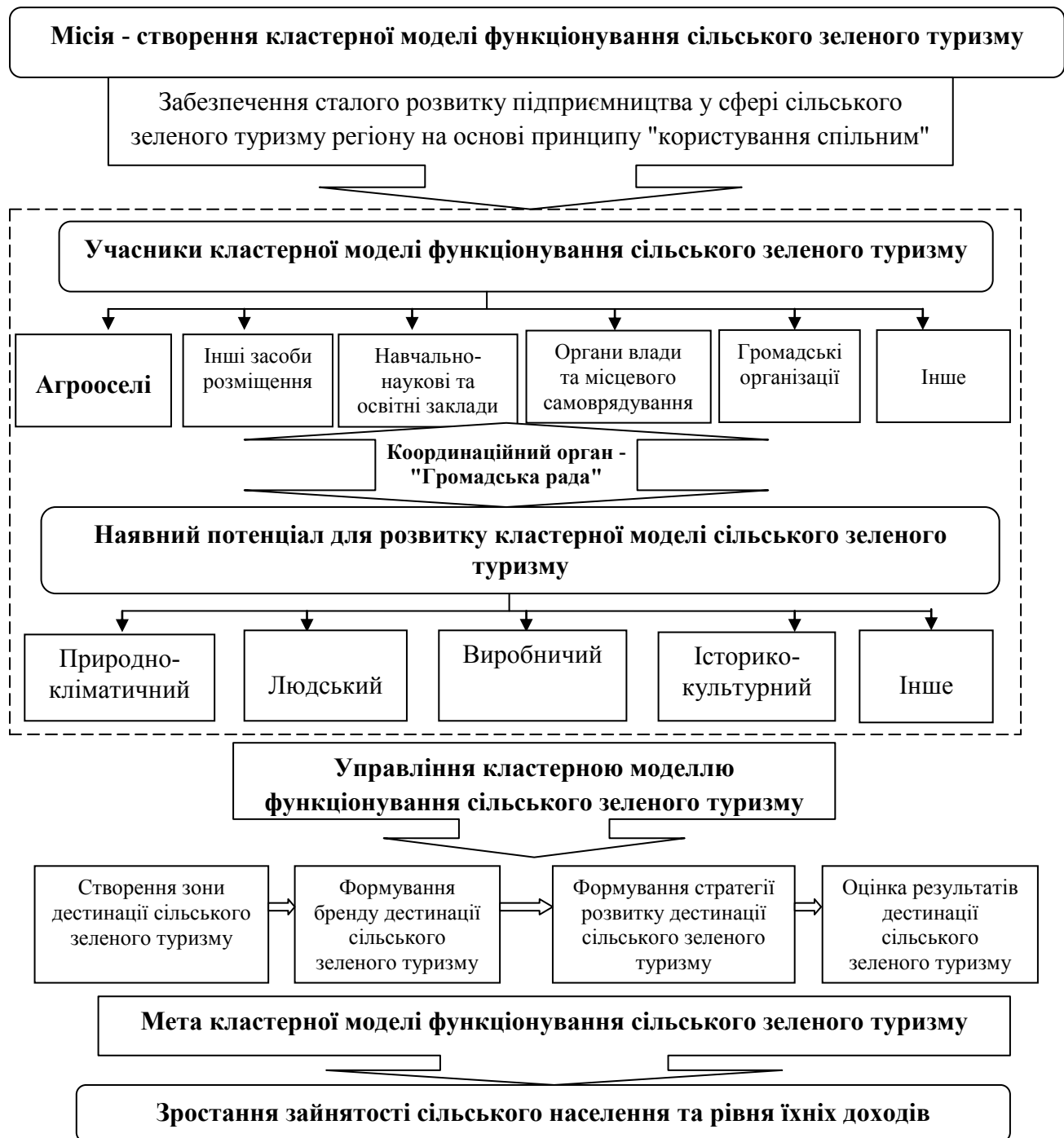

Рис. 3.7. Агрооселі в кластерній моделі функціонування сільського зеленого туризму*.

* Розроблено автором самостійно.

Інноваційність такого утворення полягає не тільки в його організаційній формі, а й у додаткових можливостях для нарощення обсягів нових видів туристичних послуг та способів їх пропозиції учасниками кластера. Наприклад, послуги кінного відпочинку, можливості надання яких

мають окремі агрооселі, можуть за принципом аутсорсингу бути придбані для відпочивальників тих агроосель, де таких послуг поки що немає. За цих умов може розвиватись спеціалізація у створенні і наданні різних видів послуг, особливо тих, які є капіталомісткими або складними. Уже сьогодні окремі агрооселі спільно взаємодіють, пропонуючи, наприклад, послуги катання на квадроциклах, кінні прогулянки або послуги басейнів, узгоджуючи умови і терміни їх надання (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Список організацій учасників підприємницького туристичного кластера*

Безпосередні учасники	Кількість суб'єктів участі
Асоціація власників особистих селянських господарств	3 (Славське, Ялинковате, Тисовець)
Асоціація власників агроосель	1
Агрооселі (фізичні особи-підприємці)	45-50
Домогосподарства (особисті селянські господарства)	150-180
Фізичні особи-підприємці окремих сфер діяльності:	25-30
Торгівля, громадське харчування	10-12
Транспортне обслуговування	10-12
Прокат велосипедів, квадроциклів, спецтехніки промисли, ремесла	5-6
Громадські ради	3
Львівський інститут економіки і туризму	1
Стрийський технікум художніх промислів	1
Інформаційні агенції	3
Туроператори, турагенти	5
Транспортні малі підприємства	2
Інші учасники	5
Учасники на договірних засадах	
Органи місцевого самоврядування	4
Спорткомплекси	3
Витяги, крісельні підйомники	5
Гірничорятувальна служба	1
Медичні заклади	3
Страхові організації	2
Заклади харчування, мотелі в коридорах розвитку	5

* Складено автором.

Як зазначає Г. І. Михайліченко, результат співпраці науково-освітніх установ, суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму та інституційних структур-органів влади може стати підґрунтям для:

– розроблення програмно-цільових заходів; планів та стратегій

розвитку і найкращого використання інфраструктури туризму та потенціалу регіону, підвищення конкурентного статусу туристичного продукту на міжнародному ринку;

- розроблення методики оцінювання інвестиційно-інноваційної привабливості проектів та їх моніторингу для залучення цільових інвестицій у сферу сільського зеленого туризму;

- розроблення методологічних документів регулювання, контролю та моніторингу якості надання послуг сільського зеленого туризму, а також якості екскурсійного, транспортного та медичного обслуговування в процесі функціонування підприємництва в цій сфері тощо [98, с. 347; 159].

У результаті функціонування кластера сільського зеленого туризму варто запропонувати методику оцінювання економічної ефективності його діяльності. Основним з критеріїв чи чинників оцінки є показник доходу від продажу продукції туристично-рекреаційної індустрії окремим регіональним кластером, зокрема від туристичної ренти (монопольної, диференціальної, абсолютної, квазіренти, споживчої ренти, екологічної антиренти [13, с. 245, 246], який визначають так:

$$X_{ij} = S_i (1/n - b_{ij} (p_{ij} - p)), \quad (3.1)$$

де X_{ij} – дохід від продажу послуг (i) туристичного кластера (j);

S_i – продажі послуг (i) загалом у країні (у регіоні, у дестинації);

n – кількість підприємств сфери сільського зеленого туризму, що надають ці послуги;

b_{ij} – змінна попиту, яка вказує на залежність ринкової частки туристичного кластера від ціни на його послуги;

p_{ij} – ціна послуг певного кластера;

p – середня ціна конкуруючих аналогічних послуг в інших регіональних (міжнародних) туристичних кластерах.

Проведений аналіз проблем удосконалення економічної організації підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму дає підстави стверджувати, що кластерний підхід є інноваційним інструментом

формування моделі функціонування сільського зеленого туризму, який сприяє активізації підприємницької діяльності на сільських територіях та зміцненню конкурентоспроможності учасників такого об'єднання, які взаємодіють між собою і територією на взаємовигідних умовах.

Загалом варто сказати про те, що в умовах розвитку та вдосконалення економіко-виробничих відносин важливе місце належить способу та умовам функціонування підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. Пошук адекватних способів організації туристичного виробництва та процесу надання послуг сільського зеленого туризму спрямований на оптимізацію використання матеріальних і нематеріальних ресурсів, підвищення ефективності діяльності агроосель та зростання конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках. Саме кластерна модель функціонування сільського зеленого туризму сприяє досягненню визначених цілей і завдань, оскільки всі її учасники взаємодіють між собою на взаємовигідних умовах.

Таким чином, впровадження інноваційних способів організації туристичної індустрії та виробничого процесу надання послуг сільського зеленого туризму забезпечує ефективніше використання матеріальних і нематеріальних ресурсів, підвищення ефективності діяльності малого підприємництва та зростання конкурентоспроможності всіх учасників цього процесу на цільових ринках.

Висновки до розділу 3

1. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму зумовлені його основними рисами – динамічністю як сфери туристичної індустрії та ефективністю як економічного процесу активізації підприємницької діяльності сільського населення. Тенденції його розвитку в Україні збігаються зі світовими тенденціями. Найімовірнішими напрямками його розвитку на найближчу перспективу є реалізація двох підходів:

- на основі активізації розвитку підприємництва через збільшення

кількості агроосель, що здійснюють свою діяльність постійно і функціонують на засадах підприємств;

- завдяки розширенню залучення до надання послуг сільського зеленого туризму селянських особистих господарств на несистематичній основі з перспективою трансформації найбільш успішної частини з них у спеціалізовані суб'єкти економічної діяльності в цій сфері (агрооселі).

2. Перспективи розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму можливі за умови вдосконалення умов ведення підприємництва в цій сфері за допомогою формування інституційного, соціального та економічного середовища на регіональному та місцевому рівнях для економічного зростання сільських територій та підвищення рівня добробуту населення, що відповідно вимагає еволюції інституційної моделі формування та реалізації державної регіональної політики, яка сприяє створенню та стійкому функціонуванню середовища, сприятливого для впровадження місцевих та регіональних ініціатив.

3. Реалізація перспектив розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на основі агрооселі як моделі економічної діяльності та розширення участі особистих селянських господарств за рахунок зростання їх кількості вимагають втілення заходів щодо забезпечення більш сприятливого інституційного середовища та економічних умов, що сприятиме активізації процесу функціонування сільського зеленого туризму. Успішність сільського зеленого туризму в Україні залежить від створення та впровадження законодавчо-нормативного ефективного механізму на рівні держави та на регіональному рівні.

4. Напрями і можливості інституційного впливу на активізацію процесу визначено на основі оцінки існуючих загроз і небезпек та наявних можливостей і специфічних переваг, що реалізуються в процесі економічної діяльності агроосель та особистих селянських господарств у регіоні, на основі методу SWOT-аналізу.

5. Втілення запропонованих організаційних, фінансових та

інституційних заходів спроможне забезпечити створення на території Сколівського району сучасного інноваційного механізму взаємодії і координації суб'єктів підприємництва в межах підприємницького кластера, як адаптивної організаційної структури, яка гнучкіше реагує на зміни в навколишньому середовищі, чим принципово відрізняється від бюрократичної структури.

6. Функціонування кластерного утворення у сфері сільського зеленого туризму приведе до покращання якості туристичних послуг, створення висококонкурентного туристичного продукту з регіональними особливостями і адекватними споживчими якостями, формуватиме сприятливе середовище для залучення інвестицій та інновацій, тим самим підвищивши інвестиційну привабливість регіону. Одночасно інтеграційні процеси здатні сформувати серед учасників кластера додаткову відповідальність за збереження й відтворення на засадах збалансованого розвитку наявного природного потенціалу як спільного ресурсу.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях [75; 79; 169; 189].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено наукове узагальнення та розвиток теоретико-методичних положень, а також розроблено практичні рекомендації щодо становлення, функціонування та розвитку сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності. Результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Економічна сутність сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності дозволяє трактувати його як наукове поняття і дати термінологічне визначення як виду підприємницької діяльності з надання послуг відпочинку у сільській місцевості з використанням приватної власності мешканців села та локальних природно-культурно-історичних ресурсів. Розбіжності у трактуванні його суті зумовлені недостатньою інституціоналізацією цього виду підприємницької діяльності в різних законодавчо-нормативних актах, де він взаємопов'язаний з дефініціями "сільський туризм", "сільський зелений туризм", "зелений туризм", "екотуризм", "агротуризм" та "екоагротуризм", що мають єдину гносеологію та функціональне призначення. Суб'єктом реалізації підприємницької діяльності в сфері сільського зеленого туризму є агрооселя.

2. У дослідженні наукових засад розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму доцільним є комплексний методичний підхід щодо встановлення й аналізу проблем, виявлення закономірностей та обґрунтування шляхів розвитку агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на основі синтезу окремих положень теорії підприємництва, інституціоналізму в поєднанні з положеннями теорії економічної організації (теорія користування спільним). Встановлено, що особливе значення у функціонуванні та розвитку агроосель в Україні має стан інституціонального забезпечення їх розвитку та низька функціональна роль у сприянні цьому процесу з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

3. Процес розвитку агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері

сільського зеленого туризму в Україні має низку особливостей та закономірностей. Встановлено, що він відбувається стихійно та поширюється на сільських територіях України нерівномірно. Агрооселі ефективно функціонують та розвиваються на тих територіях, де є сприятливі природно-кліматичні умови, наявні історико-культурні об'єкти та збережено національні самобутні традиції. Іншою визначальною передумовою є розвинута інфраструктура. Розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму перешкоджають проблеми інституціонального, економічного та організаційного характеру, які мають загальне та локальне значення. До таких, на нашу думку, можна зарахувати нестабільність політико-соціальної та економічної ситуації в державі, недосконале податкове законодавство, нерозвиненість інфраструктури, зокрема транспортного сполучення та доріг, проблеми з водопостачанням і зв'язком.

Основою формування та розвитку агроосель є процес трансформації особистих селянських господарств в господарські одиниці сільського зеленого туризму. Основна послуга агрооселі – це забезпечення комплексного обслуговування відпочивальників – проживання, харчування та організація дозвілля, що формує рівень витрат і доходів підприємців, забезпечує краще використання ресурсного потенціалу домогосподарств і його диверсифікацію, стимулює процеси сільського розвитку через зростання рівня доходів сільського населення завдяки ефекту мультиплікатора.

4. Аналіз показників стану розвитку підприємництва агроосель та обсягів наданих послуг в сільському зеленому туризмі за 2012–2014 рр. закономірно відображає загальні тенденції економічних процесів, що відбуваються в державі. Так, за показниками кількості туристів, що скористалися послугами підприємців у їх агрооселях, найбільш сприятливим був 2013 р., проте вже наступного року спостерігається різке скорочення і кількості агроосель, і кількості туристів, що їх відвідують. Виявлено, що офіційні дані про кількість суб'єктів підприємництва суттєво відрізняються від фактичного стану та кількості агроосель у межах України загалом та в межах окремих регіонів. Це зумовлено інституціональною неузгодженістю та

нечіткістю законодавчих норм, що регулюють цей вид діяльності, коли власники агроосель можуть функціонувати в різних організаційних формах (фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб та особистих селянських господарств).

5. На основі аналізу й узагальнення соціально-економічних наслідків розвитку сільського зеленого туризму та порівняння стану функціонування підприємництва в цій сфері в нашій державі та за кордоном встановлено, що найпоширенішою формою організації підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму є агрооселі. Найбільшим осередком функціонування агроосель в Україні є території областей Західної України, зокрема Івано-Франківської та Львівської. Стан розвитку й особливості функціонування підприємництва агроосель в гірських районах Львівської області характеризується кількісними і якісними показниками. До кількісних належать: кількість агроосель, кількість розміщених осіб, кількість ночівель, дохід, отриманий від наданих послуг, та витрати, які виникають у процесі надання послуг сільського зеленого туризму. Серед якісних показників функціонування та розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму виділяємо дотримання в агрооселі санітарно-побутових норм, водопостачання та водовідведення, доступ до мережі Інтернет, облаштування прибудинкової території та перелік супутніх послуг, які доступні туристам, окрім послуги проживання.

6. Перспективним для розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є Сколівський район, де зосереджено понад 90% агроосель Львівської області. Його особливостями є придатність для зимового відпочинку, ландшафтно-етнографічна привабливість та розвинуте транспортне сполучення. Встановлено, що напрямками вдосконалення розвитку підприємництва агроосель в цьому локальному гірському районі є формування єдиного економічного мікропростору, заснованого на співпраці та взаємоузгодженості дій власників агроосель, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, лібералізація умов та правил ведення підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму

завдяки дотриманню положень інституціоналізму, розвитку інфраструктури. Це дасть змогу активізувати всі види підприємницької діяльності в цьому регіоні та створити коридори розвитку.

7. Встановлено, що підприємництво у сфері сільського зеленого туризму має суттєвий потенціал і перспективи. Розвиток підприємництва агроосель у Львівській області може стати значним за обсягами наданих послуг і вагомим джерелом доходів сільського населення та перетворитись на потужний сектор економіки сільських територій в туристичній індустрії країни. На основі чинних програм розвитку регіону, зокрема Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року, запропоновано проект Програми сприяння розвитку сільського зеленого туризму Сколівського району на період 2015-2025 рр. з визначенням цілей та обґрунтуванням шляхів їх досягнення. Програма передбачає реалізацію інституціональних, організаційних та методичних удосконалень умов функціонування суб'єктів господарювання у сфері сільського зеленого туризму і кількісні орієнтири розвитку підприємництва.

8. Успішного розвитку підприємництва агроосель можна досягнути насамперед посиленням інституціональної ролі органів державної влади та місцевого самоврядування. Задля сприяння підприємництва та диверсифікації джерел доходів власників агроосель запропоновано комплексний підхід щодо наукового обґрунтування напрямів розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, заснованого на моделі організації локального туристичного кластера. Розроблено конкретні заходи щодо реалізації перспектив розвитку агроосель як суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму на основі формування туристичного кластера на території Сколівського району – "Бескиди" – зі встановленням індикаторів розвитку і моніторингу цього процесу.

Реалізація здійснених у дисертаційній роботі наукових узагальнень і практичних результатів спрямована на розв'язання наукової задачі з практичного вдосконалення організації економічної діяльності агроосель та диверсифікацію розвитку сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агротуризм в Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.datscha-booking.com/173/agrotourismo/agro-spain.html>.
2. Агротуризм в Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.datscha-booking.com/173/agrotourismo/agroturism-italy.html>.
3. Агротуризм в Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.datscha-booking.com/173/agrotourismo/france-agro.html>.
4. Аналіз розвитку та рекомендації щодо вирішення проблемних питань сільського зеленого туризму України : матеріали наради-семінару [Електронний ресурс]. – Яремча, 2007. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/10709/1/11mlp.pdf>.
5. Березівський З. Механізм державної підтримки приватного підприємництва в аграрній сфері / З. Березівський, М. Колодій // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5, № 1–2. – С. 49 – 53.
6. Березівський З. П. Розвиток агротуризму як напряму аграрного бізнесу в Прикарпатті / З. П. Березівський, Г. В. Східницька // Вісник Львівського інституту економіки та туризму. – 2007. – № 2. – С. 164-166.
7. Биржаков М. Б. Введение в туризм : учеб. для студентов высш. учеб. заведений / М. Б. Биржаков. – [8-е изд.]. – М. ; СПб. : Изд. дом "Герда", 2006. – 510 с.
8. Биркович В. І. Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізм державного управління" / В. І. Биркович. – Запоріжжя, 2007. – 22 с.
9. Биркович В. І. Розвиток сільського туризму в депресивних регіонах України: економіко-правовий аспект [Електронний ресурс] / В. І. Биркович. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/5.htm>.
10. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку

туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети / В. І. Биркович // Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – К. : НІСД, 2008. – № 1 (6). – С. 138-143.

11. Блажевич И. В. Влияние экономических факторов на развитие агротуризма в Республике Беларусь / И. В. Блажевич // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 193 – 199.

12. Богданова Ж. А. Поняття та види туристичної діяльності в Україні / Ж. А. Богданова // Вісник Житомирського державного технологічного університету : Економічні науки : економіка, організація і управління підприємством. – 2009. – № 4 (50). – С. 194 -197.

13. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі : монографія / М. Г. Бойко. – К. : КНТЕУ, 2010. – 524 с.

14. Бонарев В. В. Трансакційні витрати як економічна категорія [Електронний ресурс] / В. В. Бонарев // Економічні науки. – 2011. – Вип. 8 (29), ч. 2. – (Серія "Облік і фінанси"). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/en_oif/2011_8_2/index.htm.

15. Бондар В. В. Агротуризм як вид диверсифікаційного розвитку сільськогосподарського підприємництва / В. В. Бондар, Я. Л. Ганжа // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 4. – С. 114 – 120. – Серія : Економічні науки.

16. Борисовський Д. В. Системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва в аграрній сфері / Д. В. Борисовський // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2014. – Вип. 149. – С. 307 – 316.

17. Бородюк Н. На вечорниці до євросадиби / Н. Бородюк // Урядовий кур'єр. – 2009. – 17 берез.

18. Булах Т. М. Сільський туризм як перспективний напрям для соціально-економічного розвитку села / Т. М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 143 – 147.

19. Варченко О. М. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих

селянських господарств в Україні / О. М. Варченко, І. В. Свиноус, І. М. Демчак // Вісник аграрної науки. – 2013. – № 11. – С. 55 – 59.

20. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М., 1990. – 421 с.

21. Вишневська Ю. В. Адміністративно-правові заходи забезпечення діяльності у сфері сільського туризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Ю. В. Вишневська. – К., 2011. – 20 с.

22. Відпочинок в Карпатах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpaty.info/ua/>.

23. Вінський С. Що таке агротуризм в Італії [Електронний ресурс] / С. Вінський. – Режим доступу : <http://awd.ru/agriturismo/>.

24. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях [Електронний ресурс] / В. Вірченко, А. Кузьменко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 110. – С. 34-36. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Synergetic_approach_in_economic_researches_14582.pdf.

25. Галич О. А. Зелений туризм : сутність та перспективи розвитку на Полтавщині [Електронний ресурс] / О. А. Галич, І. В. Шевченко. – Режим доступу : www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2010/01/38.pdf.

26. Гальцова І. Зелений туризм: недоліки існуючого законодавства [Електронний ресурс] / І. Гальцова. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2999>.

27. Гамор Ф. Д. Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах / Ф. Д. Гамор // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 247 – 251.

28. Гєєць В. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Гєєць, В. Юрчишин, О. Бородіна // Економіка України. – 2011. – №1. – С. 4 – 14.

29. Гетьман В. І. Ландшафтно-рекреаційні ресурси екотуризму Українських Карпат : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр.

наук : спец. 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів" / В. І. Гетьман. – К., 2010. – 16 с.

30. Глобальний етичний кодекс туриста : Генасамблея Всесвітньої туристської організації, м. Чилі, 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/983_001.

31. Гловацька В. В. Розвиток підприємництва в системі становлення сільського (зеленого) туризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / В. В. Гловацька. – Житомир, 2008. – 24 с.

32. Глядіна М. В. Зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку екологічного туризму / М. В. Глядіна // Інформатизація рекреаційної і туристичної діяльності: перспективи культурного та економічного розвитку : II Міжнар. конгрес, м. Трускавець, 23-28 трав. 2000 р. – Трускавець, 2000. – С. 190 – 193.

33. Гоблик-Маркович Н. М. Підвищення інвестиційної привабливості регіону на основі формування туристичного кластеру / Н. М. Гоблик-Маркович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 4, № 5. – С. 76 – 79.

34. Гоголь Т. В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики / Т. В. Гоголь // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – № 1. – С. 1 – 10.

35. Господарський кодекс України : прийнятий 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст.144.

36. Гоцуєнко Н. Зелений пояс Київщини / Н. Гоцуєнко // Дзеркало тижня. – 2008. – 6-13 черв.

37. Гречко А. В. Теоретичні аспекти визначення трансакційних витрат з позиції їх впливу на мікроекономічне середовище [Електронний ресурс] / А. В. Гречко. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal//2011//35.pdf>.

38. Грицку-Андрієш Ю. П. Соціально-економічні особливості та

основні напрями розвитку сільського туризму в регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 "Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка" / Ю. П. Грицку-Андрієш. – Чернігів, 2011. – 20 с.

39. Гуннишев А. Большое археологическое приключение (Новый вид туризма набирает в Украине обороты) / А. Гуннишев // Новости турбизнеса. – 2008. – № 15. – С. 34 – 35.

40. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. [Електронний ресурс] / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К. : Знання, 2005. – 655 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-157.html>.

41. Гусякова О. Ю. Розробка регіональних цільових програм розвитку туристичної індустрії / О. Ю. Гусякова // Держава та регіони. – 2012. – № 2. – С. 155 – 158. – (Серія "Державне управління").

42. Гуторов О. І. Інвестиційне забезпечення аграрної сфери сільських депресивних територій / О. І. Гуторов, Ю. М. Хвесик // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. – 2013. – № 7. – С. 3 – 16. – Серія : Економічні науки.

43. Де Сото Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото ; пер. с англ. – М. : Олимп-Бизнес, 2004. – 272 с.

44. Державна служба статистики України : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

45. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://loda.gov.ua/upload/content/gallery/upload/2014/12/DSRR_2020_1__1418203746.pdf.

46. Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проектів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що

втрапили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2014 р. № 71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-%D0%BF>.

47. До гуманного і соціального бачення туризму : Монреальська декларація [Електронний ресурс]. – Мадрид, 1996. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/filotur16.htm.

48. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / С. В. Дутчак. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. – 136 с.

49. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Л. П. Дяченко. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 224 с.

50. Економіка туризму: теорія і практика : підручник / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, С. В. Білоус, Н. Л. Мандюк. – К. : Центр навч. літ., 2014. – 544 с.

51. Енциклопедія інновацій / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнар. екон. фундація, 2012. – 600 с.

52. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infotour.in.ua/siltur2.htm>.

53. Європейський досвід організації сільського туризму [Електронний ресурс] / Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua>.

54. Жарая С. Б. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в контексті консервативно-інноваційної моделі державного управління (регіональний аспект) / С. Б. Жарая // Аналітика і влада. – 2011. – № 4. – С. 34 – 39.

55. Жигірь А. А. Екологізація підприємництва в аграрній сфері / А. А. Жигірь // Агросвіт. – 2012. – № 5. – С. 9 – 12.

56. Забуранна Л. В. Управління туристичною підприємницькою діяльністю в аграрній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за

видами економічної діяльності)" / Л. В. Забуранна. – К., 2013. – 38 с.

57. Зайцева В. М. Світові тенденції розвитку сільського та агротуризму [Електронний ресурс] / В. М. Зайцева // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – Вип. 2 (10). – Режим доступу : file:///C:/Users/user/Downloads/eui_2013_2_28.pdf.

58. Зареєстроване безробіття населення за регіонами у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/rp_reg/reg_/zbn_2014_u.htm.

59. Зеліско Н. Б. Ефективність виробництва та використання кормів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Н. Б. Зеліско. – Львів, 2009. – 22 с.

60. Зінченко А. І. Маркетинг зеленого туризму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / А. І. Зінченко. – К., 2012. – 21 с.

61. Іванова В. Г. "Сільський туризм" як категорія науки адміністративного права та законодавства України / В. Г. Іванова // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 119 – 125.

62. Ільчук М. М. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств аграрної сфери / М. М. Ільчук, А. І. Коновал // Біоресурси і природокористування. – 2012. – Т. 4, № 1-2. – С. 133 – 143.

63. Індекс інфляції України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/infl/?2015>.

64. Ісаєнко В. М. Забезпечення якості продукції та послуг в агротуризмі / В. М. Ісаєнко, К. О. Бабікова // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2013. – Вип. 19, № 1. – С. 247 – 252.

65. Кампанії World Wide Fund for Nature [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://wwf.panda.org/>.

66. Катан Л. І. Теоретичні засади формування регіонального інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери / Л. І. Катан // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2012. – № 2. – С. 172 – 175.

67. Квартальнов В. А. Туризм: теория и практика : избр. тр. : в 5 т. / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 1998 – . –

Т. 3: Новые цели и функции туризма : экономика и управление. – 1998. – 384 с.

68. Класи нічліжних закладів Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ecoturismorural.com.

69. Колективні засоби розміщування в Україні у 2014 році : стат. бюл. – К. : Держ. служба статистики України, 2015. – 200 с.

70. Колективні засоби розміщування та туристична діяльність у Львівській області у 2013 році : стат. бюл. / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 34 с.

71. Колесник О. О. Формування класифікаційних ознак туризму в системі економічних аспектів розвитку суспільства / О. О. Колесник // Вісник Житомирського державного технологічного університету : Економічні науки: економіка, організація і управління підприємством. – 2009. – № 1 (47). – С. 171 – 175.

72. Конституція України : прийнята 28.06.1996 р. № 254к / 96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

73. Корнєв Ю. Інформаційне забезпечення розвитку підприємницької діяльності / Ю. Корнєв // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 5. – С. 24 – 31.

74. Корчинська О. О. Економічні основи розвитку сільських територій / О. О. Корчинська // Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р. : інноваційний

розвиток підприємств аграрної сфери економіки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 25–28 трав. 2015 р. – Львів : ЛНАУ, 2015. – С. 105 – 107.

75. Корчинська О. О. Організаційно-економічне та інституційне забезпечення розвитку сільського зеленого туризму / О. О. Корчинська // Агросвіт. – 2015. – № 5. – С. 80 – 83.

76. Корчинська О. О. Оцінка стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні / О. О. Корчинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. праць. – Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2015. – Вип. 10. – С. 139 – 143. – (Серія "Економіка і менеджмент").

77. Корчинська О. О. Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму : фактори розвитку та напрями впливу / О. О. Корчинська // Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. форуму, 23–25 верес. 2015 р. – Львів, 2015. – С. 282 – 285.

78. Корчинська О. О. Проблеми розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму / О. О. Корчинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 12, ч. 2. – С. 60 – 63.

79. Костирко І. Г. Кластерний підхід в розвитку сільського зеленого туризму / І. Г. Костирко, О. О. Корчинська // Інноваційна економіка. – 2015. – № 4 (59). – С. 159 – 163.

80. Костирко І. Г. Формування трансакційних витрат в сфері сільського зеленого туризму / І. Г. Костирко, О. О. Фарйон // Повышение качества образования в рамках базовой естественнонаучной составляющей ФГОС ВПО : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Омск, 2014. – С. 163 – 170.

81. Костриця М. М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика (етноісторичний туристичний кластер "Древлянська земля") : монографія / М. М. Костриця ; за наук. керівництвом і заг. ред. проф. Є. І. Ходаківського, проф. Ю. С. Цал-Цалка. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 196 с.

82. Кравцов С. С. Механізм державного регулювання сільського зеленого туризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізм державного управління" / С. С. Кравцов. – Донецьк, 2012. – 20 с.
83. Крачило М. П. Географія туризму / М. П. Крачило. – К. : Вища шк., 1987. – 208 с.
84. Крупа В. Р. Оплата праці в системі механізмів соціального захисту сільського населення: теоретико-методологічні аспекти [Електронний ресурс] / В. Р. Крупа. – Режим доступу : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_98/53.pdf.
85. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.
86. Кулік А. В. Формування механізму конкурентостійкості підприємств сільського зеленого туризму на засадах маркетингу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / А. В. Кулік. – К., 2013. – 20 с.
87. Лебідь С. Г. Сталій екологічний туризм: сутність та перспективи розвитку в Миколаївській області / С. Г. Лебідь, Н. А. Сербулова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2010. – Вип. 119. – С. 69 – 73. – (Серія "Екологія").
88. Липчук Н. В. Розвиток агротуризму як напрямок диверсифікації особистих селянських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)" / Н. В. Липчук. – Львів, 2007. – 22 с.
89. Литвиненко Н. У село на відпочинок [Електронний ресурс] / Н. Литвиненко // Сільські вісті. – 2008. – 13 черв. – Режим доступу : <http://www.silskivisti.kiev.ua>.
90. Лихенко Н. Д. Ринок кормів: суть та необхідність формування та

функціонування / Н. Д. Лихенко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету / за ред. В. Т. Ткаченко. – Луганськ : ЛНАУ, 2004. – № 34(46). – С. 228 – 233.

91. Лужанська Т. Ю. Сільський туризм : історія, сьогодення та перспективи : навч. посіб. / Т. Ю. Лужанська ; за ред. І. М. Волошина. – К. : Кондор, 2008. – 385 с.

92. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – К., 2005. – 240 с.

93. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. В. Цибух. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 272 с.

94. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 424 с.

95. Медлік С. Зелений туризм [Електронний ресурс] / С. Медлік. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>.

96. Мельниченко О. Б. Стан і перспективи розвитку сільського туризму в Україні [Електронний ресурс] / О. Б. Мельниченко // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – Вип. 1 (5). – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/melnychenko_o.htm.

97. Митяй О. В. Проектний аналіз : навч. посіб. / О. В. Митяй. – К. : Знання, 2011. – 311 с.

98. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / Г. І. Михайліченко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [зб. наук. праць] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – С. 341-349.

99. Мігущенко Ю. Обґрунтування доцільності реалізації кластерної моделі розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері туризму [Електронний ресурс] / Ю. Мігущенко. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/11.htm>.

100. Мініч І. М. Туризм як соціально-економічне та соціокультурне

явище / І. М. Мініч // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. – 2010. – Вип. 7. – С. 159 – 180. – (Серія "Філософські науки").

101. Омельченко О. Вас вітає готель "Мазанка"... Як реалізувати потенціал сільського туризму [Електронний ресурс] / О. Омельченко. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/138588/>.

102. Оппельд Л. І. Міжнародний досвід зеленого туризму в Україні : проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Л. І. Оппельд, А. О. Гордіян // Ефективна економіка. – 2014. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2667>.

103. Организация туризма : учеб. пособие / [А. П. Дурович, Г. А. Бондаренко, Г. М. Сергеева и др.] ; под общ. ред. А. П. Дуровича. – 2-е изд., исправл. – Минск : Новое знание, 2005. – 640 с.

104. Осадча Т. С. Сільський зелений туризм в Україні: окремі аспекти організації, обліку і контролю : монографія / Т. С. Осадча ; за ред. професора В. Є. Труша. – Херсон : Одді-плюс, 2009. – 294 с.

105. Особливості розвитку зеленого туризму в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183838>.

106. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Е. Остром ; пер. з англ. Т. Монтян. – К. : Наш час, 2012. – 398 с.

107. Панченко Н. Агротуризм, як форма сільського бізнесу: умови та особливості розвитку агротуризму в Польщі [Електронний ресурс] / Н. Панченко, Р. Pietrzak // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_64.

108. Петик І. М. Розвиток екотуризму в Україні / І. М. Петик // Вісник Львівського інституту економіки та туризму. – 2008. – № 3. – С. 182-184.

109. Петлін І. В. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Західному регіоні України / І. В. Петлін // Вісник Львівського інституту економіки та туризму. – 2008. – № 3. – С. 210 – 213.

110. Пехов В. А. Сутність підприємництва та особливості його розвитку в аграрній сфері України / В. А. Пехов // Таврійський державний агротехнологічний університет (економічні науки) : зб. наук. праць. – 2014. – № 3. – С. 33 – 38.

111. Пінчук Т. А. Агротуризм як форма підприємництва у сільській місцевості / Т. А. Пінчук // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – Вип. 28, ч. 3. – С. 49 – 53.

112. План реалізації Стратегії розвитку Львівської області на період 2015-2017 рр. (Узагальнення програм та проектів регіонального розвитку, ініційованих територіальними громадами області) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://loda.gov.ua/strategiya_rozvytku_2027.

113. Податковий кодекс України : прийнятий 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

114. Послуги туристичні. Туризм сільський. Загальні вимоги : проект Національного стандарту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dorada.org.ua/files/word/Derg.standart_turizm_23.02.07.proekt.

115. Преловский В. И. О содержании понятия "экологический туризм" / В. И. Преловский // География и природа. Ресурсы. – 2002. – № 2. – С. 26 – 34.

116. Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 р. № 121 : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.09.2010 р. № 1761-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1761-2010-%D1%80>.

117. Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF>.

118. Про затвердження Правил користування готелями й

аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : наказ Державної туристичної адміністрації України № 19 від 16.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04>.

119. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

120. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

121. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

122. Про сільський зелений туризм : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm.

123. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 638-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-%D1%80>.

124. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 р. № 121-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>.

125. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

126. Проблеми управління регіональними трансформаціями аграрної сфери економіки [Електронний ресурс] / К. В. Наконечна // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 12. – С. 73 – 74. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

127. Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму "Українська гостинна садиба" : затверджено правлінням ГО "Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні", протокол № 46 від 6 трав. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/category/low>.

128. Програма розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011 – 2013 роки : рішення Львівської обласної ради від 24.05.2011 р. № 136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oblrada.lviv.ua>.

129. Продіус О. І. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських поселень та шляхи їх вирішення / О. І. Продіус // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4 (18). – С. 76 – 79.

130. Прочан А. О. Використання кластерних технологій в туризмі [Електронний ресурс] / А. О. Прочан. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/10_prochandoc.htm.

131. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 344 с.

132. Рибак Л. Х. Сільський туризм як вид підсобної діяльності [Електронний ресурс] / Л. Х. Рибак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163, ч. 1. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/rybak.htm.

133. Рихлицька Х. М. Розвиток підприємств сільського зеленого туризму в контексті кластерного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Х. М. Рихлицька. – К., 2013. – 21 с.

134. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К. : Знання, 2006. – 271 с.

135. Савченко В. Феномен предпринимательства (экспериментальный спецкурс) / В. Савченко // Российский экономический журнал. – 1995. –

№ 10. – С. 56 – 62.

136. Самолюк Н. М. Сільський туризм як перспективний напрям самозайнятості сільського населення / Н. М. Самолюк // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць / голова ред. кол. А. М. Колот. – К. : ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана", 2012. – № 2(4). – С. 180 – 186.

137. Сатир Л. М. Організаційно-економічні аспекти диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств / Л. М. Сатир, І. В. Свиноус // Вісник аграрної науки. – 2015. – № 8. – С. 66 – 70.

138. Свиноус І. В. Роль і місце особистих селянських господарств у сучасному агропромисловому комплексі України / І. В. Свиноус // Економіка та управління АПК. – 2012. – Вип. 9. – С. 110 – 114.

139. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.

140. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm.

141. Сільський відпочинок для неповносправних : посібник для власників агроосель та людей з інвалідністю, котрі бажають розпочати власну справу / О. Волошинський, І. Каспрук, Л. Малинович, М. Сварник. – Львів : Ліга-Прес, 2011. – 232 с.

142. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourlib.net>.

143. Сільський зелений туризм на території національного природного парку "Сколівські Бескиди" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://skole.org.ua/siltur.html>.

144. Сільський туризм в Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.espanarusa.com/pedia/article/77332>.

145. Сільський туризм: що це таке? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bucoda.cv.ua>.

146. Скидоненко Н. В. Організаційний механізм взаємодії

авіакомпаній з суб'єктами ринку туристичних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Н. В. Скидоненко. – К., 2009. – 20 с.

147. Сколівська міська рада : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.skole-rada.com.ua>.

148. Сколівська районна державна адміністрація : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://skole-region.org.ua/>.

149. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух ; передмова В. М. Литвина. – К. : Вид. дім "Слово", 2006. – 372 с.

150. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник / Т. Г. Сокол ; за заг. ред. В. Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006. – 264 с.

151. Соколенко С. Особливості діяльності та розвитку об'єктів зеленого туризму у регіонах та проблеми створення міжнародних кластерів у цій галузі [Електронний ресурс] / С. Соколенко. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/sokolenko.htm.

152. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua>.

153. Столярчук П. Аналіз європейського досвіду організації сільського зеленого туризму та його категоризації / П. Столярчук, В. Домінюк // Вимірювальна техніка та метрологія. – 2010. – № 71. – С. 175 – 184.

154. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=48718>.

155. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року : проект [Електронний ресурс]. – Львів, 2015. – Режим доступу : http://loda.gov.ua/strategiya_rozvytku_2027.

156. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Україні : круглий стіл Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики та спорту, Київ 21.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/102327.html#top>.
157. Тарангул Л. Л. Розміщення продуктивних сил : посібник / Л. Л. Тарангул, І. О. Горленко, Г. І. Євтушенко. – К., 2000. – 264 с.
158. Тарановський В. І. Науково-методичні підходи до визначення дефініції "екотуризм" / В. І. Тарановський, Б. Л. Ковальов, А. Г. Портянка // Mechanism of Economic Regulation. – 2014. – № 2. – С. 30 – 37.
159. Теличкань І. І. Адміністративно-правове регулювання сільського зеленого туризму / І. І. Теличкань // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2009. – Вип. 71, ч. 2. – С. 61 – 70.
160. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук О. М. Бородіної, д-ра екон. наук І. В. Прокопи ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 376 с.
161. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : КНТЕУ, 2009. – 463 с.
162. Товт М. Правове регулювання та стандарти сільського туризму. Досвід окремих країн, проблеми законодавства України / М. Товт // Відпочинок в українському селі : poradnik організатору відпочинку та власнику садиби. – 2003. – № 1, вип. 5. – С. 9 – 15.
163. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методики : навч. посіб. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
164. Туризмологія : концептуальні засади теорії туризму : монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – К. : ВЦ "Академія", 2013. – 368 с.
165. Туристична діяльність в Україні у 2012 році : стат. бюл. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – 272 с.

166. Туристична діяльність в Україні у 2013 році : стат. бюл. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – 272 с.
167. Українець Л. А. Аналіз впливу агротуризму на розвиток інфраструктури сільських територій на прикладі Польщі / Л. А. Українець, М. М. Лесів // Вісник Львівського інституту економіки та туризму. – 2010. – № 5. – С. 293 – 298.
168. Усенко Г. С. Поняття та ознаки підприємницької діяльності як об'єкту адміністративно-правового впливу / Г. С. Усенко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2010. – № 17. – С. 456 – 469.
169. Фарйон А. О. Зеленый туризм и налоговая политика в Украине / А. О. Фарйон // Управління розвитком : зб. наук. праць V Міжнар. наук.-практ. конф. "Актуальні проблеми податкової політики", 16 квіт. 2013 р. – Харків : ХНЕУ, 2013. – № 6 (146). – С. 78 – 81.
170. Фарйон О. О. Інституціональний підхід у дослідженні функціонування сільського зеленого туризму / О. О. Фарйон, Г. І. Фарйон // Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. форуму, 24–26 верес. 2014 р. – Львів, 2014. – С. 459 – 462.
171. Фарйон О. О. Сільський зелений туризм: поняття, функції й тенденції розвитку в Україні та світі / О. О. Фарйон // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. / [за ред. І. Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – Вип. 9, т. 2. – С. 151-156.
172. Фарйон О. О. Функціонування сільського зеленого туризму в Україні в умовах ринкової економіки / О. О. Фарйон // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8 (46). – С. 183 – 185.
173. Финогеев Б. Л. Вынужденные мигранты Крыма / Б. Л. Финогеев // Трудовой потенциал – пути реализации. – Симферополь : Таврия-Плюс, 2002. – С. 98 – 99.

174. Хартія туризму. Кодекс туриста // Туризм в Україні : зб. нормат.-прав. актів : у 5 т. – Ужгород : ІВА, 2000 – . – Т. 5. – 2000. – С. 147 – 150.
175. Храбовченко В. В. Экологический туризм : учеб.-метод. пособие / В. В. Храбовченко. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 208 с.
176. Цьохла С. Ю. Економічні основи курортної індустрії й перспективи розвитку / С. Ю. Цьохла // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. – 2008. – Т. 21 (60), № 1. – С. 286 – 294. – (Серия "Экономика").
177. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чаянов. – 2-е изд. – М. : Книгосоюз, 1927. – 338 с.
178. Черниш І. В. Впровадження рекреаційного кластеру як ефективної системи управління створенням інвестиційної привабливості [Електронний ресурс] / І. В. Черниш. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008febr/7_chernish.htm.
179. Шахраюк-Онофрей С. І. Сільський зелений туризм як інструмент ефективного розвитку сільських територій прикордонних регіонів / С. І. Шахраюк-Онофрей // Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2011. – № 2 (26). – С. 43 – 50.
180. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
181. Шмагельська М. О. Фактори розвитку сучасного сільського зеленого туризму / М. О. Шмагельська // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 95 – 97.
182. Шпеник Т. К. Європейська практика функціонування закладів сільського зеленого туризму : аналіз WEB-ресурсів / Т. К. Шпеник // Стратегія розвитку України. – 2014. – № 1. – С. 246 – 251.
183. Щербина С. В. Механізм формування державної політики у

сфері інформаційного забезпечення аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / С. В. Щербина. // Державне управління: теорія та практика. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv.

184. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма : учеб. пособие / Г. А. Яковлев. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М. : РДЛ, 2004. – 376 с.

185. Янченко З. Б. Особливості розробки регіональних інноваційних програм аграрної сфери / З. Б. Янченко // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 63 – 67.

186. Ярковий А. О. Шляхи та перспективи розвитку сільського туризму в Україні / А. О. Ярковий, В. Г. Вдович // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163, ч. 1. – С. 81 – 85.

187. Chan Kim W. Blue Ocean Strategy, Expanded Edition: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant / Chan Kim W., R. Mauborgne. – Harvard Business Review Press, 2014. – 304 p.

188. Ehrlich K. Rural Tourism in Europe. State of Art [Electronic resource] / Klaus Ehrlich. – Mode of access : http://www.europeanrtcongress.org/media/media-presentationenpdfs/Ehrlich_RT-in-Europe-state-of-the-art_Landtou.pdf.

189. Faryon O. Legislative and regulatory aspects of the regulation of rural green tourism in Ukraine / O. Faryon & O. Korchynskyy // Development scenarios and alternatives in the modern economy. – San Francisco : B&M Publishing, 2013. – P.154 – 157.

190. Gaworecki W. W. Turystyka / W. W. Gaworecki. – Waszawa : Pol. wydaw. ekonomiczne, 2003. – 437 s.

191. Hardin G. The Tragedy of the Commons [Electronic resource] / G. Hardin. – Science, 1968. – Mode of access : <http://www.sciencemag.org/content/162/3859/1243.full>.

192. International Monetary Fund [Electronic resource] // World Economic

Outlook Database. – 2014. – October. – Mode of access :
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>.

193. LeBlanc R. Промова на 50-й ювілейній зустрічі профспілки морських рибалок 19 березня 1980 року [Електронний ресурс] / Romeo LeBlanc ; цит. за Matthews and Phyne, 1988. – Режим доступу :
<http://rabkrin.org.ua/mediawiki/index.title>.

194. Nordin S. : Tourism Clustering & Innovation – Paths to Economic Growth & Development / S. Nordin. – ETOUR : European Tourism Research Institute, 2013. – 90 p.

195. Paying Taxes 2012. The global picture // World Bank Group and Price water house Coopers. – 2011. – November, 10. – P. 126 – 128.

196. Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice / ed. by L. Roberts, D. Hall. – Edinburg : Scottish Agricultural College, 2001. – 231 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Інституційні та теоретико-наукові аспекти дослідження сільського
зеленого туризму**

Таблиця А.1

Назви видів туризму в законодавчо-нормативних актах*

Дефініція	Законодавчо-нормативний акт
Сільський туризм	- Закон України "Про туризм"; - Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року; - Законопроект "Про сільський та сільський зелений туризм", розроблений Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні.
Зелений або екологічний туризм	- Закон України "Про туризм".
Сільський зелений туризм	- Закон України "Про особисте селянське господарство"; - Закон України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність"; - Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки"; - Указ Президента України "Про основні засади розвитку соціальної сфери села"; - Указ Президента України "Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010р."; - Законопроект "Про сільський та сільський зелений туризм", розроблений Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні; - Законопроект "Про сільський зелений туризм", розроблений Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні.
Екотуризм	- Законопроект "Про сільський та сільський зелений туризм", розроблений Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні .

* Джерело: систематизовано автором.

Підходи до визначення терміна "туризм" на основі міжнародних та національних документів*

Трактування	Джерело
Туризм – діяльність людини, котра подорожує і здійснює перебування в місцях, які знаходяться за межами їхнього звичайного середовища протягом періоду, що не перевищує одного року, з метою відпочинку, діловими й іншими цілями.	Статистична комісія ООН, 1993 р. [87, с. 70].
Туризм – це діяльність, що найчастіше асоціюється з відпочинком, дозвіллям, спортом і спілкуванням з культурою і природою; він повинен плануватися і практикуватися як привілейований засіб індивідуального і колективного вдосконалення; коли туризм практикується з духовним розкріпаченням, він стає унікальним фактором самоосвіти, терпимості і пізнання законних відмінностей між народами і культурами та їх різноманітності.	Глобальний етичний кодекс туризму, прийнятий Генасамблеєю Всесвітньої туристської організації [30].
Соціальний туризм розглядається як важлива складова частина соціальної сфери, як політика держави із соціальною ринковою економікою.	Монреальська декларація "До гуманного і соціального бачення туризму", прийнята Генеральною асамблеєю БІТС (Міжнародне бюро соціального туризму) 12.09.1996 р. [47; 100, с. 163].
Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає.	Закон України "Про туризм" [125].

* Джерело: систематизовано автором.

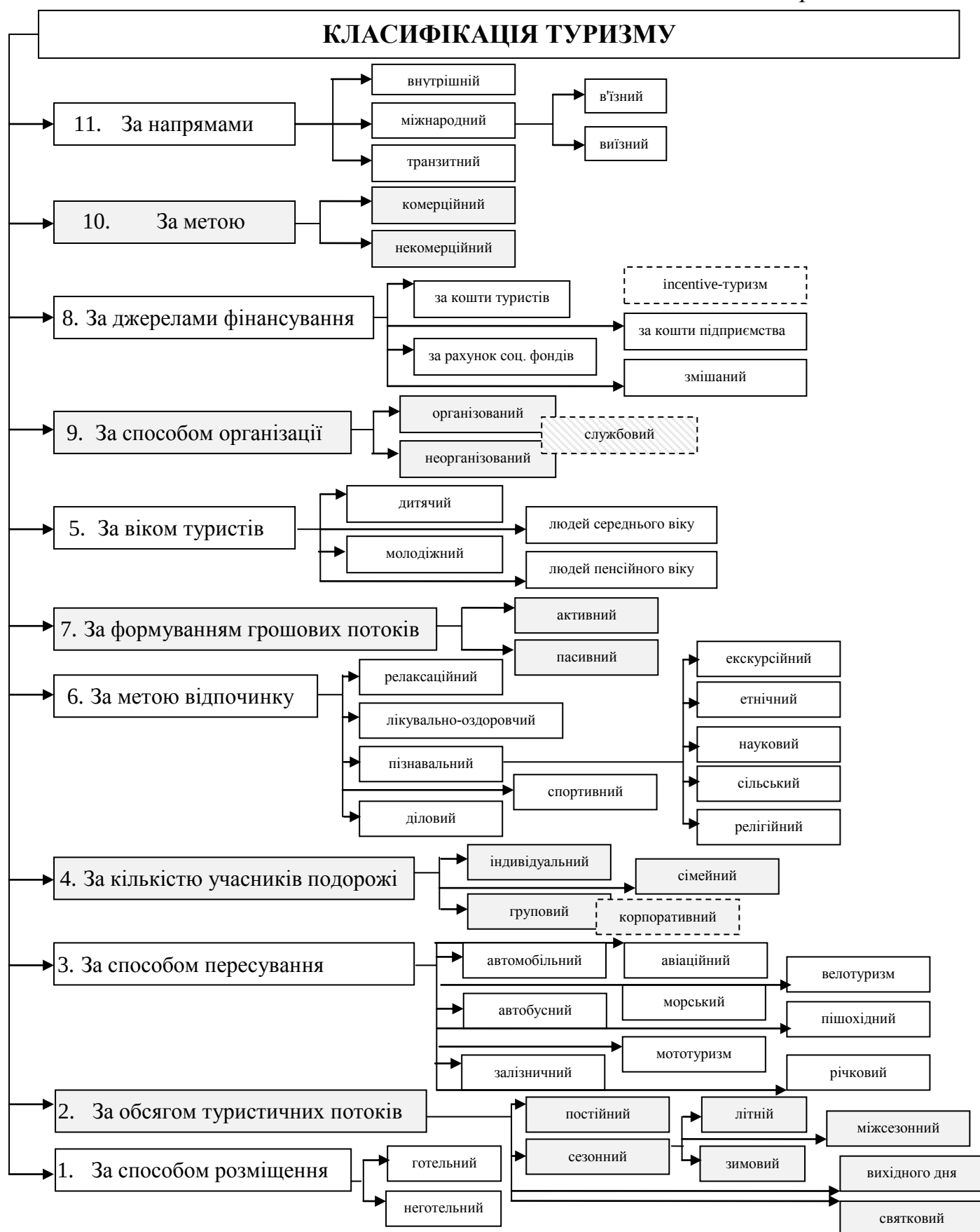

Рис. А.1. Класифікація туризму*.

* Розроблено на основі [71].

Види туризму*

Ознаки	Види туризму
Спрямованість туристичних потоків	- виїзний туризм (за кордон), - внутрішній, - в'їзний (іноземний), - міжнародний.
Охоплення території	- внутрішньорегіональний, - міжрегіональний, - кругосвітний.
Термін поїздки	- туризм вихідного дня, - короткостроковий, - тривалий туризм.
Сезонність	- сезонний: літній, зимовий - міжсезонний, - постійний.
Принцип оплати та організація продажу	- елітний (VIP), - комерційний, - соціальний, - інтенсив-туризм.
Ступінь організованості	- на замовлення, - самодіяльний, - плановий організований.
Демографічний та соціальний склад учасників подорожі	- туризм дитячий, - шкільний, - молодіжний, - сімейний, - третього віку, - інвалідів, - за професійним складом.
Форми організації подорожі	- стаціонарний, - тайм-шер, - клубний, - туризм самообслуговування.
Засіб пересування	- транспортний туризм та його підвиди: авіаційний, залізничний, автомобільний, водний (річковий, морський), - туризм з активними засобами пересування – пішохідний, лижний, водний, вело- та мототуризм, кінний туризм, спелеотуризм.
Мета подорожі	- культурно-розважальний, пізнавальний, - етнічний, - релігійний, - діловий, навчальний, - спортивний, екстремальний, - рекреаційний, - промисловий, - екологічний, - екзотичний, пригодницький, - гастрономічний.

* Складено автором на основі [48, с.54].

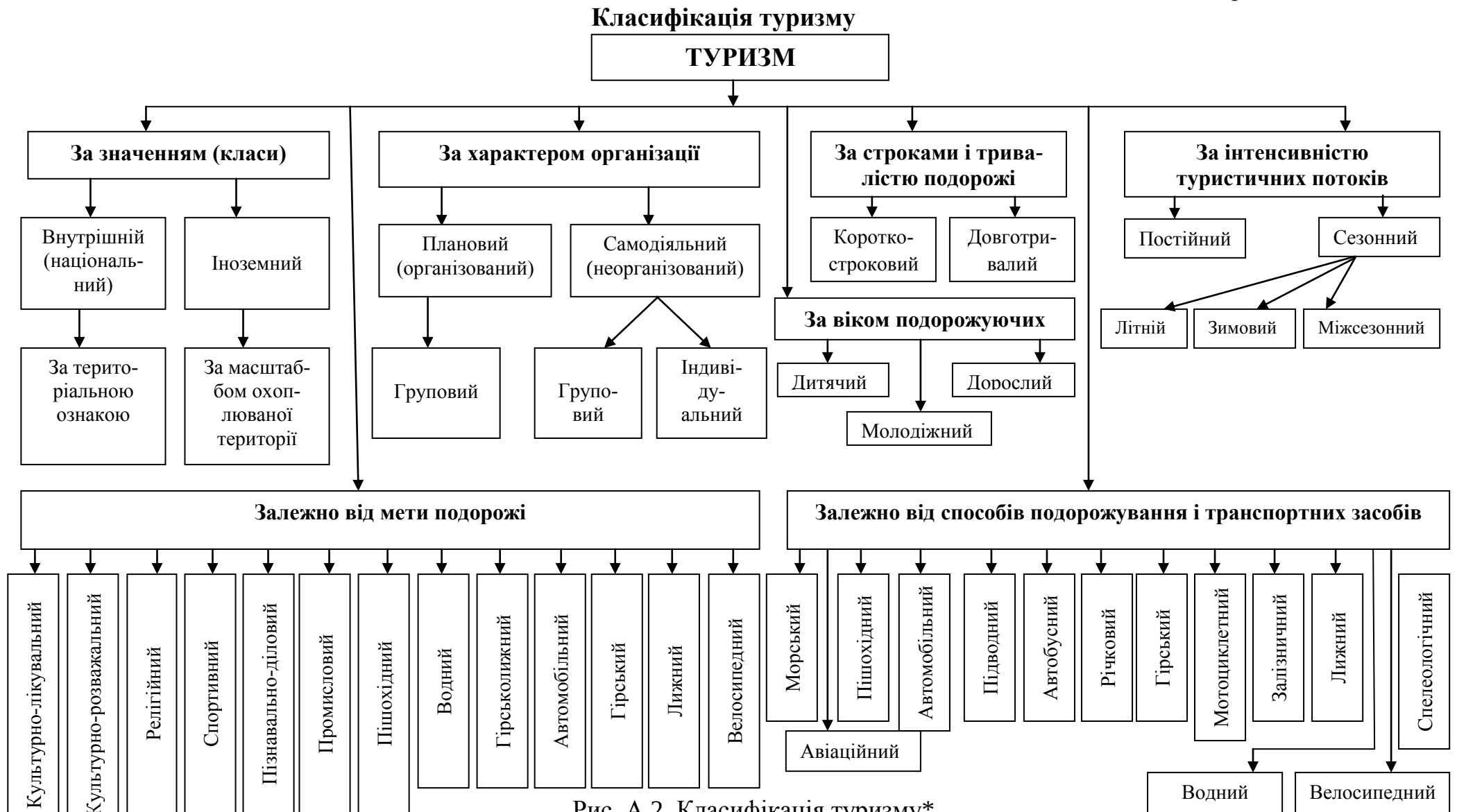

Рис. А.2. Класифікація туризму*.

* Розроблено на основі [83].

Додаток Б**Документи для здійснення добровільної категоризації садиби**

Голові Комісії з категоризації у сфері сільського туризму "Українська гостинна садиба" Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні від _____

який(а) проживає:

вулиця _____

село _____

район _____

область _____

поштовий індекс _____

тел. _____

e-mail: _____

Заява

Прошу провести категоризацію житлового будинку в межах моєї садиби та ввести її у перелік таких, що входять у всеукраїнську мережу "Українська гостинна садиба".

Анкета про житло, яке надається у користування туристам і відпочиваючим, додається.

Дата

Підпис

А Н К Е Т А

садиби сільського зеленого туризму

Власна назва гостинної садиби

українською _____
 російською _____
 англійською _____

П.І.Б власника

українською _____
 російською _____
 англійською _____

Поштова адреса (індекс), телефон (код), e-mail, сайт

українською _____
 російською _____
 англійською _____

Характеристика житлового будинку (підкреслити):

рік забудови _____

побудований з цегли, дерева, ракушняку, інше _____

кількість поверхів _____

вода: стаціонарна у домі, колонка, колодязь

кухня: газова, електрична плита, піч, камін, літня кухня

вхід до будинку: окремий / спільний з господарями

Зареєстрований(а): як ФОП, як особисте селянське господарство, як

ТзОВ (підкреслити):

Де проходив(ла) навчання або стажування по цій темі _____

Маю сертифікати:

Програми «Українська гостинна садиба» _____ рівня. Дійсний до _____

Програми “Зелена садиба” _____ рівня. Дійсний до _____

Інші сертифікати _____

Господар/господиня майстри народних промислів:

яких саме _____

Період, коли можу приймати відпочиваючих:

від _____ до _____

Відпочиваючим надаватимуться:

окремі кімнати:	одномісні	_____	площею	_____	м ²
	двомісні	_____	площею	_____	м ²
	тримісні	_____	площею	_____	м ²

окремий будинок, котедж Всього місць _____

санітарні місця: туалет в будинку, туалет на вулиці, ванна, душ, сауна (баня)
(підкреслити):

можна користуватися кухнею для приготування їжі так / ні

можна паркувати автомобіль у гаражі так / ні

Продовж. дод. Б

можна привозити домашню тварину	так / ні
можна користуватися пральною машиною	так / ні
можна перебувати з дітьми	так / ні
можна дивитися телевізор	так / ні
можна користуватися холодильником	так / ні
можна користуватися телефоном	так / ні
можна користуватися Інтернетом	так / ні
у господарстві є:	
пасіка	так / ні
корова	так / ні
коза	так / ні
вівці	так / ні
порося	так / ні
домашня птиця	так / ні
господиня випікає хліб	так / ні
господиня знає іноземну мову	так / ні
Віддаленість від садиби:	
автобусна (залізнична) станція	_____ км _____
медична допомога	_____ км _____
музей, історичні пам'ятки	_____ км _____
ресторан, кафе, бар	_____ км _____
магазин, базар	_____ км _____
переговорний пункт, пошта	_____ км _____
можливість їздити на конях	_____ км _____
можливість полювати	_____ км _____
можливість ловити рибу	_____ км _____
можливість купатися	_____ км _____

Продовж. дод. Б

можливість покататися у човні	км
можна кататися на велосипеді	_____км
можна кататися на лижах	_____км
інші пропозиції _____	

Є членом Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні?
так / ні

Ціни	зима	літо	у міжсезоння	
Ліжко /1 ніч/1 особа/				грн.
Окремий будинок				грн.
Сніданок				грн.
Дворазове харчування				грн.
Триразове харчування				грн.

Короткий опис запрошення від господаря:

українською

російською

англійською (за бажанням)

Не заперечую щодо розміщення моїх даних (прізвище, ім'я, по батькові, контактна адреса, телефони та інша інформація, яка стосується мене та розвитку сільського зеленого туризму) в друкованих та електронних носіях, які поширює Співка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні.

Підпис господаря

Дата

Протокол

вимог Програми добровільної категоризації у сфері сільського зеленого
туризму "Українська гостинна садиба"

Результати категоризації садиби (індивідуального місця розміщення)

П.І.Б. власника _____

розташованої за адресою:

вул. _____

село _____

району _____

області _____

Контакти власника садиби (тел. та e-mail) _____

Позначати через дріб: вимога / факт

№	Вимога	Категорія			
		Б	1	2	3
I	Садиба, благоустрій території				
II	Приміщення загального користування				
II	Загальне технічне обладнання				
IV	Вимоги до житлового фонду				
V	Технічна оснащеність кімнат				
VI	Оснащеність кімнат меблями та інвентарем				
VII	Санітарні приміщення				
VIII	Приміщення для надання послуг харчування і додаткові приміщення для надання послуг				
IX	Послуги				
X	Вимоги до персоналу та його підготовленість				
XI	Вимоги до охорони навколишнього середовища				

Продовж. дод. Б

№	Вимога	Категорія			
I	Садиба, благоустрій території	Б	1	2	3
1	Наявність світлової вивіски	-	-	+	+
2	Наявність знаку "Українська гостинна садиба"	+	+	+	+
3	Наявність окремого входу для гостей	-	-	+	+
4	Декоративне і (або) огорожувальне озеленення території	-	+	+	+
5	Місце для паркування автомобіля на території садиби	+	+	+	+
6	Наявність гаражу для паркування	-	-	-	+
7	Обладнане місце для відпочинку поза межами будинку (альтанка, колиба, зона відпочинку під тентом тощо) зі столом та місцями для сидіння	-	+	+	+
8	Спеціально обладнане місце для приготування страв на відкритому вогні	+	+	+	+
9	Дитячий ігровий майданчик	-	-	+	+
10	Баня/сауна	-	-	+	+
11	Басейн	-	-	-	+

№	Вимога	Категорія			
II	Приміщення загального користування	Б	1	2	3
12	Обладнання та меблі відповідають функціональному призначенню приміщення	+	+	+	+
13	Вітальня, що виконує функцію рецепції та зони відпочинку, має мінімальну площу 10 м ²	-	+	+	+
14	Вітальня, що виконує функцію рецепції, має мінімальну площу 10 м ²	-	-	-	+
15	Вітальня оснащена меблями (крісла, дивани, стільці, столи, журнальні столики)	-	+	+	+
16	Оздоблення підлоги та стін зі штучних та натуральних матеріалів	+	+	+	-
17	Оздоблення підлоги та стін з натуральних матеріалів	-	-	-	+
18	Декоративне оформлення інтер'єру приміщення картинами, виробами декоративно-ужиткового мистецтва тощо	-	-	+	+
19	Живі квіти та декоративні рослини	+	+	+	+
20	Штучне освітлення не менше ніж 10 Вт/м ²	+	+	+	-

21	Штучне освітлення не менше ніж 15 Вт/м ² Освітлювальні прилади гармонують із загальним стилем приміщення	-	-	-	+
22	Наявність килимів або килимового покриття у зоні відпочинку та у коридорах	-	-	+	+
23	Інформація для туристів (інформаційно-рекламна, природоохоронна, етнографічно-культурна, рятувальної служби)	-	+	+	+
24	Наявність окремої загальної кімнати відпочинку на кожному поверсі	-	-	-	+
25	Можливість переглядання телепередач у загальній кімнаті відпочинку	-	+	+	+
26	Доступ до Інтернету	-	-	+	+
27	Можливість користуватися холодильником	+	+	+	-

№	Вимога	Категорія			
III	Загальне технічне обладнання	Б	1	2	3
28	Наявність аварійного освітлення (ліхтарі, акумулятори)	+	+	+	+
29	Резервуар для запасу води щонайменше на 1 добу	+	+	+	+
30	Забезпечення підігріву води мінімум 2 години вранці та ввечері	+	+	+	-
31	Постійне цілодобове гаряче та холодне водопостачання	-	-	-	+
32	Кондиціонування приміщень спільного користування або використання інших систем чи обладнання з можливістю забезпечення заміни повітря та дотримання температурного режиму від 18 до 22 °С і вологості від 45% до 60%	-	-	+	+
33	Опалювання приміщень окремими приладами або центральне опалення	+	+	+	+
34	Телефон у будинку, доступний для туристів, у тому числі для екстрених дзвінків	-	-	+	+

№	Вимога	Категорія			
IV	Вимоги до житлового фонду	Б	1	2	3
35	Одно -, двомісних кімнат не менше	30%	60%	80%	100%
36	Мінімальна житлова площа однокімнатної одномісної спальні (без площі балкона, лоджії, санвузла та коридору), м ²	6	8	9	10
37	Мінімальна житлова площа однокімнатної двомісної спальні (без площі балкона, лоджії, санвузла та коридору), м ²	8	10	12	14
38	Мінімальна житлова площа однокімнатної тримісної спальні (без площі балкона, лоджії, санвузла та коридору), м ²	10	14	16	-
39	Мінімальна житлова площа однокімнатної чотиримісної спальні (без площі балкона, лоджії, санвузла та коридору), м ²	12	16	18	-
40	Для кімнат, у яких кількість ліжок більше чотирьох, до площі чотиримісної спальні додається на кожне наступне ліжко мінімум 5 м ² (якщо ліжка двоярусні – 9,5 м ²)	+	+	+	-
41	Кондиціонування житлових приміщень або використання інших систем чи обладнання з можливістю забезпечення заміни повітря та дотримання температурного режиму від 18 до 22 °С і вологості від 45% до 60%	-	+	+	+
42	Мінімальна висота кімнати (см)	210	210	220	240
43	Мінімальна площа вільної підлоги з розрахунку на одного проживаючого, м ²	2,5	2,5	2,75	3,0

№	Вимога	Категорія			
V	Технічна оснащеність кімнат	Б	1	2	3
44	Замок з внутрішнім запобіжником	-	-	+	+
45	Загальне освітлення	+	+	+	+
46	Світильник (торшер) біля кожного ліжка	-	+	+	+
47	Настільна лампа	-	+	+	+
48	Електричні розетки із зазначенням напруги. У кожній кімнаті у кількості не менше	1	1	2	3
49	Радіоприймач	-	-	+	+
50	Кольоровий телевізор	-	-	-	+
51	Забезпеченість супутниковою антеною	-	-	-	+
52	Телефон	-	-	-	+
53	Холодильник	-	-	-	+

№	Вимога	Категорія			
VI	Оснащеність кімнат меблями та інвентарем	Б	1	2	3
54	Мінімальні розміри односпального ліжка, см	-	90X190	90X190	90X190
55	Мінімальні розміри двоспального ліжка, см	-	140X190	140X190	140X190
56	Можливість забезпечення дитячим або розкладним додатковим ліжком (крісло-диван тощо)	-	+	+	+
57	Допускається, у порядку винятку, оснащення номерів двоярусними ліжками, якщо висота кімнати становить мінімум 260 см або відстань від ліжка другого ярусу до стелі становить не менше ніж 80 см	-	+	+	-
58	Комплект постільних речей і білизни: дві подушки, суцільний матрац з на матрацником, ковдра, додаткова ковдра, покривало на ліжко, підковдра, простирадло, наволочки	+	+	+	+
59	Килимок біля кожного ліжка за відсутності килима або килимового покриття підлоги	-	+	+	+
60	Тумбочка біля кожного спального місця	-	+	+	+
61	Вішалка для верхнього одягу та головних уборів	+	+	+	+
62	Шафа для одягу з полицями і плічками	-	не < 2 шт. на місце	не < 3 шт. на місце	не < 4 шт. на місце
63	Стільці або інші меблі для сидіння не менше	1	2	2	
64	М'які крісла для відпочинку (щонайменше 2 в кімнату) або м'який диван	-	-	-	+
65	Стіл	+	+	+	+
66	Письмовий стіл зі стільцем	-	-	-	+
67	Вікна оснащені гардинами або жалюзі, що затемнюють приміщення, та прозорими завісками	+	+	+	+

Продовж. дод. Б

68	Дзеркало у кімнаті	+	+	+	+
69	Наявність щіток для одягу та взуття	+	+	+	+
70	Склянки або чашки з розрахунку 1 на одну особу	+	+	+	+
71	Набір посуду для чаю або кави	-	-	+	+
72	Інформаційно-довідкові матеріали у кімнаті	-	+	+	+
73	Інформаційно-довідкові матеріали у кімнаті (у тому числі іноземними мовами)	-	-	-	+
74	Протипожежна інструкція та інструкція щодо дій в екстремальних умовах	+	+	+	+

№	Вимога	Категорія			
VII	Санітарні приміщення	Б	1	2	3
75	Кількість кімнат із повним санвузлом (умивальник, унітаз, ванна або душ)	-	-	25%	80%
76	Мінімальна площа санвузла з ванною, м ²	-	3,8	4,2	4,5
77	Мінімальна площа санвузла з душовою кабіною, м ²	-	3,3	3,8	4,0
78	Інвентар та предмети санітарно-гігієнічного оснащення санвузлів у кімнаті (мінімальний перелік для усіх категорій):				
	- дзеркало над умивальником з освітленням;	-	+	+	+
	- електрична розетка з маркуванням напруги біля дзеркала на відстані кабелю фену чи ел./бритви;	-	1	1	2
	- поличка для туалетних речей;	-	+	+	+
	- завіски для ванни чи душу;	-	+	+	+
	- килимок на підлозі;	-	+	+	+
	- тримач для рушників, гачки для одягу;	-	+	+	+
	- склянка;	-	+	+	+
	- рушники на кожного гостя не менше ніж;	-	1	2	2
	- банний рушник;	-	2	2	3
	- туалетне мило на кожного проживаючого;	-	1	1	1
	- туалетний папір;	-	+	+	+

Продовж. дод. Б

	- тримач для туалетного паперу; - щітка для унітаза (у футлярі); - кошик для сміття з вогнетривкого матеріалу; - кришка до унітаза.	- - - +	+ + + +	+ + + +	+ + + +
79	Повний санітарний вузол загального користування у будинку або поруч з ним (не більше ніж на 10 осіб, включаючи членів сім'ї) Мінімальні вимоги до обладнання санітарних вузлів загального користування Туалети: туалетні кабінки, умивальник із дзеркалом, електрична розетка, туалетний папір, мило або дозатор рідкого мила, паперові серветки або електрорушники, гачки для одягу, кошики для сміття з вогнетривкого матеріалу. Ванні кімнати або душові: ванни або душові кабінки, туалетна кабіна, умивальник із дзеркалом та полчкою для туалетних речей, гачки для одягу, кошики для сміття з вогнетривкого матеріалу.	-	+	+	+
80	Природна вентиляція санітарних вузлів	+	+	-	-
81	Природна та примусова вентиляція санітарних вузлів	-	-	+	+
82	Санітарний блок типу «вигрібна яма»	+	-	-	-
83	Душ поза будинком	+	-	-	-

№	Вимога	Категорія			
VIII	Приміщення для надання послуг харчування згідно з ГОСТ 30523 та додаткові приміщення для надання послуг	Б	1	2	3
84	Кухня для самостійного готування їжі, обладнана холодильником, газовою (ефект.) плитою або пічкою, придатною для готування їжі	+	+	+	-

85	Відповідно обладнана їдальня (спільна з кухнею, загальною кімнатою)	-	+	+	-
86	Відповідно обладнана їдальня (окрема від інших приміщень)	-	-	-	+
87	Кімната побутового обслуговування	-	-	-	+
88	Камера схову	-	-	+	+

№	Вимога	Категорія			
IX	Послуги	Б	1	2	3
89	Цілодобовий прийом	+	+	+	+
90	Прибирання кімнати щоденно або за бажанням	+	+	+	+
91	Прибирання санвузла щоденно	+	+	+	+
92	Заправлення ліжок щоденно або за бажанням гостей	-	-	-	+
93	Зміна постільної білизни один раз на 5 діб	+	+	-	-
94	Зміна постільної білизни один раз на 3 доби	-	-	+	-
95	Зміна постільної білизни щоденно або за бажанням	-	-	-	+
96	Зміна рушників один раз на 3 доби	+	+	-	-
97	Зміна рушників один раз на 2 доби	-	-	+	-
98	Зміна рушників один раз на 1 добу або за бажанням	-	-	-	+
99	Прання з поверненням білизни протягом 24 год.	-	-	-	+
100	Надання можливості для прання в окремому приміщенні, обладнаному пральною машиною та із забезпеченням мийними засобами	+	+	+	+
101	Прасування на першу вимогу	-	-	-	+
102	Надання праски, прасувальної дошки на першу вимогу	+	+	+	+
103	Зберігання багажу в окремому приміщенні (на прохання гостя)	-	+	+	+
104	Інформаційні послуги (туристична інформація, екскурсії, гіді-перекладачі тощо)	-	+	+	+
105	Прокат спортивного та відпочинкового інвентарю	-	-	+	+

106	Надання першої долікарської допомоги, виклик швидкої допомоги, користування аптечкою першої допомоги	+	+	+	+
107	Послуги харчування. Надання сніданків	-	-	+	+
108	Харчування на замовлення.	+	+	+	+

№	Вимога	Категорія			
Х	Вимоги до господарів, персоналу та його підготовленості	Б	1	2	3
109	Охайний зовнішній вигляд, дотримання власної гігієни власника та персоналу	+	+	+	+
110	Кваліфікація: власник повинен пройти навчання та мати сертифікат про засвоєння основних вимог щодо надання послуг у сфері сільського зеленого туризму. Персонал повинен бути підготовленим до виконання роботи та прийому туристів.	-	+	+	+
111	Наявність книги обліку гостей	+	+	+	+
112	Посадові інструкції для найманих працівників, що фіксують функціональні обов'язки і встановлені правила роботи	-	+	+	+
113	Персонал повинен проходити періодичний медичний огляд	-	+	+	+
114	Персонал повинен бути здатний створювати атмосферу гостинності, у стосунках з гостями виявляти доброзичливість. Готовий швидко та ефективно виконати прохання гостей	+	+	+	-
115	Можливість спілкування з гостями однією іноземною мовою	-	-	+	+
XI	Вимоги охорони довкілля	Б	1	2	3
116	Вимоги охорони навколишнього середовища щодо утримання присадибної території, технічного стану бу-дівель та споруд, водопостачання та	+	+	+	+

	каналізації не нижчі вимог ДСТУ 4268				
117	Сміття та відходи збираються тільки в спеціально обладнаних та позначених місцях з дотриманням чинних санітарних вимог та правил згідно з СанПин 42-128-4690	+	+	+	+
118	Тверді та рідкі побутові відходи складуються, тимчасово зберігаються, утилізуються та регулярно вивозяться згідно з вимогами СанПиН 42-128-4690	+	+	+	+
119	Територія садиби не має ознак забруднення	+	+	+	+
120	Пропоновані альтернативні місця відпочинку, включаючи стежки пропонованих маршрутів, доглянуті та очищені від сміття	+	+	+	+

*Продовж. дод. Б***Висновок**

Поради та рекомендації власнику садиби (індивідуального місця розміщення) _____

Садиба _____ відповідає _____ категорії програми "Українська гостинна садиба".

Експерт-консультант з категоризації _____ підпис

П.І.Б.

Дата

Додаток В
Статистичні дані про сільський зелений туризм за період 2012-2014 рр.

Таблиця В.1

Сільський (зелений туризм) у 2012 році за регіонами*
Фізичні особи-підприємці

Регіон	Кількість садиб, од.	Кількість розмі- щених, осіб	Середня місткість садиб, місць	Площа садиб, м ²		Доходи від наданих по- слуг (без ПДВ і анало- гічних плате- жів), тис. грн	Витрати, тис. грн	Фактичні витрати на один лю- дино-день перебу- вання, грн	Кількість ночівель, од.	Середня тривалість перебува- ння роз- міщених осіб	Коефі- цієнт викорис- тання місткості садиб
				усього	у тому числі житлова						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Україна	230	50724	11	49425,3	20787,1	10189,7	5046,6	117,2	112520	2,2	0,26
АР Крим	1	300	20	110,0	72,0	23,6	15,0	60,0	400	1,3	0,06
Вінни- цька	1	40	8	10250,0	85,0	12,0	4,0	160,0	80	2,0	0,13
Волин- ська	2	2524	15	1052,0	213,0	493,8	408,3	163,1	3284	1,3	0,48
Дніпро- петровська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомир- ська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закар- патська	4	269	10	767,3	387,3	112,2	78,3	122,5	729	2,7	0,14
Запо- різька	1	15	6	60,0	27,0	2,5	0,6	50,0	50	3,3	0,02
Івано- Фран- ківська	158	21591	10	23624,6	13235,7	5045,2	2383,4	97,4	47464	2,2	0,2
Київська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кірово-											

Продовж. дод. В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
градська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	31	17019	13	8362,0	4003,8	3476,9	1647,3	138,6	48995	2,9	0,45
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	1	213	36	360,0	144,0	31,2	5,4	146,0	479	2,2	0,05
Полтавська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	6	2010	13	1133,4	495,3	76,2	70,6	36,6	2078	1,0	0,18
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька	2	2154	14	629,0	193,0	369,0	228,6	182,7	2138	1,0	0,047
Черкаська	6	322	9	675,0	524,0	77,8	49,7	57,0	1983	6,2	0,76
Чернівецька	17	4267	13	2402,0	1407,0	469,3	155,4	94,2	4840	1,1	0,12
Чернігівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Київ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* Джерело: [165, с. 50].

Продовж. дод. В

Таблиця В.2

Сільський (зелений туризм) у 2013 році за регіонами*
Фізичні особи-підприємці

Регіон	Кількість садиб, од.	Кількість розмі- щених, осіб	Середня місткість садиб, місць	Площа садиб, м ²		Доходи від наданих по- слуг (без ПДВ і анало- гічних плате- жів), тис. грн	Витрати, тис. грн	Фактичні витрати на один лю- дино-день перебу- вання, грн	Кількість ночівель, од.	Середня тривалість перебува- ння роз- міщених осіб	Коефі- цієнт викорис- тання місткості садиб
				усього	у тому числі житлова						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Україна	285	49948	12,6	65986,2	29987,7	16966,7	10283,0	104,4	130695	2,6	0,19
АР Крим	1	16	4,0	126,8	95,6	175,5	10,8	719,3	244	15,3	1,0
Вінни- цька	1	30	12,0	80,0	48,0	8,4	1,0	12,0	720	24,0	0,39
Волин- ська	2	2751	15,0	1052,1	213,1	614,2	485,7	186,9	3511	1,3	0,51
Дніпро- петровська	1	50	12,0	386,9	65,6	7,0	7,0	100,0	70	1,4	0,02
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомир- ська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закар- патська	8	1628	19,1	2200,8	1234,7	4549,6	2828,4	128,9	5575	3,4	0,23
Запо- різька	1	8	6,0	60,0	27,0	25,0	0,6	50,0	60	7,5	0,03
Івано- Фран- ківська	184	22935	10,6	27259,6	16083,4	5151,4	2741,4	87,1	68566	3,0	0,2
Київська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кірово-	2	712	7,0	13200,0	133,7	82,1	57,3	95,5	712	1,0	0,14

Продовж. дод. В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
градська											
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	36	8316	13,5	9838,6	5234,3	4117,7	3077,1	130,9	30756	3,7	0,26
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	7	1566	13,1	1090,0	469,0	420,8	80,8	135,0	3164	2,0	0,17
Полтавська	3	172	9,7	428,0	310,	169,0	92,7	183,8	185	1,1	0,02
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	4	1755	18,3	507,4	371,3	63,9	58,7	35,0	1826	1,0	0,19
Харківська	2	378	59,0	2528,4	2162,0	189,7	168,7	198,5	1136	3,0	0,07
Херсонська	1	200	65,0	450,0	380,0	200,0	60,0	35,0	2000	10,0	0,51
Хмельницька	6	4302	20,8	1716,0	870,0	566,3	400,7	111,7	5263	1,2	0,24
Черкаська	9	289	6,9	900,0	551,0	63,4	45,8	61,5	1023	3,5	0,3
Чернівецька	16	4720	21,9	3936,6	1659,0	544,7	158,5	89,6	5740	1,2	0,07
Чернігівська	1	120	10,0	225,0	80,0	18,0	7,8	150,0	144	1,2	0,08
м. Київ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* Джерело: [166, с. 50].

Продовж. дод. В

Таблиця В.3

Сільський (зелений туризм) у 2014 році за регіонами*

Фізичні особи-підприємці

Регіон	Кількість садиб, од.	Кількість розміщених, осіб	Середня місткість садиб, місць	Площа садиб, м ²		Доходи від наданих послуг (без ПДВ і аналогічних платежів), тис. грн	Витрати, тис. грн	Фактичні витрати на один людино-день перебування, грн	Кількість ночівель, од.	Середня тривалість перебування розміщених осіб	Коефіцієнт використання місткості садиб
				усього	у тому числі житлова						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Україна	233	39311	13,5	71208,4	23566,7	11219,9	6756,8	117,8	93341	2,4	0,15
АР Крим	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька	1	40,0	12,0	80,0	48,0	32,02	0,2	33,0	960	24,0	0,52
Волинська	2	3097	15,0	1052,1	213,1	671,2	536,1	199,5	3562	1,2	0,52
Дніпропетровська	1	48,0	9,0	126,4	76,0	17,2	15,3	120,3	143	3,0	0,04
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	7	1356	20,6	11141,0	1186,0	546,0	348,0	172,1	3654	2,7	0,17
Запорізька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	163	16903	12,7	25076,9	14761,9	5299,4	3090,0	98,1	49013	2,9	0,12
Київська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кірово-	2	1151	7,0	13200,0	134,2	145,0	123,0	114,6	1153	1,0	0,74

Продовж. дод. В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
градська											
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	23	5227	13,9	6678,4	3364,8	2786,4	1729,0	144,4	19297	3,7	0,23
Миколаївська	1	19	15,0	300,0	100,0	10,0	6,9	250,0	40	2,1	0,06
Одеська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Полтавська	3	477	9,7	428,0	310,0	218,8	111,8	152,5	495	1,0	0,05
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	3	1804	21,3	399,9	286,6	71,2	65,2	37,8	1882	1,0	0,43
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька	5	2728	23,8	1653,0	820,0	518,8	275,1	175,2	3477	1,3	0,16
Черкаська	5	281	6,6	531,5	292,5	101,6	69,1	91,2	1113	4,0	0,47
Чернівецька	15	5207	16,8	2816,2	1552,7	637,8	364,4	114,0	7468	1,4	0,16
Чернігівська	2	973	18,5	7725,0	410,9	164,5	22,7	147,4	1084	1,1	0,1
м. Київ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* Джерело: [69, с. 50].

Додаток Д

Дані щодо підприємництва в сфері сільського зеленого туризму, надані
Сколівською Райдерж адміністрацією

УКРАЇНА

СКОЛІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

м-н Незалежності, 1, м. Сколе Львівської області, 82600, тел. (03251) 21212,
21231, факс (03251) 21579

2015 р. № _____

На № К-36 від 30.03.2015

Корчинський Олександрі Остапівні
Вул.. Трильовського, 14 кв.61,
м.Львів

Щодо надання інформації на звернення

На Ваше звернення № К-36 від 30 березня 2015 року, Сколівська райдержадміністрація надає наступну інформацію:

1. Кількість садиб сільського зеленого туризму на території Сколівського району за період 2009-2014 рр.

2009 рік - 32 садиби;
2010 рік - 38 садиб;
2011 рік - 44 садиби;
2012 рік - 61 садиба;
2013 рік - 83 садиби;
2014 рік - 58 садиб;

2. Кількість туристів, які відвідали Сколівщину за даний період (30-35% з них скористались послугами в садибах сільського зеленого туризму).

2009 рік – 214 тис. чол;
2010 рік – 209 тис. чол;
2011 рік – 183 тис. чол;
2012 рік – 161 тис. чол;
2013 рік – 98 тис. чол;
2014 рік – 73 тис. чол;

3. Протягом даного періоду була реалізована також Програма розвитку рекреації і туризму в Сколівському районі на 2013 рік, додається на 13 арк.

Голова районної
державної адміністрації

І.І. СВИСТУН

С. Павлюх (03251) 21433

Додаток Е
**Зразки анкет, які використовувались при дослідженні підприємництва в
сфері сільського зеленого туризму**

Додаток Е.1
Міністерство освіти і науки України
Львівський національний аграрний університет

**Анкета для суб'єктів підприємництва
в сфері сільського зеленого туризму**

Матеріали опитування будуть використані в науково-практичних цілях.

Для нас важливо, щоб Ваші відповіді були правдивими.

Анонімність гарантуємо!

Львів 2015

Продовж. дод. Е.1

1. Чи є для Вас сільський зелений туризм основним видом діяльності?

- ☐ Так ☐ Ні ☐ Частково

2. З якою метою Ви надаєте послуги сільського зеленого туризму?

- ☐ Для збільшення доходу сім'ї
☐ Для виживання сім'ї
☐ З метою самореалізації
☐ З метою збуту власної сільськогосподарської продукції
☐ Інше (вказіть) _____

3. Яку частку у Вашому сімейному доході займають доходи від заняття сільським зеленим туризмом?

- ☐ до 25% ☐ 51-75%
☐ 25-50% ☐ >75%

4. Чи маєте Ви власний будинок?

☐ Так, маю усе необхідне для надання послуг сільського зеленого туризму;

- ☐ Так, але окрім нас проживають батьки;
☐ Ні, будинок належить родичам;
☐ Ні, будинок винаймаємо.
☐ Інше (вказіть) _____

5. У якій формі Ви здійснюєте підприємницьку діяльність?

- ☐ фізична особа-підприємець
☐ юридична особа
☐ особисте селянське господарство

6. На якій системі оподаткування Ви здійснюєте підприємницьку діяльність?

- ☐ Спрощена
☐ Загальна
☐ Без обліку

7. Які додаткові послуги Ви пропонуєте туристам?

- ☐ харчування
- ☐ транспортування
- ☐ дозвілля
- ☐ екскурсійне обслуговування

8. Чим Ви керуєтесь при наданні послуг сільського зеленого туризму?

- ☐ Набуті знання
- ☐ Власний досвід
- ☐ Досвід сторонніх осіб
- ☐ Консультації органів державної влади та самоврядування
- ☐ Консультації громадських організацій
- ☐ Інше (вказіть) _____

9. Як зазвичай Ви поширюєте інформацію про агрооселю?

- ☐ За допомогою мережі Інтернет
- ☐ Через туристичні фірми
- ☐ Через ЗМІ
- ☐ Через відгуки туристів, які вже відпочивали
- ☐ Інше (вказіть) _____

10. Яким чином Ви співпрацюєте з іншими суб'єктами господарювання в сфері сільського зеленого туризму?

- ☐ Створили громадську організацію
- ☐ Створили товариство
- ☐ Неформально співпрацюєте
- ☐ Жодним чином не співпрацюєте
- ☐ Інше (вказіть) _____

11. Чи узгоджуєте Ви свої господарські ініціативи і дії з іншими підприємцями?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Інколи

12. Оцініть важливість чинників, які стимулюватимуть Вас до розширення обсягів діяльності

Чинник	Дуже важливо	Важливо	Важливо за певних умов	Не важливо	Зовсім не важливо
Державна підтримка (дотації, субсидії)					
Вдосконалення інфраструктури села					
Узгодженість дій з іншими суб'єктами господарювання					
Діяльність органів місцевого самоврядування					
Діяльність громадських організацій					
Інше (вказіть)					

13. Чи відомо Вам про існування державних програм з підтримки та розвитку сільських територій?

- ☐ Так ☐ Ні ☐ Загальна інформація

14. З яких джерел Ви отримали інформацію про державні програми?

- ☐ Від представників влади
☐ З засобів масової інформації
☐ Від власників агроосель
☐ З мережі Інтернет
☐ Інше (вказіть) _____

15. Чи отримували Ви державну допомогу для розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму?

- ☐ Так ☐ Ні

15а. Якщо так, то яку?

- ☐ Стартовий капітал для започаткування бізнесу;
☐ Дотації;
☐ Пільги при оподаткуванні;
☐ Інше (вказіть) _____

16. Скільки осіб працює у Вашій агрооселі?

Вкажіть : _____ осіб –членів сім'ї
_____ наймані працівники

17. Чи залучаєте Ви до діяльності своїх дітей?

☐ Так

☐ Ні

18. Ви пропонуєте туристам (необхідне вкажіть):

_____ кімнат

_____ ліжко-місць

19. Яку площу займає Ваша присадибна ділянка, арів?

☐ до 10

☐ 10-20

☐ 20-50

☐ 50-100

☐ > 100

20. За якою ціною у Вашому селі можна придбати 1 ар земельної ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і гаражного будівництва?

Необхідне вкажіть: ☐ _____ грн

☐ _____ у.о.

21. Чи плануєте Ви розширювати вашу діяльність?

☐ Так

☐ Ні

☐ Буду припиняти роботу

22. Чи плануєте Ви використовувати вільні земельні ділянки для розширення господарської діяльності?

☐ Так, планую

☐ Ні, не планую

☐ Планую, але в майбутньому

23. Чи вважаєте Ви за необхідне кооперувати кошти для розвитку інфраструктури туризму в селі (дороги, каналізація, водозабезпечення)?

- ☐ з залученням власних коштів
- ☐ з залученням коштів сільської ради
- ☐ з залученням коштів державних програм

24. Чи задоволені Ви діями органів місцевого самоврядування в сфері сприяння розвитку вашої діяльності?

- ☐ так
- ☐ ні
- ☐ частково

Вкажіть Ваші особисті дані:

1. Ваш вік _____
2. Кількість членів сім'ї, які залучені до господарської діяльності _____
3. Ваша освіта:
 - ☐ Спеціальна (пов'язана з туристичною діяльністю)
 - ☐ Загальна
4. Скільки років Ви надаєте послуги сільського зеленого туризму?
Необхідне вкажіть _____ років
5. Скільки туристів відвідує Вашу агрооселю за рік?
Необхідне вкажіть _____

Додаток Е.2

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний аграрний університет

Анкета для учнів 9-11 класів Сколівського району

Матеріали опитування будуть використані в науково-практичних цілях.

Для нас важливо, щоб Ваші відповіді були правдивими.

Анонімність гарантуємо!

Львів 2015

1. Чи займаються Ваші батьки підприємницькою діяльністю в сфері сільського зеленого туризму?
☐ Так ☐ Ні
- 1а. Якщо так, то чи залучають Вас батьки до діяльності?
☐ Так ☐ Ні
2. Чи хочете Ви продовжити батьківський бізнес?
☐ Так ☐ Ні
3. Яку освіту Ви хочете отримати:
Технічну;
Економічну;
Юридичну
Інше (вказіть) _____
4. Чи хочете Ви навчатись на спеціальності "агротуризм"?
☐ Так ☐ Ні
5. Чи плануєте Ви повернутись в рідне село?
☐ Так ☐ Ні
6. Чи є достатнім рівень доходів від надання Вашою сім'єю послуг для туристів?
☐ Так ☐ Ні
7. Де Ви вбачаєте можливість допомагати своїй сім'ї в її підприємницькій діяльності:
☐ в рекламній діяльності (через Інтернет, виготовлення агітаційних матеріалів);
☐ в транспортному і сервісному обслуговуванні (підвіз туристів, супровід маршрутом);
☐ Інше (вказіть) _____
8. Чи ознайомлені Ви з основами підприємництва внаслідок їх вивчення у школі?
☐ Так ☐ Ні
9. Вкажіть Вашу стать
☐ Жіноча ☐ Чоловіча
10. Вкажіть Ваш вік: _____

Додаток Ж

**Проект програми сприяння розвитку сільського зеленого туризму в
Сколівському районі на період 2015-2025 рр.**

ПОГОДЖЕНО:

Голова Сколівської районної
державної адміністрації

Розпорядженням голови
Сколівської райдержадміністрації
від « » _____ 2015 р
№ _____

ПОГОДЖЕНО:

Голова Сколівської
районної ради

Рішенням сесії Сколівської
районної ради
від « » _____ 2015р
№ _____

ПРОЕКТ**ПРОГРАМИ**

**сприяння розвитку
сільського зеленого туризму
в Сколівському районі
на період 2015-2025 рр.**

ЗМІСТ

1. Паспорт Програми	3
2. Вступ	5
3. Стан розвитку і аналіз проблем сільського зеленого туризму району	6
3.1. Стан розвитку сільського зеленого туризму району	6
3.2. Аналіз основних проблем сільського зеленого туризму району	6
4. Головна мета Програми і очікувані результати	7
5. Очікувані результати від реалізації комплексу заходів Програми	8
6. Фінансове забезпечення Програми	9
7. Заходи Програми за напрямками підтримки сільського зеленого туризму району	10

1. Паспорт
Програми розвитку рекреації та туризму
в Сколівському районі на 2013 рік

Загальна характеристика району:	
Площа території (тис.км ²) – 1471	
Кількість населення (тис. осіб) – 47.256 (станом на 01.10.2014р.)	
Специфіка економіки - промислова, сфера послуг	
Головний розробник програми	Львівський національний аграрний університет
Співрозробники	Львівський інститут економіки і туризму Управління економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості райдержадміністрації Асоціація власників агроосель Сколівщини Регіональне відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму України
Мета Програми	Сприяння розвитку сільського зеленого туризму в районі шляхом освітньої, інвестиційної та консультативної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності, громадських організацій, органів місцевого самоврядування
Очікувані кінцеві результати від реалізації Програми	– збільшення кількості суб'єктів підприємництва в сфері сільського зеленого туризму; – збільшення кількості туристів, що відвідують садиби в районі; – забезпечення збільшення частки надходжень до бюджету району від діяльності підприємництва в сфері сільського зеленого туризму; – збільшення кількості об'єктів інфраструктури туристичної галузі; – підвищення якості послуг сільського зеленого туризму;
Терміни реалізації Програми	2015-2025 рр.

Виконавці	• відділи та управління райдержадміністрації; • спілки та громадські об'єднання сільського зеленого туризму; • виконкоми органів місцевого самоврядування; • об'єднання власників садиб; • інші суб'єкти інфраструктури туристичної галузі.
Обсяги коштів, необхідних на фінансування заходів <u>Місцевий бюджет:</u> <u>Власні кошти:</u> <u>Всього:</u>	 <i>1500 000 грн</i> <i>2000 000 грн</i> <i>3500 000 грн</i>
Основні джерела фінансування	-кошти місцевого (районного) бюджету; -власні кошти власників садиб, асоціативних структур; -інвестиції та інші кошти, використання яких не суперечить чинному законодавству.

Аспірант
 Львівського національного
 аграрного університету

О.О. Корчинська

2. Вступ

Сільський зелений туризм є можливістю відпочити та оздоровитися, формою спілкування й вивчення історії, культури, традицій бойківського краю, а також засіб зміцнення економіки й джерело наповнення місцевого бюджету. Сільський зелений туризм є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку Сколівського району, показником добробуту і здоров'я, інтегратором економічного і духовного життя місцевого населення, туристів та екскурсантів. Необхідно активізувати інвестиційну політику району, здійснювати координацію розвитку сфери послуг сільського зеленого туризму, утверджувати соціально-правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму.

Програма сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Сколівському районі на період 2015-2025 рр. (далі – Програма) розроблена аспірантом Львівського національного аграрного університету, працівниками Львівського інституту економіки і туризму, управлінням економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості райдержадміністрації за участю відділів і управлінь райдержадміністрації, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань.

Підставою для розробки Програми є чинне законодавство України.

Програма є складовою системи заходів соціально-економічного та культурного розвитку Сколівського району. Вона є частиною Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року.

Програма визначає основні засади підтримки суб'єктів підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму будь-якої організаційно-правової форми та форм власності, а також фізичних осіб, які зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємництва.

3. Стан розвитку і аналіз проблем сільського зеленого туризму району

3.1. Стан розвитку сільського зеленого туризму району

Туристично-рекреаційний потенціал району становить близько 300 агроосель, 89 відпочинкових закладів, 5 підвісних пасажирських канатних доріг (ППКД), 32 гірськолижні витяги, 30 гірськолижних трас.

Гордістю Сколівщини є: Національний природний парк "Сколівські Бескиди", ландшафтний заказник "Бердо", Державний історико-культурний заповідник "Тустань", 64 джерела мінеральних вод, які можна використовувати в бальнеології.

Найпопулярнішими серед туристів об'єктами архітектурно-історичної спадщини є: церква св. Вм. Пантелеймона і дзвіниця 1597 р., м. Сколе, дзвіниця поч. XIX ст., с. Н. Рожанка, Вознесенська церква 1820 р., с. Кальне, Воздвиженська церква і дзвіниця 1844 р., с. Опорець, церква Святого Духа 1804 р., дзвіниця 1877 р., с. В. Рожанка, Успенська церква 1858 р., дзвіниця 1862 р., с. Тухолька, палац барона Гределя м. Сколе. Об'єктами природної спадщини є: водоспад на р. Кам'янка, водоспад Гуркало біля с. Корчин, джерело Писана криниця поблизу с. Волосянка, Журавлине озеро біля с. Кам'янка, Урицькі скелі, витoki річок Опір та Стрий біля с. Опорець.

Статус курорту мають населені пункти: м. Сколе, смт. Славське, смт. Верхнє Синьовидне, с. Гребенів, с. Корчин.

3.2. Аналіз основних проблем сільського зеленого туризму району

Серед найважливіших проблем сільського зеленого туризму Сколівського району можна виділити:

- нестабільну та недосконалу законодавчу базу, що регулює здійснення підприємницької діяльності;
- високий рівень тінізації трудових відносин;
- незадовільний стан дорожнього покриття, особливо актуальною є

проблема доїзду до смт. Славське та с. Волосянка, а також комунальні дороги до г. Тростян і г. Менчіл;

- водопостачання та каналізування, оскільки значна кількість баз відпочинку проводить несанкціонований відбір води, а стоки належним чином не очищуються;

- збої в роботі підвісних пасажирських канатних доріг (ППКД) та гірськолижних витягів;

- гірничорятувальна служба обслуговує не всі гірськолижні зони, відчувається брак спеціалістів пошукової роботи та медичних працівників у період найбільшого навантаження;

- у міжсезоння (весна, осінь) низька завантаженість відпочинкових комплексів;

- промоційна робота потребує активізації, що дасть змогу збільшити кількість туристів у районі.

4. Головна мета Програми і очікувані результати

Метою програми є забезпечення комплексного вирішення пріоритетних проблем розвитку сільського зеленого туризму, покращання якості та розширення асортименту рекреаційних послуг, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сфери сільського зеленого туризму Сколівщини. Важливими є також впорядкування, використання і охорона природних рекреаційних ресурсів, відтворення їх потенціалу та комплексного розвитку рекреаційних зон району.

Реалізація завдань Програми забезпечить покращання економічних показників господарської діяльності сфери сільського зеленого туризму, збільшить її внесок у вирішення проблем зайнятості населення і наповнення бюджетів.

Програмою передбачено проведення заходів щодо покращення матеріально-технічної, інформаційно-консультаційної, навчальної та промоційної підтримки сільського зеленого туризму.

ГОЛОВНА МЕТА:

**Сприяння розвитку сфери сільського зеленого туризму району,
забезпечення стабільних умов функціонування, нарощення туристичної
інфраструктури.**

ОСНОВНИМИ ЗАВДАННЯМИ Є:

- підвищення рівня життя громадян і створення додаткових робочих місць;
- збільшення частки доходів від сфери сільського зеленого туризму у місцевих бюджетах;
- підвищення якості послуг сільського зеленого туризму;
- підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;
- покращення інформаційного та рекламного забезпечення;
- промоція здорового способу життя серед населення району.

5. Очікувані результати від реалізації комплексу заходів Програми

Очікуваними результатами реалізації Програми є:

- збільшення кількості суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, надання інших місць для тимчасового проживання та прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку (прокат гірськолижного спорядження, велосипедів тощо);
- збільшення кількості туристів, що відвідують район;
- забезпечення збільшення частки надходжень до бюджету району від діяльності підприємництва у сфері сільського зеленого туризму;
- збільшення кількості об'єктів інфраструктури туристичної галузі;
- підвищення якості послуг сільського зеленого туризму;
- підвищення ефективності природоохоронних заходів у рекреаційних зонах району тощо.

6. Фінансове забезпечення Програми

Фінансове забезпечення Програми здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету за рішенням сесії районної ради. Заходи Програми сприяння розвитку сільського зеленого туризму на період 2015-2025 рр. реалізуватимуться також за рахунок власних коштів суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, громадських організацій, цільових кредитів банків, інвестиційних коштів, інших джерел, не заборонених законодавством України.

Розрахунок

<i>Термін реалізації програми</i>	<i>2015-2025 рр.</i>
<i>Місцевий бюджет, грн</i>	<i>1500 000</i>
<i>Власні кошти, грн</i>	<i>200 0000</i>
<i>ВСЬОГО, грн</i>	<i>3500 000</i>

Продовж. дод. Ж

**7. Основні заходи
з реалізації Програми сприяння розвитку сільського зеленого туризму
в Сколівському районі на період 2015-2025 рр.**

№ з/п	Пріоритетне завдання	Зміст заходів	Виконавець, співвиконавці	Термін виконання	Джерело фінансування	Вартість, грн	Очікувані результати
1	Створення комплексної бази даних по об'єктах сільського зеленого туризму	Проводити моніторинг роботи, усіх агроосель	Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА, місцеві ради	Протягом 2015 року	Власні кошти	150000	Покращання координації роботи закладів розміщення
2	Ефективне використання рекреаційних ресурсів району	Скласти перелік рекреаційно привабливих об'єктів району	Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА	Протягом 2015 року	Власні кошти	250000	Рациональне використання рекреаційних ресурсів у туристичному господарстві
3	Презентація туристично-рекреаційного потенціалу району	Участь в Міжнародному туристичному салоні 2015 у м. Києві	ЛНАУ, власники агроосель	Травень 2016 року	Місцевий бюджет Власні кошти	10000 70000	Висвітлення туристичних можливостей району
4	Легалізувати роботу закладів сільського зеленого туризму (СЗТ) та класифікувати агрооселі за рівнем надання послуг	Розробити систему заходів щодо легалізації та класифікації послуг СЗТ	ЛНАУ, ЛПЕТ, Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА	Протягом 2015 року	Власні кошти	280000	Збільшення доходів місцевих бюджетів від підприємців в сфері СЗТ

Продовж. дод. Ж

№ з/п	Пріоритетне завдання	Зміст заходів	Виконавець, співвиконавці	Термін виконання	Джерело фінансування	Вартість, грн	Очікувані результати
5	Проводити промоцію закладів сільського зеленого туризму (СЗТ)	Виготовлення мультимедійної презентації, проспектів, буклетів промоційного змісту	ЛПЕТ, Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА, громадські організації, місцеві ради	Протягом 2015 року	Місцевий бюджет	15000	Збільшення кількості туристів у районі, промоція рекреаційного потенціалу
6	Забезпечення безпеки туристів на гірськолижних комплексах району	Моніторинг експлуатації об'єктів, що входять до переліку підвищеної небезпеки, та стану готовності гірськолижних трас до зимового сезону	Відділи райдержадміністрації, служби району	I квартал 2016 року, IV квартал 2018 року	Місцевий бюджет	600000	Зменшення рівня травматизму на гірськолижних комплексах району
7	Проведення культурно-масових заходів на території району	Співорганізація щорічних фестивалів	Відділи райдержадміністрації, громадські організації, місцеві ради	Протягом усього періоду Програми	Місцевий бюджет	435000-	Популяризація української культури
8	Залучення інвестицій у туристичну галузь району	Підготувати інвестиційні пропозиції (вільні земельні ділянки, об'єкти незавершеного будівництва)	Відділи райдержадміністрації, місцеві ради	Протягом 2015 року	Власні кошти	20000	Розбудова туристичної інфраструктури району

Продовж. дод. Ж

№ з/п	Пріоритетне завдання	Зміст заходів	Виконавець, співвиконавці	Термін виконання	Джерело фінансування	Вартість, грн	Очікувані результати
9	Проведення навчальних заходів для суб'єктів туристичної діяльності (підприємці СЗТ, готелі)	Проведення семінару-тренінгу з питань туристичної тематики	ЛНАУ; ЛІЕТ; громадські організації	Кожного року III квартал	Власні кошти	200000	Підвищення рівня послуг суб'єктами туристичної діяльності, обмін досвідом
10	Розвиток пішохідного туризму району	Прознакувати, впорядкувати та виготовити вказівники пішохідними маршрутами: ГК "Плай"- с. Урич та смт. Східниця – Бубницькі скелі	ЛІЕТ, Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА, НПП "Сколівські Бескиди", громадські організації, місцеві ради	II- III квартал 2016 року,	Власні кошти	480000	Збільшення кількості туристів у районі, впорядкування рекреаційних зон, краєзнавчо-освітня робота
11	Промоція туристично-рекреаційного потенціалу району	Виготовлення буклетів, картографічної друкованої продукції	Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА, громадські організації	Протягом 2016 року	Місцевий бюджет Власні кошти	70000 50000	Висвітлення туристичних можливостей, історії, культури району

Продовж. дод. Ж

№ з/п	Пріоритетне завдання	Зміст заходів	Виконавець, співвиконавці	Термін виконання	Джерело фінансування	Вартість, грн	Очікувані результати
12	Презентація потенціалу сільського зеленого туризму району	Участь у Міжнародній туристичній виставці "Турекспо - 2016" у м. Львові	ЛНАУ, ЛІЕТ, Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА, власники садиб	Щороку вересень-жовтень	Місцевий бюджет Власні кошти	220000 200000	Висвітлення туристичних можливостей району
13	Визначення рівня надання послуг суб'єктами підприємництва у сфері сільського зеленого туризму	Проведення конкурсів на кращі: кухню, сервісні послуги, агрооселю тощо	Відділ економічного розвитку інвестицій та туризму РДА, громадські організації, місцеві ради, суб'єкти туристичної діяльності	Щороку листопад-грудень	Місцевий бюджет Власні кошти	150000 300000	Підвищення рівня послуг суб'єктами туристичної діяльності
ВСЬОГО:					Місцевий бюджет Власні кошти	1500 000 2000 000	

*Джерело: Власна розробка автора.

Додаток 3

**Довідкова інформація про можливості розвитку підприємництва в сфері
сільського зеленого туризму**

Таблиця 3.1

Особисті селянські господарства за регіонами на 1 січня 2015 року*

Область	Кількість госпо- дарств, тис.	Площа земель- них ділянок, тис. га	У т.ч. для ведення особис- того селянсь- кого господар- ства, тис. га	Чисельність худоби, тис. голів		
				великої рогатої худоби	у т.ч. корів	свиней
Україна	4 136,8	6 296,5	2 604,5	2 177,3	1 494,5	2 779,8
Вінницька	287,2	290,9	143,9	175,9	116,2	207,1
Волинська	152,6	329,2	215,3	102,3	81,2	187,3
Дніпропетровська	174,4	421,9	98,3	76,4	49,3	85,1
Донецька	86,3	199,3	61,3	28,9	19,3	25,6
Житомирська	189,2	197,9	97,6	106,4	80,6	102,6
Закарпатська	229,0	219,8	79,7	115,5	84,0	217,4
Запорізька	125,8	398,4	111,0	67,5	42,3	74,9
Івано-Франківська	259,7	244,9	150,3	145,2	94,8	98,8
Київська	234,6	195,9	93,9	42,4	33,1	105,5
Кіровоградська	126,4	300,2	88,6	63,2	38,7	86,4
Луганська	43,3	113,7	32,1	28,3	16,2	17,6
Львівська	283,1	322,4	162,6	170,9	117,5	136,4
Миколаївська	80,7	307,6	66,2	71,8	47,8	44,3
Одеська	179,4	376,5	121,5	112,7	68,2	156,7
Полтавська	199,9	279,4	144,0	83,8	54,6	95,5
Рівненська	179,7	315,3	129,2	111,7	84,2	229,3
Сумська	135,8	150,3	92,0	54,0	42,0	69,6
Тернопільська	186,2	238,4	146,6	128,2	85,4	203,4
Харківська	143,8	286,9	91,0	79,1	46,7	82,3
Херсонська	88,0	357,1	94,0	56,6	38,7	38,0
Хмельницька	214,1	214,9	115,6	146,1	103,8	174,0
Черкаська	205,5	183,4	99,8	61,1	39,8	167,1
Чернівецька	176,3	187,9	75,5	79,0	50,7	88,3
Чернігівська	155,8	164,3	94,5	70,3	59,4	86,5

* Джерело: [44].

Рис. 3.1. Типологізація регіонів України*.

*Джерело: [155].

Рис. 3.2. Рівень забезпеченості населення області закладами соціальної інфраструктури*.

*Джерело: [155].

Продовж. дод. 3

Таблиця 3.2

Категоризація агроосель станом на 01.01.2015 р.*

Регіон / область	Всього	Базового (найнижчого) рівня	Першого рівня	Другого рівня	Третього (найвищого) рівня	Без категорії
Україна	135	60	22	28	24	29
Вінницька	6	4	-	-	2	-
Волинська	4	-	-	3	-	1
Дніпропетровська	5	2	2	-	1	2
Донецька	-	-	-	-	-	-
Житомирська	5	3	-	-	2	4
Закарпатська	38	19	7	10	2	1
Запорізька	3	1	-	-	2	1
Івано- Франківська	10	2	2	2	4	4
Київська	12	6	2	2	2	2
Кіровоградська	8	4	2	2	-	3
Луганська	-	-	-	-	-	1
Львівська	3	2	-	-	1	-
Миколаївська	1	-	-	1	-	-
Одеська	5	2	-	-	3	2
Полтавська	5	1	-	2	2	1
Рівненська	-	-	-	-	-	-
Сумська	2	-	-	2	-	1
Тернопільська	1	1	-	-	-	-
Харківська	-	-	-	-	-	-
Херсонська	2	2	-	-	-	1
Хмельницька	3	1	-	1	1	-
Черкаська	16	5	6	3	2	2
Чернівецька	3	2	1	-	-	-
Чернігівська	3	3	-	-	-	3

*Джерело: [152].

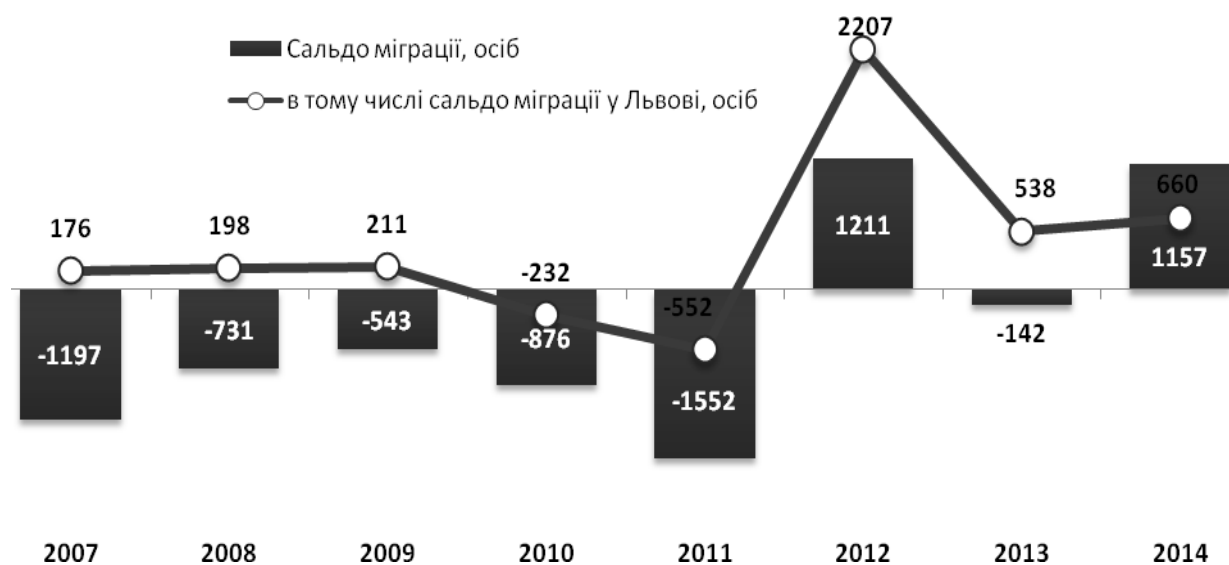

Рис. 3.3. Сальдо зовнішньої міграції у Львівській області, осіб*

*Джерело: [155].

УКРАЇНА

СЛАВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА

82660, вул. Івасюка, 10, смт. Славське Сколівського району Львівської області
тел./факс (03251)-42-2-98 ; тел.(03251)- 42- 5-34

№ 1189 від 26.05 2015 року
На № _____ від _____ 2015 року

ДОВІДКА

**про впровадження основних положень дисертаційної роботи
старшого викладача кафедри економічної теорії Львівського
національного аграрного університету Корчинської Олександри Остапівни
на тему: "Розвиток підприємництва в сфері сільського зеленого туризму"**

Славська селищна рада Сколівського району Львівської області засвідчує, що наукові розробки функціонування та розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму Львівської області, зокрема Сколівського району, розглянуті і схвалені.

Результати наукових досліджень впроваджуються у господарській діяльності агроосель. Зокрема, запропонована автором схема взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності в сфері сільського зеленого туризму з іншими учасниками економічних відносин дасть змогу покращити умови господарювання та підвищити ефективність використання природно-ресурсного та основного капіталу садибами з метою надання послуг сільського зеленого туризму.

Вказані пропозиції і рекомендації автора використовуються в практичній діяльності суб'єктів господарської діяльності в сфері сільського зеленого туризму на території смт. Славське.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Корчинською Олександрою Остапівною.

Заступник селищного голови

І.І. Греб

Міністерство соціальної політики України
Державний центр зайнятості
Львівський обласний центр зайнятості
Сколівський районний центр зайнятості
вул.Бр.Вільшинських, 4, м.Сколе, 82600, тел. (03251) 2-00-14,
E-mail: root@skole.lv.dcz.gov.ua Web: <http://www.dcz.gov.ua/lviv> Код ЄДРПОУ 20788131

24.06.2015р. №395

На _____ від _____

ДОВІДКА

*про впровадження основних положень дисертаційної роботи
старшого викладача кафедри економічної теорії Львівського національного
аграрного університету Корчинської Олександри Остапівни на тему:
"Розвиток підприємництва в сфері сільського зеленого туризму"*

В результаті проведених досліджень умов господарювання на території Сколівського району автором обґрунтована необхідність створення та удосконалення механізму функціонування підприємництва в сфері сільського зеленого туризму.

На основі дисертаційних розробок запропонована схема взаємодії суб'єктів господарювання в сфері сільського зеленого туризму Сколівського району Львівської області, що сприятиме зростанню рівня зайнятості населення району.

Наукові розробки, пропозиції і рекомендації автора використовуються в практичній діяльності Сколівського районного центру зайнятості та агроосель, що функціонують на території цього району.

Вважаємо, що результати наукових досліджень автора можна використати і для садиб в інших перспективних районах області та України.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Корчинською Олександрою Остапівною.

В.о. директора

Сколівського РЦЗ

І.Тренич

УКРАЇНА

**ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

пр. В. Чорновола, 4, к.2, м. Львів, 79058, тел. (032) 255-50-62, факс (032) 252-85-69

01.01.2015 року № 01-37/13

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження основних положень дисертаційної роботи старшого викладача кафедри економічної теорії Львівського національного аграрного університету Корчинської Олександри Остапівни на тему «Розвиток підприємства в сфері сільського зеленого туризму»

Департамент агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації засвідчує, що наукові розробки функціонування та розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму Львівської області, зокрема Сколівського району, розглянуті і схвалені. Вони впроваджуються у вигляді таких пропозицій і рекомендацій:

- методичні підходи до здійснення економічної оцінки діяльності агрооселі з використанням системи якісних та кількісних характеристик, що існують в сфері сільського зеленого туризму;
- наукові засади формування та функціонування сільського зеленого туризму, що передбачають розробку і реалізацію чіткої стратегії підтримки та розвитку сільського зеленого туризму як окремої сфери підприємницької діяльності.

Вказані пропозиції і рекомендації автора використовуються в практичній діяльності суб'єктів господарської діяльності в сфері сільського зеленого туризму області.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Корчинською Олександрєю Остапівною.

Заступник директора

Р.А. Верещинський

СКОЛІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

м-н Незалежності, 1, м. Сколе Львівської області, 82600, тел. (03251) 21212, 21231, факс (03251)

21579

10.08.2015 р. № 02/01-19-2124

ДОВІДКА

*про впровадження основних положень дисертаційної роботи
старшого викладача кафедри економічної теорії Львівського
національного аграрного університету Корчинської Олександри
Остапівни на тему: "Розвиток підприємництва в сфері сільського
зеленого туризму"*

На підставі проведених автором досліджень на обласному рівні обґрунтована доцільність створення і удосконалення механізму функціонування та підвищення економічної ролі підприємництва в сфері сільського зеленого туризму в умовах ринку. Розроблена кластерна модель оптимізації діяльності суб'єктів господарювання в сфері сільського зеленого туризму Сколівського району Львівської області дасть можливість вдосконалити умови розвитку, ефективність використання туристично-рекреаційних ресурсів, а також підвищити конкурентоспроможність підприємництва в сфері сільського зеленого туризму.

Наукові розробки, пропозиції і рекомендації автора використовуються в практичній діяльності агроосель.

Вважаємо, що дані наукових розробок автора можна використати і для садіб в інших перспективних районах області та України.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Корчинською Олександрою Остапівною.

Голова районної
державної адміністрації

І.І. СВИСТУН

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

80381, м.Дубляни Жовківського району Львівської обл.
вул.В.Великого 1, тел./факс (032)2242335, факс (032)2242919,
e-mail: lnau@mail.lviv.ua
http://www.lnau.lviv.ua

30.06.15 № 01-28-06/2-521

ДОВІДКА

про впровадження наукових дисертаційних досліджень старшого викладача
кафедри економічної теорії Львівського національного аграрного
університету
Корчинської Олександри Остапівни

Львівський національний аграрний університет засвідчує, що основні положення дисертаційного дослідження Корчинської О.О. використані в навчальному процесі Львівського національного аграрного університету. Зокрема, нею підготовлено у співавторстві 6 методичних розробок для студентів денної та заочної форм навчання. В цих методичних вказівках знайшли відображення питання розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму як фактор зростання зайнятості на селі.

Автор використовує результати своїх наукових досліджень у навчальному процесі під час проведення семінарських занять із студентами з наступних дисциплін: «Основи економічної теорії», «Політекономія» та «Національна економіка».

Довідка видана для представлення у спецраду по місцю захисту кандидатської дисертації Корчинською Олександрою Остапівною.

Перший проректор ЛНАУ,
в.о.професора

Боярчук В.М.